

Mensenrechtenrapportage 2015

Voorwoord

In april van dit jaar kon ik het echtpaar Leyla and Arif Yunus verwelkomen in Nederland. Zij werden hier verenigd met hun dochter Dinara. De vrijlating van de twee mensenrechtenverdedigers door de Azerbeidzjaanse autoriteiten en de komst naar Nederland was een zichtbaar resultaat van niet zo zichtbare diplomatie. Sinds mijn aantreden heb ik mij persoonlijk voor deze zaak ingezet. Samen met mijn Duitse collega en de EU hebben wij ons, zowel voor als achter de schermen, onophoudelijk met de zaak bezig gehouden.

Nederland zet zich op vele wijzen en verschillende fronten sterk in voor de bescherming en bevordering van mensenrechten. Dat moge ook weer blijken uit de mensenrechtenrapportage 2015. Wel hebben we daar een lange adem voor nodig. Dat de familie Yunus uit Azerbeidzjan recent het land heeft mogen verlaten, laat zien dat voortdurende inspanningen – zowel voor als achter de schermen – uiteindelijk tot een goed resultaat kan leiden en beloond wordt.

Die inspanningen blijven we verrichten, zoveel mogelijk samen met andere partners en de EU. Het is hard nodig. Wereldwijd zien we de onderdrukking van rechten en vrijheden toenemen met als argument dat veiligheid daarom vraagt. Onder het mom van terrorismebestrijding worden mensenrechten opgeschort, de vrijheid van meningsuiting onderdrukt en de pers, oppositie en mensenrechtenverdedigers tot zwijgen gebracht. Maar –zoals ik ook tijdens de VN Mensenrechtenraad afgelopen februari heb uitgesproken -het is een illusie om te denken dat mensenrechten in de wacht kunnen worden gezet, zelfs tijdelijk, in de naam van stabiliteit of veiligheid. Onderdrukking leidt tot schijnveiligheid en uiteindelijk instabiliteit, conflict en mensen die hun land ontvluchten.

En dat kennen we helaas maar al te goed: 2015 werd gekenmerkt door grote migratiestromen. De schrijnende beelden van mensen op drift die dagelijks tot ons komen, leggen een scala aan problemen en persoonlijk leed bloot, waarvoor geen gemakkelijke en snelle oplossingen bestaan. De aanpak van de huidige migratiecrisis vraagt om effectief mensenrechtenbeleid. Ten eerste omdat schendingen van mensenrechten een belangrijke oorzaak zijn van het grote aantal mensen dat huis en haard achter zich laat. Zij vluchten voor repressie, oorlog en geweld. Maar ook omdat migranten – of het nu gaat om vluchtelingen of mensen die migreren i.v.m. sociaaleconomische uitzichtloosheid en armoede - extra kwetsbaar zijn voor mensenrechtenschendingen.

Voortdurend moeten wij waken voor mensenrechtenschendingen. Te vaak horen we nog dat mensenrechten nu even niet zo belangrijk zijn. Vooral nu in de discussie over veiligheid. Maar laat ik duidelijk zijn: er is geen pauze-knop voor mensenrechten. Er is geen keuze mogelijk tussen veiligheid en mensenrechten. Het één kan niet zonder het ander, ze vullen elkaar aan. Eerbiediging van de mensenrechten en bescherming van burgers zijn beiden van vitaal belang voor een stabiele, open en veilige samenleving.

Bert Koenders
Minister van Buitenlandse Zaken

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Lijst met afkortingen.....	4
Inleiding	5
1. Fora waarbinnen Nederland actief is	7
1.1 Verenigde Naties	7
1.2 Europese Unie.....	9
1.3 Raad van Europa en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens.....	12
1.4 Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)	13
1.5 Internationale Hoven en Tribunalen	14
2. Nederlandse mensenrechtenprioriteiten.....	16
2.1 Mensenrechtenverdedigers.....	16
2.2 Gelijke rechten voor LHBTI's.....	19
2.3 Gelijke rechten voor vrouwen	22
2.4 Ernstigste schendingen.....	27
2.4.1 Doodstraf.....	27
2.4.2 Responsibility to protect	27
2.5 Vrijheid van meningsuiting en internetvrijheid	29
2.5.1 Vrijheid van Meningsuiting.....	29
2.5.2 Internetvrijheid.....	31
2.6 Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging	35
2.7 Mensenrechten en ontwikkeling.....	37
2.8 Mensenrechten en bedrijfsleven	39
3. Mensenrechtenontwikkelingen en -inzet per regio	46
3.1 Noord-Afrika en Midden-Oosten	46
3.1.1. Regio-overzicht	46
3.2 Sub-Sahara Afrika	56
3.2.1. Regio-overzicht	56
3.3 Azië	62
3.3.1. Regio-overzicht	62
3.4 Westelijk Halfrond	72
3.4.1. Regio-overzicht	72
3.5 Europa en Centraal-Azië	79
3.5.1. Regio-overzicht	79
4. Bijlage: Overzicht projecten uit het gedelegeerde Mensenrechtenfonds	91

Lijst met afkortingen

ASEAN	Association of Southeast Asian Nations
AU	Afrikaanse Unie
AVVN	Algemene Vergadering van de Verenigde Naties
CM	Comité van Ministers van de Raad van Europa
COHOM	EU-Raadswerkgroep voor de Mensenrechten
DRC	Democratische Republiek Congo
ECRI	Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie
EDEO	Europese Dienst voor Extern Optreden
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EIDHR	European Instrument for Democracy and Human Rights
EU	Europese Unie
EUSV	Europese Unie Speciaal Vertegenwoordiger
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
FOC	Freedom Online Coalition
HDIM	Human Dimension Implementation Meeting (OVSE)
HV(EU)	Hoge Vertegenwoordiger voor het Gemeenschappelijk Buitenlands- en Veiligheidsbeleid
IACHR	Inter-American Commission on Human Rights
ICC	International Criminal Court (Internationaal Strafhof)
ICRK	Internationaal Comité van het Rode Kruis
ICTR	International Criminal Tribunal for Rwanda
ICTY	International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
IDAHOT	International Day Against Homophobia, Transphobia and Biphobia
ILO	International Labour Organisation
LHBTI's	Lesbiennes, Homoseksuelen, Biseksuelen, Transgenders, Intersexen
MRR	Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties
MVO	Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen
Ngo	non-gouvernementele organisatie
ODA	Official Development Assistance
ODIHR	Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten (OVSE)
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OHCHR	Kantoor van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten (VN)
OVSE	Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa
RtoP	Responsibility to Protect
RvE	Raad van Europa
SGVN	Secretaris-generaal van de Verenigde Naties
SRGR	Seksuele en reproductieve gezondheid en rechten
STL	Speciaal Tribunaal voor Libanon
UPR	Universal Periodic Review
VN	Verenigde Naties
VP's	Voluntary Principles on Security and Human Rights

Inleiding

Mensenrechten gelden voor alle mensen, overal en altijd. Ze vormen het fundament van menselijke waardigheid, vrijheid en ontwikkeling en staan aan de basis van open en vrije samenlevingen overal ter wereld. Zonder de bevordering en bescherming van deze rechten kan er geen sprake zijn van democratie en een rechtsstaat. Ons mensenrechtenbeleid is een belangrijke pijler van de bevordering van de ontwikkeling van de internationale rechtsorde waar Nederland zich op basis van artikel 90 van de Grondwet¹ voor inspant.

Ook in 2015 heeft het kabinet zich actief ingezet voor de prioriteiten die in de beleidsbrief 'Respect en recht voor ieder mens' staan vermeld², namelijk mensenrechtenverdedigers, gelijke rechten voor lesbiennes, homo's, biseksuelen, transgenders en mensen met een intersekse conditie (LHBTI's), gelijke rechten voor vrouwen, ernstigste mensenrechtenschendingen, vrijheid van meningsuiting (off en online), vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, mensenrechten en bedrijfsleven, en mensenrechten en ontwikkeling. Om zo slagvaardig mogelijk te zijn heeft Nederland daarnaast op verschillende terreinen opnieuw intensief met EDEO samengewerkt, zowel met de EDEO-delegaties in landen als in Brussel.³ Zo heeft Nederland zich sterk en succesvol ingezet voor het opnemen van specifieke actiepunten in het nieuw EU-Actieplan mensenrechten en democratie 2015-2019.⁴

Mensenrechten worden door Nederland op bilateraal en op multilateraal niveau op de agenda gezet. Op het bilaterale niveau zijn het vooral de ambassades en de mensenrechtenambassadeur die ter plekke uitvoering geven aan het mensenrechtenbeleid. Maar ook worden mensenrechten met landen besproken in brede politieke of in specifieke mensenrechtendialogen op zowel politiek als hoog ambtelijk niveau. In de multilaterale fora (in het bijzonder de Europese Unie en de Verenigde Naties, de Raad van Europa en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa) zijn het vooral de permanente vertegenwoordigingen bij deze multilaterale organisaties die het Nederlandse mensenrechtenstandpunt uitdragen.

De huidige internationale ontwikkelingen waaronder ook de toegenomen invloed van nieuwe spelers en machten vragen om aandacht voor de manier waarop het buitenlands mensenrechtenbeleid wordt uitgevoerd. Mensenrechten worden veelal als een westers concept gezien en de universaliteit van mensenrechten staat onder druk. Het is essentieel om naast het aanspreken van landen op naleving van mensenrechten vooral de dialoog met ze te voeren over mensenrechten. Daarvoor maakt de mensenrechtenambassadeur bijvoorbeeld in zijn gesprekken met overheden dankbaar gebruik van de aanbevelingen die zij zelf tijdens de *Universal Periodic Review*⁵ van de VN-Mensenrechtenraad hebben aanvaard.

Ook wordt effectieve dialoog gezocht middels trilaterale samenwerking met niet-westerse landen. Deze landen zijn gezien hun kennis, ervaring en contacten in de betreffende regio in een goede positie om een voortrekkersrol op bepaalde thema's te vervullen. Een voorbeeld hiervan is de samenwerking met Uruguay op het terrein van gelijke rechten voor LHBTI's. In 2015 zijn de voorbereidingen begonnen voor de internationale LHBTI-conferentie in Montevideo, die in juli 2016 plaats zal vinden.

Het kabinet heeft in 2015 gereageerd op de beleidsdoorlichting van het IOB 'Navigating a sea of interests – Policy evaluation of Dutch foreign human rights policy (2008-2013)'.⁶ Het IOB-rapport geeft een positief beeld van de Nederlandse inzet en bijdrage aan de bevordering van mensenrechten in 2008-2013. De aanbevelingen van de IOB worden in grote lijnen door het kabinet onderschreven en met de opvolging is inmiddels begonnen. Zo zal bijvoorbeeld het Mensenrechtenfonds strategischer en flexibeler worden ingezet, zodat ondersteuning van ngo's op landenniveau mogelijk wordt daar waar Nederland een verschil kan maken en tastbare resultaten kan behalen.⁷

¹ Artikel 90 GW: "De regering bevordert de ontwikkeling van de internationale rechtsorde".

² Zie: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-233168.pdf> p. 13-23

³ Zie ook hoofdstuk 1.2 over de Europese Unie.

⁴ Uitvoering motie Ten Broeke over begrenzing van doelstellingen mensenrechtenbeleid en intensivering samenwerking met de Europese Dienst voor Extern Optreden (<http://bit.ly/1R18nvX>)

⁵ Zie ook hoofdstuk 1.1 over Verenigde Naties.

⁶ Zie de beleidsreactie (http://www.iob-evaluatie.nl/sites/iob-evaluatie.nl/files/Beleidsreactie_0.pdf)

⁷ Zie ook motie Servaes/Sjoerdsma om het budget van het Mensenrechtenfonds te verhogen en flexibeler in te zetten

In 2015 is de IOB beleidsdoorlichting Internationale Rechtsorde gereedgekomen. Het rapport 'Vreedzame geschillenbeslechting en tegengaan van straffeloosheid' en de daarbij behorende kabinetsreactie zijn op 18 maart 2016 aan de Tweede Kamer gestuurd.⁸

De Mensenrechtenrapportage 2015 is als volgt opgezet. Hoofdstuk 1 behandelt alle fora waarbinnen Nederland actief is op het mensenrechtenterrein. Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de Nederlandse prioriteiten en de daaraan gerelateerde activiteiten en resultaten in 2015. Hoofdstuk 3 behandelt de ontwikkelingen en inzet door de Nederlandse ambassades en de mensenrechtenambassadeur per land. Een financieel overzicht verdeeld per land en per prioriteit is achter in het document opgenomen.

(<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/32735/kst-32735-131.html>). Het budget van het fonds is voor 2016 verhoogd met Euro 1,5 miljoen.

⁸ Zie: Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 31 271, nr. 22 ([link Kabinetsreactie](#)) ([link naar rapport IOB Beleidsdoorlichting](#))

1. Fora waarbinnen Nederland actief is

1.1 Verenigde Naties

Mensenrechtenraad

Het Koninkrijk werd op 1 januari 2015 lid van de Mensenrechtenraad voor de periode 2015-2017. Zoals de minister van Buitenlandse Zaken aangaf in zijn toespraak voor de Mensenrechtenraad in maart 2015, staan de mensenrechten onder druk, vooral in conflictgebieden, maar ook als gevolg van discriminatie en het beperken van vrijheden waarbij de oppositie de mond wordt gesnoerd, soms onder het mom van terrorisme bestrijding. Daarbij stelde de minister van Buitenlandse Zaken dat het beschermen van mensenrechten niet mag verworden tot een rituele dans⁹.

De Mensenrechtenraad is het centrale forum om mensenrechten wereldwijd te bevorderen en landen aan te spreken op mensenrechtenschendingen. Het werk van speciale rapporteurs en *Commissions of Inquiry* vervullen een belangrijke rol bij het monitoren van mensenrechtensituaties en schendingen van mensenrechten. Hun rapportages voeden de debatten in de MRR en de onderhandelingen over resoluties die uiteindelijk moeten leiden tot verbetering van de rechten van de mensen om wie het gaat

In september 2015 aanvaardde de Mensenrechtenraad met consensus de resolutie inzake '*Technical assistance and capacity building for Yemen in the field of human rights*'. Nederland heeft tijdens de onderhandelingen hoog ingezet op een internationaal onderzoek naar mensenrechtenschendingen en schendingen van oorlogsrecht door de strijdende partijen in Jemen. Hiervoor bleek uiteindelijk te weinig steun in de Raad. Wel zal de OHCHR de mensenrechtensituatie en de opzet van een nationaal onderzoek monitoren. Hierover zal in de mensenrechtenraad van september 2016 worden gerapporteerd.

Nederland heeft zich actief ingezet in de onderhandelingen over resoluties over onder andere de vrijheid van meningsuiting, mensenrechtenverdedigers en gelijke rechten voor LHBTI's en vrouwen.

7

Kind-, vroege en gedwongen huwelijken komen wereldwijd nog steeds vaak voor en vormen een belemmering voor de ontwikkeling van meisjes. In de Mensenrechtenraad van juni 2015 droeg Nederland met een brede kerngroep van VN-lidstaten zorg voor een substantiële resolutie tegen kindhuwelijken. De delegaties ervoeren daarbij steun van een brede coalitie van nationale en internationale ngo's die zich voor dit thema inzetten. Samen met Tsjechië, Botswana, Peru en Indonesië diende Nederland in 2015 opnieuw de resolutie '*Equal Political Participation*' in. De resolutie gaat in op gelijke deelname aan het publieke debat en besluitvormingsprocessen voor een ieder. Naast specifieke aandacht voor mensenrechtenverdedigers, werd op Nederlands initiatief wederom ook aandacht besteed aan het belang van politieke participatie van vrouwen.

In de onderhandelingen in de AVVN over de resoluties 'Rights of the Child' en de 'Girl Child' is hard ingezet op seksuele en reproductieve gezondheid en rechten voor vrouwen en meisjes. Onderhandelingen op dit thema blijven moeizaam.

Mensenrechtenexamen

Ook het mensenrechtenexamen (*Universal Periodic Review*) dat iedere VN-lidstaat elke vijf jaar aflegt is een belangrijk instrument van de Mensenrechtenraad om landen aan te spreken en aan te sporen op verbetering. Het universele karakter, de specifieke aanbevelingen en de betrokkenheid van het maatschappelijk middenveld maken dit tot een uniek instrument en bovendien een belangrijke spiegel voor de eigen mensenrechtensituatie. In 2017 deed Nederland 84 aanbevelingen aan 42 landen, waaronder Turkije, de VS, Wit-Rusland, Kenia, Kirgizstan, Georgië, Birma en Oman over onder andere vrijheid van meningsuiting, gelijke rechten voor LHBTI's en vrouwen, bescherming van mensenrechtenverdedigers, afschaffen van de doodstraf en vrijheid van godsdienst. Ons land zal in

⁹ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/toespraken/2015/03/02/toespraak-van-minister-koenders-voor-de-mensenrechtenraad>

april/mei 2017 zelf worden onderworpen aan het examen. Dan zal de mensenrechtensituatie in ons eigen land worden beoordeeld door andere landen in de VN.

Nederlandse inzet voor landen-resoluties

Nederland zette zich in voor een groot aantal resoluties, die mensenrechtenschendingen in landen als Syrië, Irak, Burundi, en Zuid-Sudan aan de orde stelden. In de onderhandelingen zet Nederland onder andere in op de bescherming van burgers, betrokkenheid van vrouwen in vredesprocessen en accountability. Er is een toenemende noodzaak om landen te overtuigen van het belang van deze resoluties. De trend is dat het verkrijgen van consensus over deze resoluties steeds moeilijker wordt en een toenemend aantal landen zijn steun terugtrekt omdat zij van mening zijn dat resoluties die zich richten op één land niet constructief zouden zijn en slechts ingegeven door politieke belangen.

Periodieke rapportages onder de VN mensenrechtenverdragen

In 2015 werden twee periodieke rapportages van het Koninkrijk onder de VN mensenrechtenverdragen behandeld.

Het betrof de behandeling door het VN- Kinderrechtencomité (CRC) van de 4e rapportage onder het Verdrag voor de Rechten van het Kind (vergaderjaar 2013-2014 kamerstuk 26150 nr. 134) en de behandeling door het VN-comité tegen rassendiscriminatie (CERD) van de 19e t/m 21e rapportages onder het Verdrag inzake de Uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie (vergaderjaar 2012-2013 kamerstuk 30950 nr. 61).

VN-Kinderrechtencomité

Op 27 mei 2015 verantwoordde een delegatie namens het Koninkrijk zich tegenover het VN-Kinderrechtencomité. De mondelinge behandeling, die werd bijgewoond door een groot aantal ngo's die zich sterk maken voor kinderrechten in Nederland evenals door de Kinderombudsman, was voorafgegaan door de schriftelijke beantwoording van een uitvoerige lijst vragen ('List of Issues'), gesteld door het comité aan het Koninkrijk.

De door het comité aangenomen "Concluding Observations" bevatten zowel lof voor een aantal door het Koninkrijk genomen maatregelen als verbeterpunten in de vorm van ruim 60 aanbevelingen. Een appreciatie van deze - over het algemeen zeer constructieve - aanbevelingen ging de Tweede Kamer toe op 13 november 2015 (vergaderjaar 2015-2016 kamerstuk 26150 nr. 47).

8

VN-comité tegen rassendiscriminatie

Op 18 en 19 augustus 2015 verantwoordde een Koninkrijksdelegatie zich voor het VN-comité tegen rassendiscriminatie. Tijdens de behandeling van de Nederlandse rapportage kwam een breed palet aan onderwerpen voorbij. De discussie betrof onder andere het inburgeringsbeleid, de positie van mensen met een migrantenachtergrond op de arbeidsmarkt, het asielbeleid en (de toon van) het maatschappelijk debat in Nederland. In dat kader werd ook met het comité van gedachten gewisseld over Zwarte Piet. Het comité heeft een groot aantal aanbevelingen gedaan, die door het kabinet worden beschouwd als een stimulans om de aanpak van racisme in Nederland verder te verbeteren. Op 28 oktober 2015 werden deze aanbevelingen samen met een appreciatie van het kabinet toegestuurd aan de Tweede Kamer (vergaderjaar 2015-2016 kamerstuk 30950 nr. 80).

Financiële steun

Nederland droeg in 2015 ruim € 8 miljoen bij aan het werk dat het Kantoor van de VN-Hoge Commissaris voor de Mensenrechten (OHCHR) verricht op het gebied van het beschermen en bevorderen van mensenrechten wereldwijd. Nederland staat hiermee in de top vijf van grootste donoren van de OHCHR.

In 2015 droeg Nederland USD 35.000 bij aan het *UN Trust Fund for Least Developed States and Small Island Developing States* om hun deelname aan de Mensenrechtenraad en de UPR te stimuleren.

1.2 Europese Unie

Extern EU-mensenrechtenbeleid

Voor het externe beleid van de Europese Unie waren mensenrechten en democratie ook in 2015 onverminderd leidende uitgangspunten. Nederland agendeerde actief relevante onderwerpen en werkte nauw samen met de EU Hoge Vertegenwoordiger, de EU Speciaal Vertegenwoordiger voor de Mensenrechten en de Europese Dienst voor Extern Optreden (EDEO) om mensenrechten als leidende en zichtbare factor in het Europees extern beleid te borgen.

Door de ontwikkelingen in 2015, in het bijzonder de vluchtelingencrisis, wordt de relevantie van coherentie tussen het interne en externe beleid nog meer gevoeld. Om een overtuigende speler te zijn op het wereldtoneel moet de EU met één stem spreken en ook intern de universele waarden beschermen. Nederland speelt een actieve en constructieve rol in het binnen de EU bespreekbaar maken van mensenrechten, democratie en rechtsstatelijkheid en de weerslag die interne ontwikkelingen hebben op onze externe geloofwaardigheid.

EU Hoge Vertegenwoordiger

De EU Hoge Vertegenwoordiger (HV) Federica Mogherini was ook in 2015 het boegbeeld van het EU-mensenrechtenbeleid. Zij wordt daarbij ondersteund door EDEO. Hoewel de HV en EDEO zelfstandig optreden, handelen zij binnen de kaders die daartoe worden gesteld door de lidstaten in de Raad, waaronder Nederland.

EU Speciaal Vertegenwoordiger voor de Mensenrechten

De EU Speciaal Vertegenwoordiger voor de Mensenrechten, Stavros Lambrinidis, heeft tot 2017 het mandaat om zich in te zetten voor het EU-mensenrechtenbeleid. Hij draagt de universaliteit van mensenrechten uit over de hele wereld en maakt zich daarnaast hard voor coherentie tussen het interne en externe mensenrechtenbeleid van de EU.

EU-mensenrechtenraamwerk en -actieplan

Het is voor Nederland van groot belang dat de EU de komende jaren nog sterker en eensgezinder wordt in het uitdragen van het mensenrechtenbeleid. Een belangrijk onderdeel hiervan is het in juli 2015 aangenomen Actieplan mensenrechten en democratie met daarin de EU-inzet op deze onderwerpen in de periode 2015-2019. Nederland heeft bij de totstandkoming daarvan intensief samengewerkt met EDEO. Nederland zette zich sterk en succesvol in voor het opnemen van actiepunten ten aanzien van vrijheid van religie en geloof, de bescherming van journalisten, aandacht voor implementatie van VN-Veiligheidsraadresolutie 1325 (inzake vrouwen, vrede en veiligheid), doodstraf, bedrijfsleven en mensenrechten, mensenrechten-impact assessments, bescherming van mensenrechtenverdedigers, non-discriminatie van LHBTI's en het voorkomen van de ernstigste mensenrechtenschendingen in het Actieplan. Vanzelfsprekend zette Nederland zich na de aanname van het Actieplan in voor de implementatie van deze actiepunten en zal dit ook blijven doen.

Tegemoetkomend aan een verzoek van het Europees Parlement en de Raad, waaronder Nederland, om meer aandacht te hebben voor publieke diplomatie, zal EDEO in 2016 het jaarlijkse EU rapport over mensenrechten en democratie in 2015 vroeger in het jaar publiceren.

EU-richtsnoeren

De EU-richtsnoeren geven aan EU-delegaties en ambassades van EU-lidstaten aan hoe zij bij kunnen dragen aan het bevorderen en beschermen van de mensenrechten. Nederland zet zich in het bijzonder in voor de implementatie van de richtsnoeren inzake online en offline vrijheid van meningsuiting, LHBTI, vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, mensenrechtenverdedigers en de doodstraf. Nederland kaartte actief situaties aan om er zeker van te zijn dat voldoende opvolging werd gegeven aan de richtsnoeren door EDEO en de lidstaten. Een belangrijke voorwaarde voor de implementatie van de richtsnoer voor de bescherming van mensenrechtenverdedigers blijft volgens Nederland voldoende en regelmatig contact met mensenrechtenverdedigers.

De EU-richtsnoeren inzake vrijheid van godsdienst en levensovertuiging zijn in 2015 versterkt door de aanname van een Guidance Note. Deze nota geeft praktische informatie aan EU-missies over manieren waarop zij kunnen bijdragen aan een betere bescherming van de vrijheid van godsdienst en levensovertuiging.

EU-mensenrechtenstrategieën en -dialogen

De EU-mensenrechtenlandenstrategieën (Human Rights Country Strategies, HRCS) hebben tot doel alle politieke, economische en andere instrumenten van de EU-delegaties en die van de diplomatieke vertegenwoordigingen van de EU-lidstaten in het land op elkaar af te stemmen. In deze strategieën worden per land prioriteiten en doelstellingen vastgesteld.

De strategieën bestaan nu vier jaar. In 2015 werd over de implementatie van alle 142 EU mensenrechtenlandenstrategieën gerapporteerd. Hieruit werd duidelijk dat zij in de praktijk een grote bijdrage leveren aan de effectiviteit van het EU-mensenrechtenbeleid door een meer gerichte coördinatie binnen de EU mogelijk te maken. Ook is er sprake van een betere werkverdeling en inhoudelijke afstemming tussen de EU en de lidstaten, dit blijkt o.a. uit toegenomen *joint programming*. Het opstellen van de strategieën en de jaarlijkse rapportageverplichtingen heeft bovendien een positief effect op de relaties met het lokale en internationale maatschappelijk middenveld. EDEO concludeerde dit jaar dat de kwaliteit van de rapportages toeneemt.

In 2015 heeft de Raad, met overtuigende inzet van Nederland, een slag geslagen in het bij elkaar brengen van verschillende rapportages. In het voorjaar van 2016 zullen de strategieën dientengevolge vernoemd worden tot "landenstrategieën voor mensenrechten en democratie" (Human Rights en Democracy Country Strategies, HRDCS) en eveneens een profiel van de stand van de democratie omvatten.

De EU onderhoudt mensenrechtendialogen en consultaties met meer dan 35 niet-EU landen en ook in 2015 werden deze dialogen gevoerd, in zowel derde landen als in Brussel. Dialogen vonden onder meer plaats met China, Turkmenistan, Vietnam, Oekraïne, Japan, kandidaat-lidstaten en de Afrikaanse Unie. De EU spreekt daarnaast met bijna alle 79 ACS-landen (Afrika ten zuiden van de Sahara, de Caraïben en de Stille Oceaan) over mensenrechten, democratie, rechtstaat en goed bestuur in het kader van zogeheten art. 8-dialogen die voortvloeien uit de Overeenkomst van Cotonou.

Nederland maakt zich uitdrukkelijk sterk voor een duidelijkere stem van het maatschappelijk middenveld bij deze dialogen. Mensenrechtenorganisaties worden lokaal en in Brussel in grote mate betrokken bij het opstellen van de agenda en zij krijgen standaard een debriefing achteraf. Ook spreken delegatieleiders meer en meer met het maatschappelijk middenveld tijdens de dialoog. In 2015 vonden er parallel aan 10 dialogen seminars plaatst met de EU en lokale mensenrechtenorganisaties. Steeds vaker spreken de delegatieleiders ook met vertegenwoordigers van de private sector, maar dit is nog onvoldoende echt verankerd.

10

Toetreding van de EU tot het EVRM

Op 18 december 2014 heeft het Hof van Justitie van de Europese Unie in advies 2/13 bepaald dat het op expertniveau tussen de EU en de Raad van Europa overeengekomen concept-toetredingsakkoord op meerdere punten niet verenigbaar is met de EU-Verdragen. Het toetredingsproces loopt hierdoor aanzienlijke vertraging op. Voor de Commissie blijft de toetreding van de EU tot het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM), waarvoor vicevoorzitter Timmermans verantwoordelijk is, een topprioriteit.

De besprekingen op raads werkgroep niveau zijn hervat over oplossingsrichtingen voor de punten die het Hof in zijn advies naar voren heeft gebracht.

Nederland heeft tijdens de JBZ-Raad aangegeven tijdens het Voorzitterschap een actieve bijdrage te willen leveren aan het verder brengen van de besprekingen in EU-verband om oplossingen te vinden voor de bezwaren die het Hof in zijn advies naar voren heeft gebracht. Zodra de Commissie haar analyses over de nog openstaande punten verspreidt, zullen deze besproken worden in de relevante raads werkgroep.

Coherentie tussen intern en extern mensenrechtenbeleid

Het kabinet spant zich blijvend in voor coherentie tussen het interne en het externe mensenrechtenbeleid van de EU. De Nederlandse inzet is gericht op een 'practice what you preach' én een 'preach what you practice' benadering. De bevordering van fundamentele rechten binnen en buiten de EU betreft een intrinsieke waarde en doelstelling van de Unie.

Betere coherentie draagt bij aan de geloofwaardigheid van het EU externe optreden. Op het terrein van EU interne mensenrechten, heeft de Raad ook in 2015 conclusies aangenomen over de jaarlijkse rapportage van de Commissie over de toepassing van het EU Handvest voor de grondrechten.¹⁰ Eveneens is daarin het jaarrapport van het Grondrechtenagentschap besproken. Nederland heeft constructief bijgedragen aan de discussies en verwelkomt dat voor het eerst ook het jaarrapport van het Grondrechtenagentschap is meegenomen in de Raadsconclusies.

Rechtsstatelijkheidsdialoog

In de Raad Algemene Zaken van november 2015 vond de eerste rechtsstatelijkheidsdialoog plaats onder het Luxemburgs voorzitterschap. Dit dialoogmechanisme is in december 2014 tot stand gekomen mede op initiatief van Nederland. Het doel is om rechtsstatelijke ontwikkelingen en mogelijke risico's voor de rechtsstaat in de EU en de lidstaten bespreekbaar te maken in Raadsverband en gezamenlijk te werken aan oplossingen of preventief op te treden.

In deze eerste dialoog werd de lidstaten gevraagd in te gaan op het thema 'fundamentele rechten in een digitaal tijdperk' en daarnaast een 'best practice' en een nationale uitdaging te benoemen. Nederland, evenals een aantal andere lidstaten, is ingegaan op de uitdagingen rond de vluchtelingencrisis en de lange termijn integratie van immigranten. Andere terugkerende inhoudelijke thema's waren het vinden van een goede balans tussen fundamentele rechten en veiligheidsmaatregelen en de delicate balans tussen vrijheid van meningsuiting en de aanpak van haatcrimineliteit.

Dit dialoogmechanisme staat los van het 'kader voor de versterking van de rechtsstaat' van de Commissie, wat bedoeld is om direct een gestructureerde dialoog aan te gaan met een lidstaat indien zich daar een risico voordoet voor een systemische inbreuk op de rechtsstaat.

Financiële steun

Met het Europees Instrument voor democratie en mensenrechten (EIDHR) bevordert de EU wereldwijd de ontwikkeling en consolidering van democratie en rechtsstaat en de eerbiediging van mensenrechten en fundamentele vrijheden. In 2015 werden meer dan 260 nieuwe initiatieven van het EIDHR in 125 landen gefinancierd met een totaalbudget van €110 miljoen. Een speerpunt is de wereldwijde steun voor mensenrechtenverdedigers waarvoor in 2014 €20,5 miljoen en in 2015 €10,5 miljoen werd geormerkt.

Het nieuwe mensenrechtenverdedigersmechanisme, waarvoor maar liefst €15 miljoen is gereserveerd, heeft tot doel de meest uitdagende mensenrechtensituaties in de wereld aan te pakken en steun te verlenen aan lokale actoren die streven naar het bevorderen en verdedigen van mensenrechten. Dit instrument is uniek en de eerste in zijn soort en vormt een aanvulling op al bestaande steun voor mensenrechtenverdedigers vanuit het EIDHR.

Daarnaast ontvingen in 2015 87 individuele gevallen steun vanuit het EIDHR noodfonds voor bedreigde mensenrechtenverdedigers, voor een totaalbedrag van meer dan €650.000.

Europees Fonds voor Democratie

Het Europees Fonds voor Democratie (EED) is in het leven geroepen om democratische ontwikkeling in de zuidelijke en oostelijke buurlanden van de EU te ondersteunen. Het EED had een budget van € 28 miljoen voor de periode 2013-2015.

De organisatie is in 2015 goed omgegaan met het, naar de mening van Nederland, enigszins overhaast genomen besluit om reeds een eerste mandaatuitbreiding toe te passen naar de ring van landen net buiten de zuidelijke en oostelijke buurlanden van de EU, waar 15% van het budget mee gemoeid was. Positief was dat deze uitbreiding leidde tot steun aan een aantal onafhankelijke Russischtalige media-initiatieven. Deze steun vloede voort uit een grotendeels door Nederland gefinancierde haalbaarheidsstudie ter ondersteuning van onafhankelijke Russischtalige media initiatieven, die resulteerde in een uitgebreid rapport met creatieve oplossingen.

¹⁰ doc. 9319/15

1.3 Raad van Europa en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens

De bewaking van de Europese normen op het gebied van mensenrechten, democratie en rechtsstaat blijft voor Nederland de unieke toegevoegde waarde van de Raad van Europa (RvE). Dit komt in de eerste plaats tot uiting in het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) en de handhaving daarvan door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in Straatsburg. Ook in 2015 zette Nederland zich actief in voor het doeltreffend functioneren van het mensenrechtensysteem van de Raad van Europa in het algemeen en het EHRM in het bijzonder.

Het Koninkrijk heeft op 1 oktober 2015 protocol 15 bij het EVRM bekrachtigd. Dit protocol brengt een aantal wijzigingen van procedurele aard aan in het EVRM, bedoeld om de autoriteit van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens te garanderen, de effectiviteit van zijn uitspraken te vergroten en de klachtprocedure verder te stroomlijnen. Protocol 16 bij het EVRM ligt ter goedkeuring voor bij de Tweede Kamer. Dit protocol maakt het mogelijk voor hoogste nationale gerechten advies te vragen aan het EHRM over principiële rechtsvragen. Ook bij de overige actiepunten uit de hervormingsagenda voor het EHRM zoals vastgelegd in de 'Verklaring van Brighton' blijft Nederland nauw betrokken.

Zo werd in maart 2015 tijdens de door het Belgisch voorzitterschap van het Comité van Ministers gehouden conferentie 'Implementation of the European Convention on Human Rights, our shared responsibility' een verklaring aangenomen waarin het belang van het beschermen van de EVRM-rechten op nationaal niveau wordt onderstreept.

Eveneens in het kader van de hervorming van de werkzaamheden van het EHRM zat Nederland in 2015 een werkgroep voor die belast is met het doen van voorstellen voor de toekomst van het EVRM-systeem op de langere termijn. In het door de werkgroep in 2015 aangenomen rapport worden uitdagingen voor het EVRM-systeem geïdentificeerd en oplossingen voor deze uitdagingen gezocht binnen de bestaande EVRM-structuur, zoals met betrekking tot de nationale implementatie van het EVRM, de werklast van het EHRM en de legitimiteit van de Hofuitspraken en de tenuitvoerlegging van Hofuitspraken.

Zoals ieder jaar ontvangen de Eerste en Tweede Kamer apart een rapportage over de positie van Nederland in internationale mensenrechtenprocedures, zowel bij het Hof als bij andere internationale instanties die klachtprocedures kennen met daarin opgenomen cijfermateriaal en samenvattingen van relevante uitspraken en beslissingen uit het jaar 2015. In 2015 heeft het Hof geen enkele keer een schending van het EVRM door Nederland geconstateerd.

Nederland zat een werkgroep voor die een ontwerpaanbeveling opstelde over mensenrechten en bedrijfsleven die op 7 maart 2016 werd aangenomen door het Comité van Ministers. Daarnaast was Nederland actief betrokken bij de opstelling van een rapport van het Stuurcomité over mensenrechten in pluriforme samenlevingen.

De Raad van Europa is lidstaten behulpzaam bij het aanpassen van nationale wetgeving om die meer in lijn te brengen met de aanbevelingen van de Raad. Voor bijvoorbeeld minderheden en LGBTI kan dat leiden tot een versterking van hun (rechts)positie. Nederland heeft zich ook in 2015 binnen de Raad van Europa zeer actief ingezet voor deze ontwikkeling.

Nederland heeft in 2015 de Istanbulconventie, die beoogt het geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld terug te dringen, geratificeerd en stimuleert andere lidstaten zich hierbij aan te sluiten.

1.4 Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)

In 2015 is de mensenrechtensituatie in een groot deel van de OVSE-regio achteruit gegaan. Voorbeelden hiervan zijn de nieuwe restrictieve wetgeving voor ngo's in Rusland, Centraal-Azië en Azerbeidzjan, de opkomst van neonazisme en extreem rechts in onder andere Hongarije, Griekenland en Rusland, en het inperken van vrijheid van meningsuiting in onder andere Turkije. Bovendien is er sprake van een toename van *hate speech* richting vluchtelingen, misbruik van anti-terrorismeregelgeving om mensenrechtenverdedigers te intimideren en op te pakken, en inperking van rechten van LHBTI's en vrouwen onder het mom van de bevordering van traditionele waarden. Een rapport van de Hoge Commissaris voor Nationale Minderheden (HCNM) en het Bureau voor Democratische Instellingen en Mensenrechten (ODHIR) concludeerde dat het zeer slecht gesteld is met de mensenrechtensituatie op de door Rusland illegaal geannexeerde Krim en dat er dringend internationale presentie op het schiereiland nodig is om te weten wat hier gaande is.

Binnen de organisatie lijkt de ruimte voor dialoog over mensenrechten steeds beperkter en staan de drie onafhankelijke instellingen (HCNM, ODHIR en RfoM¹¹) onder toenemende druk in verband met hun autonome optreden dat door een aantal deelnemende landen niet wordt gewaardeerd. In deze context heeft Nederland actief gezocht naar mogelijkheden om de discussie over en de monitoring van mensenrechten in de regio te bevorderen. Zo heeft Nederland nauw samengewerkt met de Vertegenwoordiger voor Mediavrijheid (RfoM) om bijvoorbeeld de positie van journalisten te verbeteren door onder andere het organiseren van een dialoog tussen Russische en Oekraïense journalisten en het bevorderen van online vrijheid van meningsuiting in de Balkan.

Tijdens de jaarlijkse Human Dimension Implementation Meeting (HDIM) in Warschau heeft de mensenrechtenambassadeur sterke nationale verklaringen afgelegd over vrijheid van meningsuiting en over vrijheid van vereniging en vergadering. In de laatste verklaring is specifiek op gelijke rechten voor LHBTI's en mensenrechtenverdedigers ingegaan. Ook was Nederland medeorganisator van drie side events: met het Nederlands Helsinki Comité (NHC) over mediavrijheid in het digitale tijdperk, met Noorwegen, Frankrijk en Zwitserland over gedwongen verdwijningen, en met het COC over de situatie van LHBTI's in Kirgizië, Tadzjikistan en Oekraïne.

Nederland heeft tijdens de jaarlijkse OVSE Ministeriële Conferentie in Belgrado zijn zorg uitgesproken over de steeds kleiner wordende ruimte die mensenrechtenverdedigers en maatschappelijk middenveld hebben in de OVSE-regio en het belang van de onafhankelijke OVSE-instellingen onderstreept. Helaas zijn er dit jaar tijdens de Ministeriële Raad geen mensenrechtenbesluiten aangenomen, wat de gepolariseerde verhoudingen binnen de OVSE weerspiegelt.

Financiële steun

Ook dit jaar heeft Nederland een project van het NHC ondersteund om ngo's en mensenrechtenactivisten deel te laten nemen aan OVSE-bijeenkomsten. Als onderdeel van dit project hebben ngo's gezamenlijke aanbevelingen opgesteld over onder andere de krimpende ruimte waarin ngo's moeten opereren en het beschermen van mensenrechtenverdedigers. Deze zijn aangeboden aan het Servische OVSE-voorzitterschap (in 2015) en het daaropvolgende Duitse voorzitterschap (in 2016).

Verder heeft Nederland in 2015 met middelen uit het mensenrechtenfonds en Stabiliteitsfonds een aantal andere projecten ter verbetering van de mensenrechtensituatie in de OVSE-regio gefinancierd. Zo werden mensenrechtenverdedigers ondersteund door middel van bijvoorbeeld advocacy-trainingen en capaciteitsversterking op het gebied van monitoring van mensenrechtensituaties; werd er in de Balkan voorlichting gegeven aan regeringsvertegenwoordigers, journalisten, academici en anderen over internationale standaarden op het gebied van online vrijheid van meningsuiting; en werd – in het kader van de aanpak van straffeloosheid – de toegang tot het rechtssysteem bevorderd van de Servische minderheid in Kosovo.

¹¹ <http://www.osce.org/fom>

1.5 Internationale Hoven en Tribunalen

Aanpak straffeloosheid

Het tegengaan van straffeloosheid en de bevordering van de internationale rechtsorde, die ook in de Nederlandse Grondwet is vastgelegd, blijven belangrijke onderdelen van het Nederlands buitenlands beleid. Genocide, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid mogen niet ongestraft blijven. De opsporing en vervolging van verdachten van internationale misdrijven is in de eerste plaats een verantwoordelijkheid van staten op nationaal niveau. Wanneer landen zelf echter niet in staat of bereid zijn om tot nationale vervolging over te gaan, is er een effectief internationaal systeem nodig voor de vervolging en berechting van verdachten. De internationale hoven en tribunalen, waaronder het permanente Internationaal Strafhof, spelen hierbij een belangrijke rol.¹²

Internationaal Strafhof

In 2015 zette het in Den Haag gevestigde Strafhof de onderzoeken naar negen situaties op het Afrikaanse continent voort. Het betreft 18 zaken die zich in verschillende procesfasen bevinden. In aanvulling hierop heeft de Aanklager in oktober 2015 autorisatie gevraagd aan de *Pre-Trial Chamber* om een strafrechtelijk onderzoek te starten in Georgië naar vermeende misdrijven onder de rechtsmacht van het Internationaal Strafhof die zijn gepleegd gedurende het gewapende conflict in en om Zuid-Ossetië, Georgië, tussen 1 juli en 10 oktober 2008.¹³ Deze autorisatie is toegekend op 27 januari 2016.

Daarnaast analyseert de Aanklager van het Strafhof sinds januari 2015 de situatie in de Palestijnse Gebieden vanaf 13 juni 2014 in een voorbereidend onderzoek. De Palestijnse Autoriteit trad in januari 2015 toe tot het Statuut van Rome en werd daarmee de 123^e verdragspartij. In september 2015 heeft Oekraïne met een tweede verklaring voor een aanvullende periode de rechtsmacht van het Strafhof geaccepteerd. Waar dit eerder werd gedaan voor de periode rond de Maidandemonstraties (21 november 2013 tot 22 februari 2014), wordt in de tweede verklaring de rechtsmacht van het Strafhof aanvaard ten aanzien van vermeende misdrijven vanaf 20 februari 2014. Nederland heeft diverse briefings en seminars gesponsord om toetreding van Oekraïne als verdragspartij aan te moedigen.

14

Ook gedurende 2015 hield de kritiek vanuit verschillende Afrikaanse landen op het Strafhof aan en bleef draagvlak voor het Strafhof in Afrika een aandachtspunt.

In oktober 2015 heeft Nederland daarom samen met Noorwegen en het Strafhof een seminar ondersteund, gericht op de bevordering van samenwerking van verdragspartijen met het Strafhof. Het seminar met deelnemers op ministerieel en hoog ambtelijk niveau vond plaats in Botswana voor landen uit zuidelijk Afrika.

VN Rechtsmechanisme voor Internationale Tribunalen

Sinds 2012 neemt het VN Rechtsmechanisme voor Internationale Tribunalen (MICT) geleidelijk steeds meer taken over van het in 2015 gesloten Rwanda-tribunaal (ICTR), en sinds 2013 ook van het nog actieve Joegoslavië-tribunaal (ICTY). Het MICT zal na sluiting van beide tribunalen de verantwoordelijkheid overnemen voor hoger beroepszaken en belangrijke restfuncties, zoals getuigenbescherming, eventuele herzieningsprocedures en het beheer van de archieven. De VN Veiligheidsraad heeft op 22 december 2015 besloten de aanstelling van 17 rechters en de aanklager van het Joegoslavië-tribunaal te verlengen met meer dan een jaar, tot uiterlijk 31 december 2016.

In maart 2016 zijn voorts twee belangrijke uitspraken gedaan. Op 24 maart werd Karadzic veroordeeld vooronder meer genocide in en rondom Srebrenica. Een week later sprak het tribunaal Seselj vrij van de beschuldiging van oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid.

¹² De kabinetsreactie op de IOB-beleidsdoorlichting inzake de bevordering van de ontwikkeling van de internationale rechtsorde is op 18 maart 2016 aan de tweede Kamer gezonden. Zie: Tweede Kamer, vergaderjaar 2015–2016, 31 271, nr. 22 ([link Kabinetsreactie](#)) ([link naar IOB Beleidsdoorlichting](#))

¹³ Zie de Kamerbrief Internationaal Strafhof met daarin de laatste stand van zaken met betrekking tot het Strafhof: <https://www.rijksoverheid.nl/regering/inhoud/bewindspersonen/ard-van-der-steur/documenten/kamerstukken/2015/11/04/kamerbrief-over-het-internationaal-strafhof>

Restmechanisme voor het Siërra Leone-tribunaal

Ook de parlementaire goedkeuringsprocedure voor het interim zetelverdrag van het Restmechanisme van het Siërra Leone-tribunaal (R-SCSL) werd in 2015 afgerond en ratificatie wordt voorzien in de eerste helft van 2016. Financieel gezien is het R-SCSL afhankelijk van vrijwillige bijdragen van staten. In de praktijk blijkt het moeilijk voor het R-SCSL om voldoende fondsen te werven, waardoor het mechanisme in 2015 in financiële nood verkeerde. Nederland heeft daarom een éénmalige bijdrage van €500.000 gedaan, onder de voorwaarde dat het mechanisme actief op zoek gaat naar een structurele oplossing voor het financieringsprobleem. Momenteel onderzoekt het R-SCSL onder andere de mogelijkheid van een (gedeeltelijke) integratie met het MICT.

Special Tribunal for Lebanon

Onder publieke belangstelling is in 2014 het Hariri-proces van start gegaan. De verdachten worden in absentia berecht. Het mandaat voor het Special Tribunal for Lebanon (STL) werd in 2015 met drie jaar verlengd. Op 14 mei 2016 kwam één van de vijf hoofdverdachten om bij een artillerie-aanval op de militaire basis van Hezbollah bij het vliegveld van de Syrische hoofdstad Damascus. Nederland draagt als gastland bij aan het functioneren van het STL, onder meer door de huurkosten van de huisvesting voor zijn rekening te nemen.

Chambres Africaines Extraordinaires

Het proces tegen de oud-dictator van Tsjaad Hissène Habré door de Chambres Africaines Extraordinaires in Dakar heeft in 2015 vertraging opgelopen door onder meer het weigeren van Habré om te verschijnen in de rechtszaal en een aanvraag voor extra tijd door de advocaten van de verdediging. De uitspraak door de rechter in wordt nu eind mei 2016 verwacht.

De Nederlandse ambassade te Dakar volgt het proces op de voet en ondersteunt onder meer de sensibiliseringscampagne van het tribunaal, die zich inzet voor balanceerde verslaggeving van de zaak in Tsjaad en Senegal.

Overige initiatieven

Ook heeft Nederland in 2015 in EU- en VN-verband en in bilaterale contacten aandacht gevraagd voor bestrijding van straffeloosheid. Zo werd bijvoorbeeld de *Universal Periodic Review* van de Mensenrechtenraad door Nederland ook in 2015 weer gebruikt om landen te vragen naar hun intenties ten aanzien van de ratificatie van het Statuut van Rome. In februari 2015 werd een expertbijeenkomst georganiseerd over vergaring en documentatie van bewijs van oorlogsmisdrijven met organisaties die actief zijn in Syrië.

In juni 2015 nam Nederland samen met België en Luxemburg het initiatief om een brief aan de VN-Veiligheidsraad te sturen waarin een oproep werd gedaan om actie te ondernemen op het gebruik van vatenbommen door het Syrische regime. De brief werd door 71 landen ondertekend, inclusief de permanente leden VS, VK en Frankrijk

2. Nederlandse mensenrechtenprioriteiten

2.1 Mensenrechtenverdedigers

Mensenrechtenverdedigers zijn onmisbaar voor duurzame verandering naar meer open en vrije samenlevingen. In 2015 bleef de ondersteuning en bescherming van mensenrechtenverdedigers een kernprioriteit, waarbij Nederland, veelal in EU-verband en met gelijkgezinde partners, zich er voor inzette dat mensenrechtenverdedigers, individuen en organisaties, veilig hun belangrijke werk konden doen. Mensenrechtenverdedigers staan in veel landen zwaar onder druk en de ruimte voor maatschappelijk middenveld blijft in veel landen krimpen. Een aantal regeringen neemt wetgeving aan die de vrijheden en rechten van mensenrechtenverdedigers drastisch beperkt. Mensenrechtenverdedigers zijn vaak het doelwit van intimidatie, arrestatie en soms zelfs moord.

" Human rights defenders worldwide prove daily that human rights are more than words on paper, more than treaties and conventions... The lack of observance of human rights is a daily reality a lot of people face, which human rights defenders address. That is why it is one of the main priorities of the Dutch human rights policy to make sure human rights defenders can do their work safely and unhindered."

Minister Koenders bij de filmvertoning 'A Burden of Peace' over de Guatemalteekse Claudia Paz Y Paz., 'Movies that Matter' filmfestival, 21 maart 2015.

Multilaterale inzet

In de Derde Commissie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (VN) stond de resolutie over mensenrechtenverdedigers op de agenda, waarbij Noorwegen het onderhandelingsproces leidde.

Helaas is de tekst uit eerdere resoluties over het positief reageren op verzoeken van bezoeken van de VN Speciaal Rapporteur afgezwakt. De tekst omvat wel belangrijke paragrafen over het aanpakken van straffeloosheid voor bedreigingen van mensenrechtenverdedigers en hun familie en roept staten op mensenrechtenverdedigers die zijn opgepakt voor het uitoefenen van hun rechten vrij te laten. Daarnaast wordt gewezen op de verantwoordelijkheid van bedrijven om betekenisvolle consultatie te organiseren met mensenrechtenverdedigers en de mogelijke negatieve implicaties ten aanzien van mensenrechten te identificeren en adresseren.

Bilaterale inzet

Uitbreiding Shelter City

De uitbreiding van Shelter City¹⁴ ging in 2015 door. In zes steden zijn mensenrechtenverdedigers tijdelijk opgevangen (Den Haag, Middelburg, Maastricht, Utrecht, Nijmegen en Amsterdam). In 2015 besloot ook Tilburg een Shelter City te worden.

De Nederlandse Shelter City-ervaring wordt actief in EU en VN-verband gedeeld om andere landen aan te moedigen ook dergelijke programma's op te zetten.

Inzet door ambassades

De meeste bilaterale inzet gebeurt door onze ambassades, voor en achter de schermen. Nederlandse diplomaten onderhielden contact met mensenrechtenverdedigers en boden ondersteuning en bescherming waar dat nodig was, vaak in EU-verband en met gelijkgezinde landen. Hierbij zijn de EU-Richtlijnnoeren voor mensenrechtenverdedigers leidend.

¹⁴ In september 2012 is in Den Haag het Shelter City programma van start gegaan. Het tijdelijk opvangen van mensenrechtenverdedigers in Nederland om hen weer even op adem te laten komen, is een manier om hen concreet bij te staan.

Zorgen voor bescherming: EU-richtsnoeren over mensenrechtenverdedigers¹⁵

Het steunen van mensenrechtenverdedigers is al lang een vast onderdeel van het externe mensenrechtenbeleid van de Unie. Doel van deze richtsnoeren is praktische suggesties te doen ter verbetering van het EU-optreden op dit terrein. De richtsnoeren kunnen bij contacten met derde landen op alle niveaus en in multilaterale mensenrechtenfora worden gebruikt ter ondersteuning en versterking van de inspanningen van de Unie om te bevorderen en aan te moedigen dat het recht om op te komen voor de mensenrechten wordt geëerbiedigd. De richtsnoeren voorzien ook in stappen van de Unie ten bate van mensenrechtenverdedigers die gevaar lopen en stellen praktische middelen voor om mensenrechtenactivisten te steunen en bij te staan.

Een belangrijk element van de richtsnoeren is steun voor de speciale procedures van de Mensenrechtenraad van de VN, vooral voor de Speciale Rapporteur voor de situatie van mensenrechtenverdedigers, en voor passende regionale mechanismen ter bescherming van mensenrechtenverdedigers. De richtsnoeren helpen de EU-missies (ambassades en consulaten van EU-lidstaten en delegaties van de EU) hun gedragslijn ten aanzien van mensenrechtenverdedigers te bepalen. Hoewel het aanpakken van specifieke problemen betreffende mensenrechtenverdedigers het hoofddoel is, dragen de richtsnoeren ook bij aan versterking van het mensenrechtenbeleid van de EU in het algemeen.

Stille en publieke diplomatie werden hierbij ingezet, waarbij effectiviteit van de inzet het leidende criterium is. Zo waren Nederlandse vertegenwoordigers aanwezig bij rechtszaken tegen mensenrechtenverdedigers in onder meer de Democratische Republiek Congo, Rusland, Saoedi-Arabië, Marokko, Egypte, Azerbeidzjan en Sudan.

Hoewel het bijwonen van rechtszaken in China tegen mensenrechtenverdedigers door buitenlandse waarnemers praktisch nooit wordt toegestaan, onderneemt de Nederlandse ambassade daar in EU-verband regelmatig pogingen toe. Zo ook in de zaak tegen Gao Yu (gepensioneerde journaliste die in eerste aanleg tot 7 jaar werd veroordeeld voor het delen van een Partijdocument met de buitenlandse pers) in april en de zaak tegen Pu Zhiqiang (een mensenrechtenadvocaat) in december, waarbij het wederom niet lukte toegang tot de rechtszaal te krijgen. De pogingen worden door mensenrechtenverdedigers erg gewaardeerd.

Vanuit het gedelegeerde mensenrechtenfonds financieren ambassades ook projecten om mensenrechtenverdedigers te ondersteunen. Zo heeft de Nederlandse ambassade in de DRC een project gesteund van Justice and Peace waarbij Nederlandse advocaten hun Congolese collega's helpen. De Congolese advocaten, die vanwege hun functie regelmatig worden bedreigd, weten daardoor beter wat hun rechten zijn en doen nieuwe kennis op die gebruikt kan worden in zaken tegen mensenrechtenverdedigers.

De ministers, de mensenrechtenambassadeur en andere hoge ambtenaren spraken tijdens hun reizen ook met mensenrechtenverdedigers en deelden zorgen met de autoriteiten.

Minister Koenders sprak in augustus 2015 publiekelijk zijn scherpe veroordeling uit over de jarenlange gevangenisstraf die was opgelegd aan Leyla en Arif Yunus in Azerbeidzjan. In december 2015 zijn zij voorwaardelijk vrijgelaten.

Rondom Mensenrechtendag (10 december) zijn door ruim 40 ambassades films vertoond over mensenrechten, vaak gecombineerd met een discussie waarvoor ook mensenrechtenverdedigers werden uitgenodigd. De films werden beschikbaar gesteld via Movies that Matter.

De Nederlandse Ambassade in Peking organiseerde op 9 december 2015 de speelfilm 'Timbuktu' ter gelegenheid van Mensenrechtendag. Deze speelfilm gaat over Timboektoe, een stad in Mali die in handen is van IS-strijders. Nieuwe regelgeving leidt ertoe dat absurde vonnissen worden gewezen door een geïmproviseerd tribunaal.

¹⁵ <http://bit.ly/1Q2Hk94>

Mensenrechtentulp

In 2015 werd de Mensenrechtentulp uitgereikt aan IRA-Mauritania, een organisatie die strijdt tegen slavernij. Deze prijs geeft hen erkenning en met het prijzengeld kunnen zij hun werkzaamheden verder uitbreiden.

Minister Koenders sprak bij de uitreiking zijn bewondering uit voor de organisatie. Hij benadrukte de belangrijke rol voor mensenrechtenverdedigers en het maatschappelijk middenveld in de strijd tegen terreur: *"In the fight against terrorism, human rights defenders are our allies"*.

Financiële steun

Vanuit het centrale deel van het mensenrechtenfonds werden in 2015 onder meer de volgende projecten gesteund:

Het programmer van East and Horn of Africa Human Rights Defenders. Dit project richt zich op bescherming en capaciteitsversterking van mensenrechtenverdedigers in de betreffende regio.

Een project van het Nederlands Helsinki Comité richt zich op het steunen van mensenrechtenverdedigers in een aantal post-sovjetlanden, onder meer door te werken aan communicatiestrategieën.

Het internationale programma van Movies that Matter ondersteunt mensenrechtenfilmfestivals over de hele wereld met inhoudelijk advies, workshops voor startende festivalorganisatoren en financiële bijdragen.

Bij de The Hague Training Course on Human Rights Defenders and Security, georganiseerd door Justice and Peace met partners, leren mensenrechtenverdedigers zichzelf beschermen en effectief aan beïnvloeding te doen.

2.2 Gelijke rechten voor LHBTI's

Een wereld waarin iedereen zichzelf kan en mag zijn, ongeacht wie je bent of van wie je houdt: dat was ook in 2015 de inzet van het Nederlandse LHBTI-beleid wereldwijd. In vele delen van de wereld ondervinden lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders en mensen met een intersekseconditie (LHBTI's) nog altijd dagelijks de gevolgen van discriminatie en uitsluiting. Vooral lesbische en transvrouwen zijn onevenredig vaak het slachtoffer van geweld. Adequate registratie en vervolging van deze incidenten ontbreekt vaak. In 2015 stond in meer dan 75 landen homoseksualiteit in het Wetboek van Strafrecht, terwijl nieuwe anti-homopropaganda wetgeving in onder meer Kirgizië werd voorgesteld. Intersekse is omgeven door stigma, taboe en onwetendheid, waardoor mensenrechtenschendingen op basis van geslachtskenmerken nog nauwelijks de aandacht krijgen die ze verdienen.¹⁶

Er waren ook positieve ontwikkelingen. In Botswana en Kenia waren er bemoedigende gerechtelijke uitspraken waardoor LHBTI-organisaties het recht kregen zich te registreren. In december 2015 kondigde de Minister van Justitie van Malawi aan de strafbaarstelling van homoseksualiteit niet langer te zullen handhaven omdat deze strijdig is met de internationale verdragen waarbij Malawi partij is. Na een referendum werd in Ierland het huwelijk opengesteld voor paren van gelijk geslacht, en na uitspraak van het Hooggerechtshof gebeurde hetzelfde in de gehele Verenigde Staten. In veel landen worden LHBTI-organisaties sterker, en zijn steeds beter in staat om voor hun rechten op te komen. Bijkomend gevolg is wel dat deze grotere zichtbaarheid in sommige gevallen juist leidt tot toenemende maatschappelijke weerstand, polarisatie en anti-LHBTI-retoriek.

Multilaterale inzet

Verenigde Naties

Nederland blijft internationaal een leidende rol spelen als het gaat om de rechten van LHBTI's. De LHBT-kerngroep bij de VN in New York, waar Nederland samen met de EU-Delegatie voorzitter van is, agendeerde dit onderwerp in 2015 verschillende malen.

Op 24 augustus 2015 werden de rechten van LHBT's voor het eerst in het kader van de VN-Veiligheidsraad besproken in een Arria formule bijeenkomst¹⁷ over "*Vulnerable Groups in Conflict: ISIL's Targeting of LGBT Individuals*".

En marge van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (AVVN) werd in september een ministeriële bijeenkomst georganiseerd over gelijkheid en insluiting van LHBTI's in de post-2015-agenda. Op 10 december, Internationale Mensenrechtendag, organiseerde de kerngroep een bijeenkomst over de economische kosten van uitsluiting van LHBT's.

Via het periodiek mensenrechtenexamen (UPR) van de Mensenrechtenraad dat iedere VN-lidstaat ondergaat, spreekt Nederland landen regelmatig aan op de bescherming van de rechten van LHBTI's. In 2015 deed Nederland dat in het geval onder andere Jamaica, Mongolië en Malawi.

Een belangrijke ontwikkeling in 2015 was dat 12 VN-organisaties¹⁸ zich in een unieke, gezamenlijke verklaring uitspraken tegen mensenrechtenschendingen tegen LHBTI's.¹⁹ De verklaring benadrukt dat het ontzeggen van gelijke rechten aan lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen, transgenders en mensen met een intersekse conditie grote negatieve impact heeft op de maatschappij en kan leiden tot gezondheidsproblemen, sociale en economische uitsluiting en spanningen binnen familie en gemeenschap.

¹⁶ De rechten van mensen met een intersekse conditie vormen inmiddels integraal onderdeel van het Nederlands mensenrechtenbeleid. Waar het de algemene Nederlandse inzet betreft, wordt daarom de term 'LHBTI' gebruikt. In veel landen is hier echter nog weinig of geen aandacht voor, en zetten organisaties zich vaak (vooralsnog) alleen in voor LHBT's. Daarom zal in voorkomende gevallen de term 'LHBT' gebruikt worden.

¹⁷ <http://www.un.org/en/sc/about/methods/bgarriformula.shtml>

¹⁸ UNAIDS, Unicef, WHO, Unesco, UN Women, OHCHR, UNDP, UNHCR, UNFPA, WFP, UNODC en ILO

¹⁹ Te vinden op de website van OHCHR: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Discrimination/Joint_LGBTI_Statement_ENG.PDF.

Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE)

Hoewel gelijke rechten voor LHBTI's binnen de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) gevoelig liggen, blijft Nederland dit ook binnen deze organisatie op de agenda zetten, als onderdeel van de bestaande commitments op het gebied van tolerantie en non-discriminatie. Tijdens de HDIM van september 2015 sprak Nederland zich uit over de zorgwekkende trend in sommige landen binnen de OVSE-regio waarbij de vrijheid van meningsuiting en vereniging van LHBTI's wordt ingeperkt.

Raad van Europa

Binnen de Raad van Europa blijft Nederland zich met andere lidstaten sterk maken voor een verankering van de gelijke rechten voor LHBTI's binnen het werk van de Raad. Vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap werd ook in 2015 een LHBT-expert gedetacheerd, en het ministerie van Buitenlandse Zaken steunde de Europese Commissie tegen Racisme en Intolerantie (ECRI) om de situatie van LHBT's in de lidstaten te monitoren.

Europese Unie

De in 2013 door de Raad van Ministers van de Europese Unie aangenomen richtsnoeren inzake gelijke rechten van LHBTI's vormden ook in 2015 de basis van het externe LHBTI-beleid van de Unie. Zo werd het onderwerp aangekaart tijdens de EU-mensenrechtendialogen met onder meer Turkmenistan en Mexico. Tijdens de 28^e sessie van de VN-Mensenrechtenraad schaarden alle 28 EU-lidstaten zich achter een Gezamenlijke Verklaring inzake de bestrijding van geweld en discriminatie op basis van seksuele oriëntatie en genderidentiteit. Binnen het Europees Instrument voor Democratie en Mensenrechten (EIDHR) worden LHBTI-organisaties gesteund in hun strijd tegen discriminatie wereldwijd. Nederland vindt echter dat op Europees niveau meer gedaan zou kunnen en moeten worden, en heeft hier in 2015 verschillende malen aandacht voor gevraagd, onder meer in de Raadswerkgroep Mensenrechten.

Een ander zorgpunt is het ontbreken van een coherent beleid binnen de Unie zelf. Het LHBTI-Actieplan dat op 7 december 2015 door de Europese Commissie werd gepresenteerd is een stap in de juiste richting. De Raad van Ministers van de Europese Unie slaagde er op 7 maart 2016 echter niet in om hierover raadsconclusies aan te nemen vanwege het verzet van één enkele lidstaat. Verder is en blijft Nederland een warm pleitbezorger van wederzijdse erkenning van het voor paren van gelijk geslacht opengestelde huwelijk binnen de Europese Unie. Het ministerie van OCW detacheerde ook in 2015 een expert op het gebied van LHBT-emanipatie bij de Europese Commissie.

Bilaterale inzet

De mensenrechtenambassadeur kaart gelijke rechten voor LHBTI's ook regelmatig aan tijdens zijn bilaterale bezoeken. In 2015 gebeurde dat bijvoorbeeld in Kazachstan, Senegal en de Filipijnen. Ter gelegenheid van de International Day Against Homophobia, Transphobia and Biphobia (IDAHOT) op 17 mei waren veel ambassades actief om de rechten van LHBTI's onder de aandacht te brengen.

Ter gelegenheid van de Amsterdam Gay Pride 2015 was traditiegetrouw een groep LHBTI-activisten in ons land in het kader van het Influentials Programme van het ministerie van Buitenlandse Zaken, uitgevoerd door RVO.nl in samenwerking met het ministerie van OCW. Dit jaar volgden activisten afkomstig uit onder meer Indonesië, Jordanië, Zimbabwe en Oekraïne het studieprogramma. Ook in het kader van Shelter City waren enkele LHBTI-mensenrechtenverdedigers tijdelijk in Nederland.

Financiële steun

Vanuit het mensenrechtenfonds steunde Nederland concrete projecten om de positie van LHBTI's wereldwijd te verbeteren. Via COC Nederland werden projecten gesteund die zich richten op de dialoog ten aanzien van homoseksualiteit en islam, de training van activisten in internationale belangenbehartiging, en het versterken van de LHBTI-beweging in Armenië, Azerbeidzjan, Wit-Rusland, Georgië, Rusland en Oekraïne. Oxfam Novib implementeert een project dat zich richt op de situatie van LHBTI's in Pakistan, Zimbabwe en Zuid-Afrika. Met ICCO wordt een project gesteund dat zich ten doel stelt te werken aan dialoog over seksuele oriëntatie en genderidentiteit binnen christelijke geloofsgemeenschappen in zuidelijk Afrika.

In Armenië, Azerbeidzjan, Wit-Rusland, Georgië, Rusland en Oekraïne is de situatie voor LHBTI's verre van rooskleurig. Nederland steunt daarom sinds 2014 een project van de International Lesbian, Gay, Bisexual, Trans and Intersex Association (ILGA)-Europe en COC Nederland om de LHBT-beweging in die landen aan de basis te versterken. Daarbij is de inzet om juist organisaties die zich niet specifiek op LHBT's richten bij de strijd voor gelijke rechten te betrekken, als partners en als bondgenoten. Zo werd de Wit-Russische organisatie DOTYK door dit project in staat gesteld om in het Center of Modern Art in Minsk een tentoonstelling te organiseren over de positie van LHBT's.

Ana Lok (Co-chair of DOTYK): "Allies in Action is an innovative program for developing cooperation and partnership with potential allies. Thanks to support of this project, organization DOTYK was able to improve cooperation with the Center of Modern Art in Minsk in promotion and advocating for LGBTQ rights and queer topics in public spaces. It will be the first project/ exhibition on this topic on a governmental space in Belarus. We believe that the language of art/ art-activism is a good tool for promotion and advocacy of LGBTQ rights in our context. We are so happy that we are one of the first participants of this program."

Ana Lok is directeur van het DOTYK queer filmfestival in Minsk, curator en artactivist.

Als onderdeel van het Strategisch Partnerschap binnen het nieuwe beleidskader 'Samenspraak en Tegenspraak' zal COC Nederland de komende vijf jaar EUR 3,6 miljoen per jaar ontvangen voor capaciteitsopbouw van LHBTI-organisaties in lage- en middeninkomenslanden in Azië, Afrika, het Midden-Oosten en het Caribisch gebied.

In het kader van de strijd tegen hiv/aids is binnen het Bridging the Gaps-project onder meer aandacht voor Mannen die Seks hebben met Mannen (MSM). Binnen het Funding Leadership and Opportunities for Women-fonds (FLOW), dat zich richt op de positie van vrouwen en meisjes in lage- en lage-middeninkomenslanden, worden activiteiten ondersteund die de zichtbaarheid en/of de veiligheid van lesbische, biseksuele en transgendervrouwen vergroten.

Ook een aantal kleinere Matra-projecten²⁰ richt zich op de bevordering van gelijke rechten voor LHBTI's. Deze kleine bijdragen kunnen een relatief grote impact hebben, vooral in landen waar de LHBTI-beweging nog in de kinderschoenen staat.

²⁰ Programma Maatschappelijke Transformatie (MATRA).

Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/europese-subsidies/inhoud/nederlands-fonds-voor-regionale-partnerschappen-nfrp/nfrp-matra-subsidie>

2.3 Gelijke rechten voor vrouwen

Zowel de minister van Buitenlandse Zaken als de minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking hebben vrouwenrechten en gendergelijkheid bestempeld als één van de prioritaire thema's binnen hun beleid. Focus van de Nederlandse inzet is het bestrijden van geweld tegen vrouwen, het versterken van leiderschap en politieke participatie van vrouwen, *follow-up* van VN-Veilighedsraadresolutie 1325 en economische zelfredzaamheid van vrouwen.

Bestrijding van geweld tegen vrouwen

Geweld tegen vrouwen en meisjes is een mensenrechtenschending, die naast fysiek letsel en mentale schade, ook economische en maatschappelijke kosten tot gevolg heeft. Geweld vormt één van de belangrijkste obstakels voor de politieke en economische zelfontplooiing van vrouwen en meisjes. Het is zaak de belofte van 'zero tolerance' om te zetten in daadkrachtige actie en Nederland heeft aan die vertaalslag zijn aandeel geleverd, deels door consistente genderdiplomatie en gerichte inzet in internationale onderhandelingen en fora, en deels door programmatische inzet.

Op 15 november 2015 heeft Nederland het Verdrag van de Raad van Europa gericht op het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld geratificeerd. Dit verdrag behelst onder meer de verplichting om effectieve maatregelen te treffen om geweld tegen vrouwen te voorkomen en aan te pakken. Nederland heeft ook een financiële bijdrage geleverd om de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa te ondersteunen bij de promotie van het verdrag onder de parlementariërs van de lidstaten. Daarnaast heeft de Nederlandse overheid de derde World Conference Women's Shelters ondersteund, georganiseerd door het Global network Women's Shelters en gehouden in november 2015 te Den Haag.

Preventie van Kindhuwelijken

Nederland trekt op met landen als Canada, het Verenigd Koninkrijk, VN-organisaties, private donoren, allianties van Nederlandse ngo's en de internationale ngo-netwerkorganisatie *Girls not Brides* in de strijd tegen kindhuwelijken. In oktober 2015 werd door een groep Nederlandse ngo's samen met het ministerie van Buitenlandse Zaken een conferentie georganiseerd met bijdragen van prinses Mabel van Oranje van *Girls Not Brides* en prinses Viktória Bourbon de Parme als beschermvrouwe van *Save the Children* om ervaringen te delen en *best practices* te identificeren.²¹ Nederland ondersteunt ook het UNICEF/UNFPA *Global programme to accelerate the action to end child marriages*. Door inzet op verschillende niveaus (van ngo's tot VN organisaties), weet Nederland verschillende organisaties bij elkaar te brengen en invloed uit te oefenen binnen verschillende fora, om het thema 'bestrijding van kindhuwelijken' hoog op nationale en internationale agenda's te houden. Dit is relevant omdat een effectieve bestrijding van kindhuwelijken bewustwording vergt op verschillende niveaus in de samenleving en politieke wil op hoog niveau.

Seksueel geweld in conflict

In 2015 heeft Nederland programma's ondersteund om seksueel geweld in conflictsituaties te bestrijden. Zo droeg Nederland bij aan de bestrijding van seksueel geweld in Mali via de detachering van een senior expert als hoofd van de gendereenheid binnen de VN-missie in Mali (MINUSMA). Ook versterkte Nederland de VN-missie in de Democratische Republiek Congo (MONUSCO) met additionele detacheringen van civiele experts als Women Protection Advisor. VN vredesmissies komen vaak capaciteit te kort op het gebied van gender en door het leveren van deze expertise kunnen VN vredestroepen hun mandaat om burgers te beschermen, seksueel geweld te bestrijden en slachtoffers bij te staan beter uitvoeren.

Pre-deployment training van vredestroepen is cruciaal voor het effectief tegengaan van seksueel geweld in conflictgebieden. In dit kader heeft Nederland in 2015 een pilot trainingsprogramma ondersteund van UN Women waarin vrouwelijke legerofficieren specifieke technische vaardigheden ontwikkelen die relevant zijn voor hun werk in vredesmissies, bijvoorbeeld met het oog op contact met en steunverlening aan (vrouwelijke) slachtoffers van seksueel geweld. Deze training is een aanvulling op bestaande cursussen die Nederland ondersteunt op het gebied van gender in missies en het trainen van civiele- en militaire deelnemers aan vredesmissies.

²¹ Symposium "Lifting the Veil, expert meeting on child marriage" Den Haag, 7 oktober 2015.

Vrouwen, vrede en veiligheid

2015 was een belangrijk jaar voor de vrouwen, vrede en veiligheid-agenda waarin, 15 jaar na de aanneming van VN-Veiligheidsraadsresolutie 1325 werd (het gebrek aan) voortgang op dit terrein besproken. De VNVR heeft daarmee de situatie van vrouwen en meisjes in conflictsituaties in 2015 nadrukkelijk hoog op de agenda gezet. Nederland organiseerde in februari een tweedaagse expertconferentie 'Women: Powerful Agents for Peace and Security' met meer dan 200 deelnemers uit meer dan 30 landen.²² De conferentie diende om van vrouwen in conflictlanden zelf te horen hoe de uitvoering beter kan. De uitkomsten zijn meegenomen in de *Global Study on the Implementation of UNSCR 1325*, die als uitgangspunt diende voor een Open Debat in de VN-Veiligheidsraad op 13 oktober 2015. VN-lidstaten kwamen bij die gelegenheid bijeen om te bespreken hoe vrouwen beter kunnen worden betrokken in vrede en veiligheidsprocessen en namen VR-resolutie 2242 aan, die onder andere door Nederland werd gecospord. Deze resolutie benadrukt het belang van betere samenwerking binnen het VN-secretariaat en VN-organisaties, de integratie van de 1325 agenda in counter-terrorisme activiteiten en het belang van meer vrouwen op hoge posities binnen de VN en in missies en operaties.

15 jaar na aanneming van de resolutie is duidelijk dat nog veel gedaan moet worden om de ambities van de verschillende resoluties te vertalen naar concrete activiteiten en resultaten voor vrouwen in conflictlanden. Zo zijn vrouwen nog steeds onvoldoende vertegenwoordigd binnen vredesmissies en vredesonderhandelingen en worden de rechten van vrouwen ingeperkt door opkomende extremistische groeperingen. Geweld tegen vrouwen wordt ingezet als oorlogsinstrument.

Binnen het tweede Nationale Actieplan voor de uitvoering van VNVR-resolutie 1325 zijn programma's uitgevoerd die de politieke participatie en leiderschap van vrouwen in Afghanistan, Burundi, de Democratische Republiek Congo (DRC), Zuid-Sudan, Sudan, Colombia en de regio Midden-Oosten en Noord-Afrika (MENA) bevorderen. In Colombia zijn vrouwen mede door onze inspanningen nauw betrokken bij (de uitvoering van) het vredesproces. In verschillende landen in de MENA-regio zijn vrouwen getraind om politiek actief te worden. In DRC is een programma opgezet om vrouwen beter te beschermen tegen seksueel geweld.

Het derde Nationaal Actieplan (2016-2019) is begin 2016 gepresenteerd. In het nieuwe actieplan ligt de nadruk op de samenwerking met lokale vrouwen(organisaties) en het verbinden van concrete activiteiten in een beperkt aantal landen²³ met de diplomatieke inspanningen van Nederland en de lobbyactiviteiten van de ondertekenaars uit het maatschappelijk middenveld. Een voorbeeld is de steun van Nederland aan vrouwenrechtenorganisaties in Irak bij hun lobby voor de implementatie van het Iraakse Nationaal Actieplan.

Nederland heeft een groep Syrische vrouwen van het *Syrian Women's Initiative for Peace and Democracy* gesteund bij hun deelname aan besprekingen over de toekomst van Syrië. Verschillende vrouwen uit deze groep zijn onderdeel geworden van de Women's Advisory Board, een adviesgroep die is opgezet door UN Women met steun van Nederland op verzoek van de VN Speciaal Gezant voor Syrië De Mistura. Deze groep is nauw betrokken bij de vredesbesprekingen over Syrië in Genève.

Seksuele en Reproductieve Gezondheid en Rechten

Nederland heeft zich stelselmatig ingezet om seksuele en reproductieve rechten en gezondheid op de internationale agenda te krijgen en te houden. In 2015 is het ministerie van Buitenlandse Zaken nieuwe partnerschappen aangegaan met allianties van ngo's die werken aan zaken als toegang tot informatie over seksualiteit en gezondheid, betrokkenheid van jongeren bij ontwikkeling en uitvoering van beleid dat hun seksuele en reproductieve gezondheid raakt, hiv aids preventie en zorg voor risicogroepen of het tegengaan van kinderprostitutie. Deze partnerschappen geven inzicht in kansen, prioriteiten en obstakels voor het verbeteren van onder meer seksuele rechten. Die inzichten gebruikt Nederland weer in internationale onderhandelingen en processen, zoals in het kader van de *Universal Periodic Reviews* in de Mensenrechtenraad.

²² Symposium "Women: Powerful Agents for Peace and Security", Den Haag 16-17 February 2015

²³ De focuslanden van het derde Nationaal Actieplan Vrouwen, Vrede en Veiligheid zijn Afghanistan, DRC, Zuid-Sudan, Libië, Jemen, Irak, Syrië en Colombia.

Multilaterale inzet

VN

Een van de belangrijkste resultaten in 2015 van de Nederlandse inspanningen voor versterking van gendergelijkheid en vrouwenrechten is de verankering van het eigenstandig genderdoel (SDG-5) in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (verder: *Global Goals*) en de integratie van een genderperspectief in de overige doelen.²⁴

Dit vormt de bekroning van de consistente inzet van Nederland in de internationale onderhandelingen via de multilaterale fora, vooral het Gendernetwerk van de OESO-landen, en in samenwerking met maatschappelijke organisaties. Nederland heeft zich daarbij in het bijzonder hard gemaakt voor de opname van de ambitie om alle vormen van geweld tegen vrouwen en meisjes in de publieke en privésfeer uit te bannen, met speciale aandacht voor de aanpak van kindhuwelijken, vrouwenbesnijdenis en vrouwenhandel. Dat dit is gelukt is een belangrijke verbetering ten opzichte van de Millenniumontwikkelingsagenda, waarin de geweldsdimensie volledig ontbrak in het genderdoel. Ook is het gelukt om seksuele en reproductieve gezondheid en reproductieve rechten te integreren in de nieuwe agenda; opname van seksuele rechten bleek helaas een brug te ver.

Nederland, Canada en de Organisation Internationale de la Francophonie organiseerden ook het afgelopen jaar, in samenwerking met OHCHR en het *Graduate Institute of International and Development Studies*, een cursus vrouwenrechten voor delegaties bij de Mensenrechtenraad. Deze cursus was voor alle missies in Genève en heeft een groot bereik met deelnemers van alle continenten. Deze cursus draagt eraan bij dat vrouwenrechten beter verankerd worden in het werk van de Mensenrechtenraad. Partijen zijn hierdoor beter geïnformeerd over bestaande verdragen en laten zich minder leiden door culturele verschillen. Bijgevolg worden de besluiten beter, zowel inhoudelijk als qua implementatie.

In de Derde Commissie van de AVVN sprak de Nederlandse Vrouwenvertegenwoordiger gepassioneerd over gelijke rechten voor vrouwen waarbij ze specifiek aandacht vroeg voor de rechten van LBT-vrouwen. Haar toespraak werd zeer goed ontvangen.

Mensenrechtenexamen (UPR)

De Universal Periodic Review (UPR, mensenrechtenexamens van VN-lidstaten) is een door Nederland veelgebruikt instrument om de positie van vrouwen direct onder de aandacht te brengen van andere VN-lidstaten. Een substantieel deel van de Nederlandse aanbevelingen wordt gewijd aan vrouwenrechten. In 2015 ging het daarbij om 19 van de 42 aanbevelingen, die door NL zijn gedaan.

EU

Namens de Europese Unie trad Nederland ook op in de onderhandelingen over de mensenrechtenraadresolutie inzake geweld tegen vrouwen, dit jaar op het deelthema huiselijk geweld. Het was de eerste keer dat de Mensenrechtenraad zich over dit thema uitsprak. Het resultaat was een tekst waarin voldoende aandacht wordt besteed aan seksuele en reproductieve gezondheid en rechten. Binnen de Europese Unie heeft Nederland zich daarnaast sterk gemaakt voor de benoeming van een senior adviseur voor Vrouwen, Vrede en Veiligheid binnen de Europese Dienst Extern Optreden (EDEO).

Bilaterale inzet

Ambassades hebben zich ook in 2015 ingezet voor gelijke rechten van vrouwen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van deskundig advies op het gebied van vrouwenrechten en integratie van genderdoelen en op externe genderexpertise die gebundeld wordt door de *Gender Resource Facility*. Deze heeft bijvoorbeeld de ambassade in Burundi ondersteund bij de opstelling van een regionaal programma voor bevordering van vrouwenrechten en seksuele en reproductieve gezondheid in het Grote Merengebied.

²⁴ De Duurzame Ontwikkelingsdoelen (Global Goals, Sustainable Development Goals, SDG's) zijn het resultaat van onderhandelingen tussen lidstaten. De doelen zijn bij consensus aangenomen tijdens de SDG-top in New York in september 2015.

Ook de Taskforce Vrouwenrechten en Gendergelijkheid (TFVG) van het ministerie van Buitenlandse Zaken, opgezet in het voorjaar van 2014, heeft afgelopen jaar bewezen een cruciale rol te spelen in de coördinatie van het internationale genderbeleid van het ministerie.

Financiële steun

Nederland financiert diverse vrouwenrechtenprojecten wereldwijd via het FLOW-fonds (Funding Leadership Opportunities for Women), het SRGR-fonds, programma's in het kader van 'Samenspraak en Tegenspraak' en een aantal activiteiten onder het mensenrechtenfonds.

FLOW-fonds

FLOW (*Funding Leadership Opportunities for Women*) is 's werelds grootste fonds op het gebied van vrouwenrechten. Via dit programma werden in de periode 2012-2015 wereldwijd maatschappelijke organisaties gefinancierd die zich voornamelijk inzetten voor de bevordering van politieke participatie en leiderschap van vrouwen. Programma's zetten in op training van vrouwelijke kandidaten voor het publieke ambt, leiderschapsontwikkeling en capaciteitsontwikkeling voor politiek, gender en mensenrechten. Daarnaast zetten de FLOW-programma's in op bestrijding van geweld tegen vrouwen en bevordering van economische participatie van vrouwen. Een voorbeeld van een gesteunde activiteit in 2015 is *legal literacy* trainingen in Oostelijk Ghana, georganiseerd door WILDAF, waarin vrouwen leren om op te komen voor hun eigen rechten en die van de gemeenschap, zoals landrechten. Na de training staan vrouwelijke leiders op binnen de gemeenschappen.

Preventie van Kindhuwelijken

Nederland draagt van 2014 tot en met 2017 jaarlijks 5 miljoen euro bij aan het *Global Programme for Accelerating Action to End Child Marriage* van UNICEF en UNFPA.

In het kader van het SRGR partnerschappen fonds (2016-2020) financiert Nederland 3 allianties van Nederlandse ngo's die zich richten op het bestrijden van kindhuwelijken. Hier is een totaalbedrag van 75 miljoen euro mee gemoeid. De inzet is om de zelfstandigheid van adolescente meisjes en jonge vrouwen te vergroten, en om sociale normverandering met betrekking tot genderongelijkheid te stimuleren om vroegtijdige huwelijken, tienerzwangerschappen en seksueel geweld tegen te gaan. Ook heeft Nederland besloten om een partnerschap aan te gaan met de internationale ngo-netwerkorganisatie *Girls not Brides*. Voor deze inzet stelt Nederland in totaal 2,5 miljoen euro beschikbaar voor een periode van vijf jaar.

SRGR

Binnen het speerpunt van seksuele en reproductieve rechten en gezondheid (SRGR), inclusief hiv/aids, dat volledig gebaseerd is op een rechtenbenadering, besteedde Nederland in 2015 wereldwijd € 372 miljoen.

Mensenrechtenfonds

Uit het centrale mensenrechtenfonds droeg Nederland in 2015 onder meer bij aan de bevordering van politieke participatie van vrouwen (India, Bangladesh, Kenia, Colombia, Tunesië, Irak, Palestijnse Gebieden), het voorkomen van geweld tegen vrouwen (Irak, Palestijnse Gebieden, Mexico, Cuba, Colombia) en de bestrijding van vrouwenbesnijdenis door middel van versterking van mensenrechtenverdedigers (Egypte, Ethiopië, Kenia, Sudan). Via ambassades werden daarnaast lokale vrouwenrechtenorganisaties ondersteund.

VN-bijdragen

Nederland gaf ook in 2015 een bijdrage aan UN Women (€ 8,6 miljoen in 2015), de VN-organisatie die zich richt op gendergelijkheid en emancipatie van vrouwen door onder andere versterking van vrouwelijk leiderschap (ook in conflictsituaties), politieke participatie van vrouwen, economische zelfredzaamheid en bestrijding geweld tegen vrouwen. Nederland draagt ook jaarlijks bij aan het UN Trust Fund to End Violence against Women (€ 2 miljoen in 2015). Het fonds besteedt speciale aandacht aan kwetsbare groepen, zoals vluchtelingen of vrouwen en meisjes in (post-) conflictsituaties.

Ook droeg Nederland, naast de reguliere vrijwillige bijdrage, bij aan het genderprogramma van het Kantoor van de VN-Hoge Commissaris voor de Mensenrechten (OHCHR). De bijdrage werd in 2015 aangewend om gender stereotypering door West-Afrikaanse media aan te pakken en ter bevordering van gendersensitieve schadeloosstelling van slachtoffers van seksueel en ander gender gerelateerd

geweld in Guatemala. Van de Nederlandse bijdrage heeft OHCHR tevens mensenrechtenorganen ondersteund bij de verdere ontwikkeling van een normatief kader voor vrouwenrechten, waaronder de actualisering van aanbeveling 19 (geweld tegen vrouwen) van de *UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women* (CEDAW). Bij activiteiten van OHCHR wordt altijd bijzondere aandacht geschonken aan de situatie van vrouwelijke mensenrechtenverdedigers.

2.4 Ernstigste schendingen

Hoewel alle mensenrechtenschendingen ernstige gevolgen hebben voor individu en samenleving, raken de ernstigste mensenrechtenschendingen (vooral doodstraf, foltering, buitengerechtigde executies, gedwongen verdwijningen, genocide, oorlogsmisdrijven en misdrijven tegen de menselijkheid) het hart van de menselijke waardigheid. Nederland zet zich daarom ook in om deze mensenrechtenschendingen te bestrijden. Om het Nederlandse standpunt kracht bij te kunnen zetten wordt zoveel mogelijk ingezet op een gezamenlijk optreden met de EU of VN, maar Nederland kaart ernstigste mensenrechtenschendingen ook regelmatig bilateraal aan.

2.4.1 Doodstraf

Multilaterale inzet

EU-Hoge Vertegenwoordiger Mogherini zet zich persoonlijk in voor de wereldwijde afschaffing van de doodstraf.

In 2015 sprak zij zich mede op initiatief van Nederland uit tegen executies in onder meer de Wit-Rusland, Iran, Egypte, Pakistan en Singapore. In diverse gevallen werden EU-demarches uitgevoerd. Daarnaast verwelkomde zij de besluiten van Mongolië en Suriname om de doodstraf af te schaffen.

Op 10 oktober, ter gelegenheid van de Internationale Dag tegen de Doodstraf, vaardigden de EU Hoge Vertegenwoordiger en de Secretaris-Generaal van de Raad van Europa een gezamenlijke verklaring uit waarin zij de doodstraf in alle gevallen en in alle omstandigheden met klem veroordelen en aangeven naar wereldwijde afschaffing te streven. Hierbij werd in het bijzonder een dringend beroep gedaan op de autoriteiten van Wit-Rusland om een moratorium in te stellen tegen de doodstraf als eerste stap naar afschaffing. Ook werden zorgen uitgesproken over het toegenomen aantal executies voor drugsdelicten, zeker waar dat minderjarigen betreft, wat in strijd is met internationaal recht.

Bilaterale inzet

Het aantal landen dat de doodstraf nog actief uitvoert is al jaren in de minderheid. Meer dan de helft van de landen ter wereld hanteert een verbod op de doodstraf, terwijl daarnaast ook een groep landen een moratorium heeft ingesteld. Ook in 2015 heeft een aantal nieuwe landen de doodstraf afgeschaft, namelijk Suriname, Fiji, de Republiek Congo en Madagaskar. Daarentegen hebben landen als Indonesië en Pakistan het moratorium juist opgeheven voor drugszaken, dan wel aan terrorisme gerelateerde misdrijven. Ook is het aantal executies in Iran, Saoedi-Arabië en Pakistan toegenomen ten opzichte van 2014 en vinden vaker massa-executies plaats. De meeste executies vinden nog altijd plaats in China, Iran, Saoedi-Arabië, Pakistan en de Verenigde Staten.

Nederland blijft zich onverminderd uitspreken tegen het opleggen en uitvoeren van de doodstraf.

De mensenrechtenambassadeur spreekt regelmatig landen aan op het gebruik van de doodstraf. Zo werd de doodstraf expliciet aangekaart tijdens zijn reizen naar onder andere Pakistan, Botswana en Indonesië. Daarnaast vraagt de mensenrechtenambassadeur regelmatig aandacht voor individuele gevallen waarin de doodstraf is opgelegd, onafhankelijk van hun nationaliteit.

Ook Nederlandse ambassades hebben als taak nationale ontwikkelingen op het gebied van de doodstraf te monitoren en waar nodig individuele gevallen onder de aandacht te brengen van de betreffende overheden.

2.4.2 Responsibility to protect

In 2015 is het tien jaar geleden dat tijdens de World Summit in New York regeringsleiders unaniem de verantwoordelijkheid erkenden die staten hebben om burgers te beschermen tegen vier meest grove

internationale misdrijven, te weten genocide, misdrijven tegen de menselijkheid, oorlogsmisdrijven en etnische zuivering (grootschalige mensenrechtenschendingen, mass atrocities).

Bij de Verenigde Naties in New York en Genève speelt Nederland als covoorzitter van de Group of Friends (GoF) of Responsibility to Protect (RtoP) een centrale rol bij het op de agenda plaatsen en houden van RtoP en het creëren en behouden van draagvlak ervoor.

In New York heeft Nederland, net als in voorgaande jaren, tijdens de ministeriële week van de Algemene Vergadering van de VN in 2015 een prominent RtoP-event georganiseerd waaraan naast DSG Eliasson en de Special Advisers Genocidepreventie en RtoP, verschillende ministers deelnamen. Doel van de sessie, waarbij de dwarsverbanden tussen RtoP en andere burgerbeschermingsconcepten centraal stonden, was herbevestiging op hoog niveau van de politieke wil om burgers te beschermen tegen geweld en mensenrechtenschendingen.

Het is in de komende tien jaar van groot belang om RtoP ook buiten de context van de VN in New York tot norm te maken. De meeste aandacht moet de komende jaren dan ook uitgaan naar het in de praktijk brengen van preventie van genocide, misdrijven tegen de menselijkheid en oorlogsmisdrijven (internationale misdrijven).

Nederland heeft daar in 2015 hard aan gewerkt, zowel in multilateraal als in bilateraal verband. In november 2015 werd een Group of Friends of RtoP opgericht in Genève, die net als zijn evenbeeld in New York door Nederland en Rwanda wordt voorgezeten. Deze coalitie van rond de 50 gelijkgezinde landen heeft tot doel om bescherming van burgers tegen grootschalige mensenrechtenschendingen prominenter op de agenda te plaatsen bij de Geneefse VN-instellingen, zoals de Mensenrechtenraad en bijbehorende verdragsorganen en hulporganisaties als UNHCR.

De eerste bijeenkomst van de Geneefse GoF RtoP werd zeer goed bezocht; alle aanwezigen erkenden het belang om ook in Genève actief te werken aan de preventie van internationale misdrijven.

In Genève was Nederland een van de drijvende krachten achter de speciale sessie die de mensenrechtenraad in december 2015 organiseerde over de escalerende situatie in Burundi, waar inmiddels sprake is van wijdverbreid geweld tegen burgers. De sessie resulteerde in een krachtige resolutie waarin het geweld wordt veroordeeld en de regering wordt opgeroepen haar verantwoordelijkheid te nemen voor bescherming van burgers. Concreet resultaat is dat waarnemers van OHCHR naar Burundi reizen voor monitoring. Mede dankzij Nederland werd aanstaand MRR-lid Burundi in deze resolutie ook herinnerd aan de voorbeeldrol die een MRR-lid geacht wordt te vervullen als het aankomt op eerbiediging en uitvoering van de mensenrechtenverdragen. Wat betreft Burundi heeft Nederland namens Hoge Vertegenwoordiger Mogherini de art 96 dialoog gevoerd met Burundi in Brussel. Nederland maakt zich in Brussel dan ook hard voor een duidelijker engagement van de EU op RtoP. Mede dankzij niet aflatende druk van Nederland heeft Hoge Vertegenwoordiger Mogherini een hooggeplaatste functionaris benoemd tot RtoP Focal Point, aanspreekpunt binnen en buiten de organisatie voor RtoP-beleid van de EU. Dit betekent dat de EU gericht zal werken aan een eigen beleid op dit gebied maar ook dat burgerbescherming en preventie van internationale misdrijven een prominentere rol krijgen binnen andere beleidsterreinen, zoals het conflictpreventiebeleid.

2.5 Vrijheid van meningsuiting en internetvrijheid

2.5.1 Vrijheid van Meningsuiting

Wereldwijd gaat het niet goed met de vrijheid van meningsuiting en persvrijheid. De wereldwijde persvrijheid daalde in 2015 tot zijn laagste punt in meer dan 10 jaar. Slechts één op de zeven mensen woont in een land waar de vrije pers gemeengoed is. Ook online gaat het niet goed; in ruim 60 landen ter wereld is er sprake van online censuur.

De Nederlandse focus ligt op de veiligheid van journalisten en bloggers, het bevorderen van de mediaversiteit en kwaliteit en de versterking van de verbinding tussen traditionele media en nieuwe media.

Internationaal vraagt Nederland aandacht voor veiligheid van journalisten in individuele gevallen, multilateraal (EU, UNESCO, VN-Mensenrechtenraad) waar mogelijk, bilateraal waar nodig, onder andere via inzet van ambassades en de mensenrechtenambassadeur.

Multilaterale inzet

Nederland heeft zich sterk gemaakt voor- en is tevreden over de verankering van mensenrechten in de SDG's. Dit is een belangrijke verbetering ten opzichte van de Millenniumdoelen (MDG's). Zo worden fundamentele vrijheden en publieke toegang tot informatie expliciet genoemd in doel 16.10.

VN-Veiligheidsraad (VNVR)

De VNVR heeft op 27 mei 2015 unaniem resolutie 2222 aangenomen die het groeiende geweld tegen journalisten veroordeelt en een oproep doet ter bescherming van journalisten. Nederland heeft deze resolutie gesponsord en een nationale verklaring afgegeven om het belang van dit onderwerp te onderstrepen. Dit is de tweede keer dat de VN-Veiligheidsraad een specifieke resolutie heeft aangenomen over geweld tegen journalisten, de eerste was in 2006.

OVSE

Nederland hecht grote waarde aan de positie van de OVSE-vertegenwoordiger voor mediavrijheid. De mediavrijheid staat in sommige OVSE deelnemende landen zeer onder druk en ook de onafhankelijke positie van de OVSE-vertegenwoordiger behoeft verdediging. Deze functie wordt momenteel vervuld door Dunja Mijatovic. Haar mandaat zou in maart 2016 eindigen, maar is inmiddels met een jaar verlengd. Nederland heeft in 2015 de rol als één van de Friends of the Chair op zich genomen om een geschikte opvolger te vinden.

Bilaterale inzet

Ring van instabiliteit rondom Europa

Bescherming van vrijheid van meningsuiting, inclusief persvrijheid en veiligheid van journalisten, blijft essentieel, zeker ook in de ring van instabiliteit rondom Europa.

Sinds 2015 steunt Nederland in Oekraïne bijvoorbeeld een project van het Institute for War and Peace Reporting. Daarin worden journalisten uit heel Oekraïne - ook de Krim - getraind in journalistiek, waarbij de nadruk ligt op reportages over het conflict in het oosten van Oekraïne en de hervormingsagenda van de Oekraïense overheid. Dit tweejarige project heeft tot doel accurate, objectieve en neutrale berichtgeving in Oekraïne te verhogen, zodat de bevolking beter is geïnformeerd over politiek, wetgeving en ontwikkelingen in het oosten van Oekraïne.

Nederland heeft ook in 2015 een studie van de European Endowment for Democracy mogelijk gemaakt waarin is onderzocht wat internationale donoren kunnen ondernemen om onafhankelijke Russischtalige media te stimuleren en ondersteunen. Op basis van deze studie heeft Nederland besloten 1,3 miljoen euro bij te dragen aan de organisatie Free Press Unlimited (FPU) om onafhankelijke Russischtalige journalistiek te ondersteunen in landen zoals Wit-Rusland, Moldavië, Oekraïne en de landen in de Zuidelijke Kaukasus.

RNW Media

Sinds 2013 geeft RNW Media uitvoering aan zijn missie om de vrijheid van meningsvorming en meningsuiting te bevorderen in landen waar het vrije woord sterk aan banden ligt. RNW richt zich op jongeren in Sub-Sahara Afrika, de Arabische landen, China en Latijns-Amerika met een scala aan multimediale, prikkelende producties rond de thema's mensenrechten, seksuele rechten, democratie en goed bestuur.

In 2015 bereikte RNW Media 24 miljoen bezoekers via haar websites en een veelvoud van dat aantal via sociale mediakanalen. RNW droeg onder andere bij aan de informatievoorziening in Libië, Syrië en andere landen die geteisterd worden door oorlog, maar ook in landen als Egypte.

In 2015 heeft het ministerie ook actief bijgedragen aan een aantal projecten van RNW in Nederland, waaronder de China-Azië Carrousel, debatten in het kader van de conferentie over cyberspace, een *street art* tentoonstelling over seksuele rechten in Egypte en een workshop voor een bloggerscollectief uit Burundi.

RNW Media opereert in landen waar de vrijheid van meningsuiting onder druk staat en sommige onderwerpen nauwelijks bespreekbaar zijn. Een van die landen is Burundi, waar na de mislukte staatsgreep in 2015 alle radio- en tv-stations werden gesloten of vernietigd. De meeste journalisten zijn het land ontvlucht. Wel waren er nog bloggers actief, het Yaga-collectief. Yaga betekent verhalen vertellen in het Kirundi. RNW heeft deze 30 bloggers bijeengebracht, training gegeven en een webplatform voor hun artikelen gefaciliteerd.

De groep Yaga-bloggers heeft inmiddels aan status en invloed gewonnen in binnen- en buitenland. De publicaties op sociale media worden goed gelezen en trekken veel internationale media-aandacht. De website WazaVote Burundi trok in totaal 55.000 bezoekers; 11% van alle internetgebruikers in het land.

Ook elders ondersteunt RNW jonge "*changemakers*" die via internet en sociale media de mensenrechtensituatie in hun land willen verbeteren. Met hun publicaties vullen bloggers in China en Cuba het vacuüm dat door het muilkorven van de media in deze landen is ontstaan. Ze hanteren daarbij het model van overtuigende storytelling dat is ontwikkeld door RNTC, het trainingscentrum van RNW Media.

In de gepolariseerde media omgeving van Ivoorkust en Kenia biedt RNW samen met lokale bloggers pluriforme informatie over de processen die tegen hun (voormalige) leiders lopen bij het Internationaal Strafhof in Den Haag. De bezoekers aan deze sites komen voor meer dan 90% uit Ivoorkust en Kenia. Discussies op sociale media verlopen in het algemeen constructief en respectvol.

RNW Media komt op voor democratie en goed bestuur, en voor seksuele rechten en seksuele gezondheid. Het Love Matters platform over liefde en seksualiteit geniet grote en alsmaar groeiende populariteit in India, China en de Arabische wereld. Het positieve, laagdrempelige concept heeft inmiddels diverse internationale prijzen in de wacht gesleept.

In 2015 bereikte RNW Media 24 miljoen bezoekers via haar websites en een veelvoud van dat aantal via sociale mediakanalen.

Mensenrechtenambassadeur

De mensenrechtenambassadeur is zeer actief op het gebied van vrijheid van meningsuiting. Hij heeft dit onderwerp tijdens bezoeken in 2015 in bijvoorbeeld Pakistan, de Filipijnen, Senegal en Guatemala aangekaart. Ook heeft de mensenrechtenambassadeur tijdens de mensenrechtenconsultaties met China op 8-9 oktober 2015 het belang van vrijheid van meningsuiting opgebracht.

Tijdens zijn speech op het congres van PEN WiPC (Writers in Prison Committee) en ICORN (International Cities of Refuge Network) in Amsterdam in mei 2015, benadrukte de mensenrechtenambassadeur het belang van vrijheid van meningsuiting en veiligheid van journalisten en schrijvers.

Financiële steun

Vanuit het mensenrechtenfonds worden projecten ondersteund die bijdragen aan het bevorderen van de kwaliteit en diversiteit van de media in landen waar hieraan een groot tekort bestaat. Zo ondersteunde Nederland in 2015 via FPU twee Syrische nieuwsorganisaties. De activiteit is gericht op verspreiding van kwalitatief hoogwaardig nieuws en op veiligheid van journalisten en burgersverslaggevers. Eveneens via FPU financierde Nederland de mobiele applicatie StoryMaker. StoryMaker biedt mensen een cursus in veilige digitale communicatie en een basiscursus journalistiek op hun mobiele telefoon, plus de mogelijkheid zelf video, audio en foto's veilig te uploaden. Hierdoor kunnen verhalen de wereld in worden gestuurd door burgerjournalisten. Gebruikers in onder andere Tunesië, Egypte en Irak werden getraind in het gebruik van de applicatie. Ten slotte wordt onafhankelijke radio gestimuleerd, waaronder het in Nederland gevestigde Radio Zamaneh dat al 10 jaar zorgt voor informatie over mensenrechtenschendingen in Iran.

2.5.2 Internetvrijheid

Het bevorderen van mensenrechten online is sinds de oprichting van de Freedom Online Coalitie in 2011 één van de pijlers van het internationale cyberbeleid van Nederland.

In 2015 heeft Nederland haar leiderschapsrol in dit debat een nieuwe stimulans gegeven door de organisatie van de Global Conference on Cyberspace (GCCS).

De gecombineerde Kabinetsreactie op het AIV-advies "Een Wereldwijde Vrije Ruimte met Begrensde Staatsmacht" (december 2014) en het WRR-rapport "De publieke kern van het internet: naar een buitenlands internetbeleid" (maart 2015) is op 19 mei naar de Kamer gestuurd.

Multilaterale inzet

Global Conference on Cyberspace

Op 15 en 16 april 2015 was Nederland gastheer van de GCCS, onderdeel van het zogenaamde 'London Process' en een van de meest invloedrijke internationale conferenties op dit gebied. Aan de GCCS namen ongeveer 1800 genodigden deel vanuit overheden, bedrijfsleven, civil society, de wetenschap en de technische (internet) gemeenschap en vanuit alle delen van de wereld. Nederland onderscheidde zich van eerdere organisatoren door naast de thema's 'veiligheid' en 'economische groei', ook het thema 'digitale rechten' als pijler aan het programma toe te voegen. Nederland vroeg daarbij bijzondere aandacht voor de volgende thema's:

Op het thema privacy was *de effectieve bescherming van het recht op privacy in het digitale tijdperk* het centrale vraagstuk. De discussies over dit onderwerp draaien vaak om de vraag waar de balans gevonden moet worden tussen de belangen van veiligheid (waarvoor overheidsingrijpen vereist is) en vrijheid (waarvoor effectieve bescherming van het recht op privacy noodzakelijk is).

Het panel tijdens de GCCS concludeerde echter dat het zoeken van de balans niet de goede benadering is. Mensenrechten zouden geen onderdeel moeten worden van een transactie van waarden. Nog belangrijker, privacy en veiligheid zijn geen tegengestelde belangen maar complementeren elkaar; zonder privacy kan er geen veiligheid bestaan en zonder veiligheid geen privacy. Volgens het panel zijn eerste stappen in de verbetering van de bescherming van privacy gezet, maar verdere stappen zijn nog nodig om het vertrouwen van burgers te herwinnen en te zorgen dat beide belangen gediend zijn. Het panel zag hierbij een rol weggelegd voor de recent ingestelde VN Speciaal Rapporteur inzake privacy.

De belangrijkste conclusie van het panel over het thema exportcontrole op dual-use technologieën, was dat een combinatie van maatregelen zoals het creëren van awareness, de OESO richtlijnen voor maatschappelijk verantwoord ondernemen en een effectief en proportioneel exportcontrolebeleid gezamenlijk nodig zijn om te voorkomen dat surveillancetechnologie uit de EU door onderdrukkende regimes kan worden ingezet voor mensenrechtenschendingen. Deze overwegingen worden meegenomen in het vormen van een standpunt ten aanzien van de voor juni aangekondigde herziening van de Dual-Use Verordening, waarin mensenrechten mogelijk onderdeel uitmaken van het afwegingskader.

Nederland agendeerde het thema de ethiek van algoritmes om aandacht te vragen voor het feit dat steeds meer beslissingen worden genomen door geautomatiseerde systemen, die significante gevolgen kunnen hebben voor onze fundamentele vrijheden, in het bijzonder vrijheid van meningsuiting en privacy, en ook van invloed kunnen zijn op anti-discriminatie maatregelen. Diverse experts benadrukten het belang van verdere bewustwording van de ethische dimensie van dergelijke beslissingen en van nader onderzoek op dit gebied, alsook grotere transparantie over relevante praktijken en best practices in de publieke en private sector. De GCCS is de eerste internationale conferentie die dit onderwerp ook op politiek niveau aan de orde heeft gesteld.

Naast deze inhoudelijke inzet faciliteerde Nederland als eerste overheid evenredige civil society participatie binnen de London Process. In aanloop naar de conferentie werd met Nederlandse steun een cyber security capacity building training voor 40 civil society deelnemers uit de Global South georganiseerd. Deelnemers werden getraind in diverse onderwerpen op het raakvlak van mensenrechten en cybersecurity die tijdens de GCCS op de agenda stonden. Aan het einde van deze sessie had de minister een uitwisseling met deze groep, waarin deelnemers hun waardering uitten voor de manier waarop Nederland het London Process heeft opengebrouwen door civil society te betrekken en privacy, vrijheden en capaciteitsopbouw centraal te stellen. Deelnemers benadrukten dat Nederland ook voor de toekomst als een belangrijke partner wordt gezien om multistakeholder deelname in het cyberdebat te vergroten. Dit sluit ook expliciet aan bij de aanbevelingen van de WRR in het rapport "De Publieke Kern van het internet" om de expertise van ngo's en andere private betrokkenen productief te maken en private partijen expliciet onderdeel te maken van de diplomatieke inspanning op het gebied van internet governance.

Voornoemde conclusies zijn opgenomen in de GCCS Chair's Statement, die Nederland als uitkomst van de conferentie heeft opgesteld. Ter voorbereiding van de GCCS vonden op de verschillende thema's diverse expert sessies plaats en werden papers ontwikkeld die beschikbaar zijn op de GCCS-website.

Tijdens de GCCS is het Global Forum on Cyber Expertise gelanceerd. Het GFCE is een globaal, multistakeholder capacity buildings-initiatief dat ook de driehoek veiligheid, vrijheid en groei in cyberspace centraal stelt. Het secretariaat van het GFCE is gevestigd in Den Haag.

Taskforce Cyber

Door de organisatie van de GCCS heeft Nederland een leiderschapsrol in het cyberdomein versterkt en werkt aan het kapitaliseren van deze rol.

In 2015 is binnen het ministerie van Buitenlandse Zaken de Taskforce Cyber opgericht met als doel te zorgen dat de verschillende beleids invalshoeken, te weten cyberveiligheid, digitale rechten en capaciteitsopbouw, geïntegreerd worden in een internationale cyberstrategie en actieplan. In lijn met de inzet van de GCCS is het hoofddoel van dit beleid het uitdragen van de Nederlandse visie van een vrij, open en veilig internet als basis voor internationale afspraken over onder meer bescherming van mensenrechten online. Voorts is bijgedragen aan de totstandkoming van het kabinetsstandpunt over encryptie, dat begin 2016 werd gepubliceerd, en internationaal goed wordt ontvangen.

Freedom Online Coalitie

Nederland is initiatiefnemer van de Freedom Online Coalitie (FOC), een cross-regionale coalitie van inmiddels 29 landen die een vrij, open en veilig internet voorstaan. In 2015 heeft de coalitie vijf nieuwe leden verwelkomd, te weten Noorwegen, Polen, Spanje, Australië en Nieuw-Zeeland. Op 4 en 5 mei vond de jaarlijkse conferentie van de coalitie plaats in Mongolië. Hierbij was de mensenrechtenambassadeur aanwezig. Tijdens de discussies over de toekomst van de FOC benadrukte Nederland dat er meer aandacht moet zijn voor het naleven van de beginselen van de FOC door haar leden. Tijdens de conferentie is besloten tot het uitvoeren van een strategische evaluatie van het functioneren van de coalitie ten behoeve van een strategie voor de aankomende periode. Het evaluatierapport met aanbevelingen wordt in het voorjaar van 2016 gepubliceerd en besproken tijdens de jaarlijkse conferentie van de FOC op 17-18 oktober 2016 in Costa Rica. De coalitie heeft in 2015 twee gezamenlijke standpunten gepubliceerd. In juni is tijdens de VN-Mensenrechtenraad door de ambassadeur van Mongolië een verklaring voorgelezen namens de FOC over internetvrijheid. In september 2015 is een standpunt gepubliceerd waarin afkeuring wordt uitgesproken over wetgeving die verplicht om gegevens binnen landsgrenzen op te slaan. In december hebben de Friends of the Chair van de FOC in een gezamenlijke brief zorgen uitgesproken over de situatie waarin seculiere bloggers zich bevinden in Bangladesh en het beperken het gebruik van sociale media eind 2015.

Daarnaast ontplooiden de drie FOC-werkgroepen verschillende activiteiten. Nederland was ook in 2015 voorzitter van de FOC-werkgroep 1 'An Internet Free and Secure' die zich concentreert op de relatie tussen cybersecurity en mensenrechten. De werkgroep is in 2015 gekomen tot een vernieuwende definitie van cybersecurity, waarin ook duidelijke verplichtingen tot het naleven van respect voor mensenrechten zijn opgenomen. Daarnaast formuleerde de werkgroep aanbevelingen voor de ontwikkeling van cybersecuritybeleid dat mensenrechten als uitgangspunt neemt.

Internet Governance Forum

Nederland heeft deelgenomen aan de 10e editie van het Internet Governance Forum (IGF) in november. Tijdens deze jaarlijkse VN-bijeenkomst voor de internationale internetgemeenschap over actuele onderwerpen, bedreigingen en kansen met betrekking tot het internet, werd veel aandacht besteed aan mensenrechten op internet. De FOC-workshop die mede door Nederland werd georganiseerd over cyber security en mensenrechten werd zeer goed bezocht. In de videoboodschap waarmee de sessie werd geopend benadrukte de Nederlandse Special Envoy on International Cyber Policy Uri Rosenthal het belang van aandacht voor fundamentele rechten online in het debat over cybersecurity.

High Level Meeting van de World Summit on Information Society +10 (WSIS) Review Process

In december 2015 nam Nederland deel aan de High Level Meeting van de World Summit on Information Society +10 (WSIS) Review Process in New York. Dit proces draaide om de review van de tien jaar geleden tijdens de WSIS in Tunis vastgestelde VN-agenda over de inzet van ICT voor ontwikkeling en het vaststellen van een agenda voor de komende tien jaar. Mede door actieve inzet van Nederland hebben EU en likeminded landen ervoor kunnen zorgen dat de tekst geen schadelijke passages bevat die bijvoorbeeld richting meer staatscontrole op het internet neigen. Tegelijk bevat het uitkomstdocument geen ambitieuze agenda hoe de rol van ICT bij ontwikkelingsprocessen de komende 10 jaar zal worden bevorderd; de uitdagingen die de WSIS agenda tracht te adresseren zijn tien jaar na dato grotendeels nog hetzelfde. De verklaring onderstreept het belang van ICT voor ontwikkeling met nadruk op de rol die alle stakeholders hierbij kunnen en moeten spelen (de zogenaamde multistakeholder-benadering) en legt een link met de SDG's. Daarnaast noemt de verklaring het belang van het respect voor mensenrechten in het digitale domein en uitdagingen op veiligheidsgebied. Ook wordt het mandaat voor het Internet Governance Forum met 10 jaar verlengd. In 2025 zal in VN-kader weer een high-level meeting worden georganiseerd.

Namens NL sprak special envoy Uri Rosenthal, die onder andere wees op het belang van capaciteitsopbouw en de voortrekkersrol van Nederland bij gebruik van big data in ontwikkelingssamenwerking en noodhulp. Ook organiseerde Nederland een side event samen met GFCE (Global Forum for Cyber Expertise) partners Symantec, Senegal en de ITU om ook binnen VN-kader meer bekendheid met het GFCE te genereren.

VN Speciaal Rapporteur inzake privacy

In juli 2015 werd professor Cannataci uit Malta voor drie jaar benoemd als VN Speciaal Rapporteur inzake privacy. Deze nieuwe rapporteur vormt het sluitstuk van inspanningen van Duitsland en Brazilië om het onderwerp privacy op de agenda te zetten in VN-verband. Nederland heeft hier actief steun aan verleend.

OVSE

Tijdens de jaarlijkse Human Dimension Implementation Meeting (HDIM) van de OVSE is op initiatief van Nederland een EU-verklaring over mensenrechten in het digitale tijdperk aangenomen. Nederland organiseerde samen met het Nederlands Helsinki Comité een side event over mediavrijheid in het digitale tijdperk.

Financiële steun

In 2015 is wederom het toonaangevende rapport Freedom on the Net gepubliceerd mede met steun vanuit het mensenrechtenfonds. Dit rapport geeft de stand van zaken op het gebied van internetvrijheid in ruim 60 landen weer met behulp van lokale onderzoekers en activisten die worden getraind door Freedom House. Dit rapport wordt ook gebruikt om potentiële nieuwe leden van de Freedom Online Coalitie te identificeren.

Digitale veiligheid van mensenrechtenverdedigers is een belangrijke doelstelling en hiertoe werd ook in 2015 het project Digital Defenders Partnership van Hivos gesteund. DDP is tijdens de eerste Freedom Online Conferentie in 2011 in Den Haag samen met de VS opgericht en vijf andere landen dragen hieraan bij. DDP schiet mensenrechtenverdedigers in digitale nood te hulp met fondsen en connecties en draagt bij aan het vergroten van de capaciteit van degenen die deze hulp verlenen. De toenemende online repressie van mensenrechtenverdedigers wereldwijd heeft ook in 2015 de noodzaak van dit project aangetoond. De financiering van DDP wordt ook de komende jaren doorgezet.

Via het project 'Internet Governance in the MENA Region' van Hivos draagt Nederland bij aan het trainen van mensen die werken aan een vrij en open internet in die regio en daarmee wetgeving kunnen beïnvloeden.

2.6 Vrijheid van godsdienst en levensovertuiging

Bevordering en bescherming van vrijheid van godsdienst en levensovertuiging bleef ook in 2015 een grote uitdaging. Discriminatie en geweld tegen individuen op grond van hun godsdienst of levensovertuiging is wereldwijd verder toegenomen. De situatie waarin sommige religieuze minderheidsgroepen zich bevinden is zeer verontrustend. Zo is bijvoorbeeld de positie van christenen het afgelopen jaar in het Midden-Oosten en in sommige delen van Afrika wederom verslechterd.

De Nederlandse inzet blijft net als in de afgelopen jaren gericht op de rechten van individuen om zijn of haar religieuze of levensbeschouwelijke identiteit vorm te geven, om een theïstische, non-theïstische of atheïstische levensovertuiging te hebben en om van geloof te kunnen veranderen. Daarnaast bevordert Nederland de scheiding van kerk en staat, en verzet zich ertegen als fundamentele rechten en vrijheden, zoals die van vrouwen, kinderen of LHBTI's, worden ingeperkt met een beroep op religieuze of traditionele waarden. Nederland maakt daarbij geen onderscheid in religieuze groeperingen.

Multilaterale inzet

In de multilaterale fora zoals de Mensenrechtenraad van de Verenigde Naties en de Derde Commissie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties (AVVN) blijft Nederland zich inzetten voor progressievere resoluties over godsdienstvrijheid. Dit betreft met name de EU-resolutie "*Freedom of religion or belief*", die zich richt op de bescherming van individuele rechten bij het bestrijden van religieuze intolerantie, en de OIC-resolutie gericht op tegengaan van intolerantie, negatieve stereotypering, stigmatisering, discriminatie en het aanzetten tot geweld tegen personen op grond van godsdienst of levensovertuiging door het bevorderen van mensenrechten en de interreligieuze en interculturele dialoog. Beide resoluties zijn in 2015 wederom met consensus aangenomen.

Binnen de EU heeft Nederland gezorgd voor opname van vrijheid van godsdienst en levensovertuiging in het nieuwe "EU-actieplan voor mensenrechten en democratie 2015-2019". Nederland zet actief in op coördinatie door en samenwerking in EU Taskforce FoRB (Freedom of religion and belief). Het doel van de Taskforce is het verbeteren van de informatie-uitwisseling tussen EU lidstaten. Nederland is daarnaast één van de leden van de in 2015 opgerichte International Contact Group on Freedom of Religion or Belief (ICG), een initiatief van de Canadese ambassadeur voor godsdienstvrijheid. De ICG is een platform gericht op uitwisseling van informatie en in de praktijk bewezen werkmethoden (best practices), bespreking van nieuwe ontwikkelingen op het gebied van vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, en het gezamenlijk reageren op schendingen van religieuze vrijheid. Tot de 24 deelnemende landen behoren naast zeven EU-lidstaten ook landen uit Afrika, Zuid-Amerika, het Midden-Oosten, Azië en Noord-Afrika.

Minister Koenders was in oktober 2015 op uitnodiging van de Griekse minister van Buitenlandse Zaken Kotzias, aanwezig bij een conferentie over religieuze pluriformiteit in het Midden-Oosten in Athene. De conferentie bracht een groot aantal vertegenwoordigers van kerken en religieuze stromingen uit het Midden-Oosten bij elkaar, alsook de VN-gezant voor Syrië, de Mistura. De minister gaf tijdens zijn speech specifiek aandacht aan de geloofsgroepen die in de regio in de verdrukking zijn gekomen en het geweld in de regio ontvluchten.

Bilaterale inzet

De pilot godsdienstvrijheid is beëindigd in 2015 en als structureel beleid opgenomen in het brede mensenrechtenbeleid.²⁵ De bilaterale inzet op het thema vrijheid van godsdienst en levensovertuiging wordt op verschillende manieren uitgevoerd; door de ambassades, tijdens ministeriële bezoeken en door de mensenrechtenambassadeur die tijdens zijn bezoeken, daar waar nodig, over vrijheid van godsdienst en levensovertuiging spreekt.

²⁵ Dit is gemeld aan de Kamer tijdens de begrotingsbehandeling Buitenlandse Zaken 2016, waarmee voldaan is aan Motie Voordewind c.s. 32 735 nr. 135 over omzetten van de pilot godsdienstvrijheid in beleid.

Een voorbeeld hiervan is Pakistan, waar de mensenrechtenambassadeur tijdens de gesprekken met de overheid en ngo's onder andere blasfemie en de situatie van religieuze minderheden (Christenen, Ahmadi's en Hindu's) besproken heeft. Maar ook onderwerpen die indirect met vrijheid van godsdienst en levensovertuiging verbonden zijn zoals vrouwenrechten en kindhuwelijken. Tijdens de ASEM-conferentie is het thema ter sprake gekomen tijdens het gesprek van de minister van Buitenlandse Zaken met zijn Pakistaanse collega. Ook via de ambassade wordt het thema vrijheid van godsdienst en levensovertuiging actief uitgedragen. Dit gebeurt structureel tijdens gesprekken met de overheid, contacten met het maatschappelijk middenveld en via projecten gefinancierd uit het mensenrechtenfonds. De ambassade werkt op haar beurt tevens nauw samen met de andere EU lidstaten om de verklaringen en demarches zo effectief mogelijk te laten zijn door zoveel mogelijk als EU met één stem te spreken.

Financiële steun

Niet alleen in de landen die aan de pilot meededen zoals India, Egypte, Kazachstan, Armenië, Nigeria, Pakistan en Sudan zijn in 2015 projecten op vrijheid van godsdienst en levensovertuiging uitgevoerd, maar ook in onder meer Myanmar, Indonesië, Bangladesh, Turkije en Georgië werden projecten gefinancierd uit het mensenrechtenfonds. De projecten zijn in het algemeen gericht op het faciliteren van dialoog, aanpassen van nationale wetgeving en/of het overheidsbeleid, monitoren van en juridische bijstand geven in individuele (straf)zaken, creëren van bewustwording ten aanzien van religie gerelateerde problematiek, en het verspreiden van kennis over religie en godsdienst en levensovertuiging in het algemeen.

Enkele voorbeelden van projecten gefinancierd vanuit het mensenrechtenfonds door de ambassades: Een project in Georgië richt zich op de problemen van religieuze minderheden vanuit verschillende invalshoeken waaronder rechtsbijstand, onderwijsvernieuwing, trainingen voor journalisten en activisten, en bewustwording via de tv en sociale media.

In Indonesië is een project ter bescherming van religieuze minderheden en bescherming van mensenrechtenverdedigers waarbij tevens de betrokkenheid van de overheid wordt vergroot. In India is een project gefinancierd met als doel het voorkomen van religieus geweld door het faciliteren van dialoog tussen lokale leiders van verschillende religieuze groeperingen (Hindu, Moslim en Christen) in de deelstaat Karnataka.

In Pakistan is de "*Peace is possible*" campagne opgezet, om personen en maatschappelijke groeperingen actief op het gebied van mensenrechten en interreligieuze samenwerking te steunen in hun werk.

In Egypte worden maatschappelijke leiders gesteund om tolerantie, pluralisme en respect voor individuele rechten in lokale gemeenschappen te verbeteren.

Uit het centrale mensenrechtenfonds werden in 2015 vijf meerjarige projecten gefinancierd op vrijheid van godsdienst en levensovertuiging. Zo werd bijvoorbeeld door de ngo Mensen met een Missie in India en Indonesië het project "*Strengthening voices, sensitizing voices, connecting voices*" uitgevoerd, gericht op het stimuleren van tolerante cultuur ten opzichte van godsdienstvrijheid. Het programma "kullina muwatinin, we zijn allemaal burgers" van PAX heeft tot doel een bijdrage te leveren aan het verbeteren van het respect voor godsdienstvrijheid, religieuze diversiteit en rechten van minderheden in Irak en Syrië.

2.7 Mensenrechten en ontwikkeling

Nederland hecht groot belang aan het volledige spectrum van mensenrechten: zowel burgerlijke en politieke als economische, sociale en culturele (ESC) rechten. Nederland levert via de hulp en handel agenda een bijdrage aan de verwezenlijking van ESC-rechten. Bijvoorbeeld met de verschillende programma's op het gebied van water en voedselzekerheid, maar ook door samen te werken met vakbonden – de traditionele hoeders van economische en sociale rechten.

Multilaterale inzet

Daarnaast heeft Nederland zich ook in 2015 ingezet om een rechtenbenadering te integreren in de Post-2015 Duurzame Ontwikkelingsagenda. Zoals eerder aangegeven zijn de *Global Goals* het resultaat van onderhandelingen tussen lidstaten. De doelen zijn bij consensus aangenomen tijdens de VN-top in New York in september 2015. Vanaf januari 2016 zijn de *Global Goals* daarmee de opvolgers van de Millenniumdoelen (MDG's). Nederland heeft in de onderhandelingen samen met veel andere landen met succes ingezet op stevige verankering van mensenrechten en in het uitkomstendocument zijn mensenrechten inderdaad opgenomen als één van de basisprincipes die ten grondslag liggen aan de nieuwe ontwikkelingsagenda. Veel meer dan bij de MDG's het geval was, zijn in de *Global Goals* op diverse plaatsen de rechten van mensen expliciet opgenomen. Dit geldt bijvoorbeeld voor subdoel 5.3: '*eliminate all harmful practices, such as child, early, and forced marriage and female genital mutilation*'. Ook zijn mensenrechten verweven in onder meer de doelen over gezondheid, ongelijkheid, vreedzame samenlevingen en fatsoenlijk werk. Onder dat laatste doel is bijvoorbeeld de ambitie opgenomen om in 2025 wereldwijd alle vormen van kinderarbeid uit te bannen, en wordt ook ingegaan op de strijd tegen mensenhandel en gedwongen arbeid.

Bilaterale inzet

Ook in het kader van de *Global Goals* spant Nederland zich in voor leefbaar loon, lonen waarmee werknemers zichzelf en hun gezin kunnen onderhouden. Leefbaar loon kent veel uitdagingen. Wettelijke minimumlonen liggen veelal op een te laag niveau. Vakbonden zijn vaak te zwak om succesvol te onderhandelen over hogere lonen. En in de internationale waardeketens zijn producenten en internationaal inkopende bedrijven veelal niet bereid de prijs te betalen voor een leefbaar loon. Nederland steunt onderzoek van de ISEAL Alliance²⁶ en de Wage Indicator Foundation²⁷ naar benchmarks voor leefbaar loon. Voor het ISEAL-onderzoek werken zes keurmerken samen, waaronder Utz en Fair Trade. De Wage Indicator verzamelt wereldwijd informatie over lonen per land, en steunt zodoende collectieve actie voor leefbare lonen. Samen met Duitsland en Pakistan organiseert Nederland in mei 2016 de Asian Living Wage Conference, als vervolg op de Europese Leefbaar Loon Conferentie in Berlijn in 2013. Voor de conferentie in Pakistan worden overheden en sociale partners uit negen textiel-producerende landen uitgenodigd, samen met internationale modemerken en worden strategieën voor het realiseren van leefbare lonen besproken. Leefbaar loon is een prioriteit in verschillende Strategische Partnerschappen in het kader van het 'Samenspraak en Tegenspraak'-subsidiekader. Het partnerschap met de Fair Wear Foundation is goed gepositioneerd voor vervolgcacties na de conferentie in Pakistan.

Pilot receptorbenadering

De pilot receptorbenadering is in 2012 op verzoek van de Kamer gestart om de bruikbaarheid van de receptorbenadering voor het Nederlandse mensenrechtenbeleid vast te stellen. Na de tussentijdse evaluatie van de pilot receptorbenadering in 2014 werd de pilot in 2015 voortgezet. Het netwerk voor een academische uitwisseling met China werd verder uitgebreid en resulteerde in een vierde mensenrechtenseminar in Peking, ditmaal over Chinese en Afrikaanse mensenrechtenconcepten. Daarnaast werd de receptorbenadering onder meer belicht tijdens de *Eighth Beijing Human Rights Forum*, tijdens bezoeken van Chinese academici en in diverse publicaties. In 2015 sprak de

²⁶ <http://www.isealalliance.org/about-us>

²⁷ <http://www.wageindicator.org/main/Wageindicatorfoundation>

projectuitvoerder met diverse partners over de mogelijke oprichting van een permanent *Cross-cultural Human Rights Centre*. Conform de toezegging tijdens het Notaoverleg mensenrechten van 15 juni 2015 is in 2015 financiering gerealiseerd voor een additioneel seminar met Chinese partners gericht op godsdienstvrijheid.

Ten aanzien van de steun aan Afrikaanse landen bij het rapporteren voor het CEDAW-comité²⁸ werden in 2015 twee rapportages opgesteld voor Kameroen en Swaziland. Beide rapportages zijn, net als de eerder opgestelde rapportages voor Senegal en Liberia, nog niet formeel ingediend bij het verdragscomité als statenrapportage. Hierover zijn nog gesprekken gaande met de overheden van deze landen. Indien hier geen overeenstemming over kan worden bereikt worden de rapportages als zogenaamde schaduwrapportages ingediend bij het CEDAW-comité.

Financiële steun

Het ministerie van Buitenlandse Zaken draagt van 2013 tot en met 2016 € 49 miljoen bij aan het vakbondsmedefinancieringsprogramma. CNV Internationaal en FNV Mondiaal zetten zich met dit programma in voor het verbeteren van arbeids- en vakbondsrechten in lage en middeninkomenslanden. Dit wordt onder meer bereikt door bevordering van dialoog tussen werkgevers en werknemers en door capaciteitsversterking van vakbonden op bedrijfs-, sector-, en nationaal niveau.

Ook specifieke projecten uit het mensenrechtenfonds ondersteunen ESC-rechten:

Nederland steunde in 2015 een meerjarig project van Both Ends, ActionAid en lokale partnerorganisaties om de capaciteit te versterken van vrouwen om hun economische en sociale rechten op te eisen wanneer zij geconfronteerd worden met grootschalige ontwikkelingsprojecten die bijvoorbeeld hun levensonderhoud bedreigen. Dit project wordt uitgevoerd in India, Zuid-Afrika en Kenia.

Nederland subsidieerde in 2015 Waterlex om Nationale Mensenrechteninstututen in Afrika te versterken bij het toezien op het recht op water van de lokale bevolking.

De ambassade in Zimbabwe financierde de ontwikkeling van een 'barometer' voor ESC-rechten, als hulpmiddel voor het maatschappelijk middenveld om op dit gebied te pleiten en beïnvloeden.

²⁸ <http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CEDAW/Pages/CEDAWIndex.aspx>

2.8 Mensenrechten en bedrijfsleven

Nederland bevordert de eerbiediging van mensenrechten door het bedrijfsleven, in overeenstemming met de UN Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's).²⁹ Het doel is mensenrechtenschendingen door bedrijven, rechtstreeks of in productieketens, te voorkomen. Deze inzet op 'do no harm' is complementair aan de hulp- en handelagenda, waarin ook aandacht is voor de kansen voor duurzame ontwikkeling die samenwerking met het bedrijfsleven oplevert. Om de UNGP's te vertalen naar de Nederlandse praktijk, presenteerde het kabinet in december 2013 het Nationaal Actieplan (NAP) Bedrijfsleven en Mensenrechten.³⁰ In dit plan ligt de nadruk op de rol van het Nederlandse bedrijfsleven bij ondernemingen in het buitenland. In 2015 ging de uitvoering van dit plan voort. De inzet van het kabinet op het thema mensenrechten en bedrijfsleven reikt echter verder dan het afvinken van actiepunten uit het NAP, zoals toegelicht onder de kopjes 'multilaterale inzet', 'bilaterale inzet', en 'financiële steun'. Ook in 2015 maakte de bestrijding van kinderarbeid een belangrijk deel uit van de Nederlandse inzet op mensenrechten en bedrijfsleven.

Voortgang Nationaal Actieplan Bedrijfsleven en Mensenrechten

Hierna worden de actiepunten uit het NAP langsgelopen in dezelfde volgorde als in het plan zelf (zie pp. 43-44 NAP). Voor de zomer wordt uw Kamer door de Minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking separaat geïnformeerd over de relatie tussen mensenrechten en handelsmissies. Er is al een reguliere halfjaarlijkse rapportage over economische missies, waarbij ook wordt vermeld hoe mensenrechten daarin zijn betrokken. Bij het betrekken van mensenrechten en andere internationale mvo-aspecten wordt context-specifiek gekeken naar de wijze waarop aandacht aan dit onderwerp gegeven kan worden, zowel als het gaat over de communicatie naar bedrijven toe als bij de invulling van het programma.

Beleidscoherentie

- Zowel mensenrechten en bedrijfsleven als het bredere beleid op Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) vormen prioriteiten tijdens het EU-voorzitterschap. In aanloop naar het voorzitterschap is een conferentie georganiseerd op 7 december 2015 in Amsterdam. Tijdens deze conferentie werd onderzocht hoe de EU haar handels- en ontwikkelingsbeleid beter kan inzetten voor de verduurzaming van mondiale waardeketens. Hierbij was ook nadrukkelijk aandacht voor kinderarbeid, landrechten en gedwongen arbeid. Nederland wil het voorzitterschap ook gebruiken om draagvlak te kweken voor een nieuw MVO-actieplan van de Europese Commissie. De vorige MVO-strategie van de Commissie liep van 2011-2014³¹ en is aan vernieuwing toe. Op aandringen van Nederland is in juli 2015 in het nieuwe EU-actieplan voor mensenrechten en democratie³² opgenomen dat de Commissie als onderdeel van haar MVO-strategie ook een coherent beleid moet ontwikkelen om de UNGP's uit te werken. Het kabinet is van mening dat de EU op dit gebied haar potentieel nog niet ten volle benut. Mede daarom organiseert Nederland op 11 mei 2016 in Amsterdam een conferentie ter markering van het vijfjarig bestaan van de UNGP's. De conferentie dient om de balans op te maken van de voortgang die is gemaakt en te identificeren waar extra inzet van de EU en haar lidstaten wenselijk is. Nederland spant zich ervoor in dat de opgedane inzichten aan het einde van het voorzitterschap worden vastgelegd in EU-raadsconclusies. Ook organiseert Nederland op 12 mei 2016 een bijeenkomst van experts op het gebied van mensenrechten en bedrijfsleven uit de lidstaten en van de EU-instellingen. De bedoeling van deze bijeenkomst is om de ontwikkeling en implementatie van NAP's te bevorderen en tot betere samenwerking te komen op het gebied van mensenrechten en bedrijfsleven in het gemeenschappelijke buitenlandbeleid van de Unie.
- Het ministerie van Buitenlandse Zaken is in 2015 met verschillende partijen begonnen met de ontwikkeling van een e-learningcursus, bedoeld om de kennis bij ambtenaren te vergroten over mensenrechten en bedrijfsleven, de UNGP's, en gerelateerde instrumenten zoals de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen. De cursus wordt gericht op Rijks- en andere

²⁹ <http://bit.ly/1HnFkIq>

³⁰ <http://bit.ly/XCVq6m>

³¹ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0681:FIN:en:PDF>

³² <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10897-2015-INIT/en/pdf>

ambtenaren die zich op verschillende manieren bezighouden met Nederlandse ondernemingen in het buitenland, bijvoorbeeld op het vlak van beleid en regelgeving, handelsbevordering, exportkredieten, of (stimulering van) investeringen in ontwikkelingslanden. De cursus kan waarschijnlijk in de zomer van 2016 van start gaan.

- De 'internationale sociale voorwaarden' van het duurzame inkoopbeleid werden geëvalueerd in opdracht van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. De Kamer ontving in januari 2015 het evaluatierapport en de kabinetsreactie hierop.³³ De evaluatie beval onder meer aan de sociale voorwaarden in lijn te brengen met de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen. Het kabinet onderzoekt op welke wijze dit kan worden geregeld. In september werd het Plan van aanpak maatschappelijk verantwoord inkopen uitgebracht.³⁴ Om de uitvoerbaarheid van de aanbevelingen te toetsen aan de praktijk wordt momenteel een aantal pilot-aanbestedingen gestart waarbij onder andere de MVO Risicochecker³⁵ als instrument wordt ingezet.

Vertaalslag due diligence

- Uit onderzoek van het Ministerie van Buitenlandse Zaken in 2015 is gebleken dat op alle niveaus van economie-, management- en inkoopopleidingen in Nederland initiatieven worden genomen omtrent IMVO.³⁶ De OESO-richtlijnen komen bijvoorbeeld in veel curricula terug. In veel van deze gevallen is kennis over IMVO ook opgenomen in de eindtermen van de opleiding.
- De SER organiseerde de afgelopen jaren een doorlopende serie *due diligence*-workshops voor het bedrijfsleven. Deze workshops werden georganiseerd in samenwerking met Shift, de meest gezaghebbende kennisinstelling op het gebied van de UNGP's. Ook maakte de SER een handreiking voor bedrijven om het eigen *due diligence*-beleid te helpen vormgeven.³⁷ Verder heeft het Nederlands Normalisatie Instituut (NEN) in opdracht van de SER een praktijkrichtlijn opgesteld die mensenrechten-*due diligence* integreert in bestaande risicomangementsystemen als ISO 14001, ISO 26000 en ISO 31000. Deze systemen worden al veel gebruikt door bedrijven, en daardoor is toepassing van de praktijkrichtlijn behoorlijk laagdrempelig.
- Het ministerie van Buitenlandse Zaken verleende subsidie aan UN Global Compact Nederland, Shift en Oxfam voor een vervolgvitgave van de publicatie 'How to Do Business with Respect for Human Rights' (2010). Deze online publicatie zal zich voornamelijk richten op de specifieke uitdagingen voor zuidelijke bedrijven. Als onderdeel van dit project werd een aantal workshops georganiseerd voor bedrijven en ngo's in Indonesië, Zuid-Afrika, Mexico en Turkije.
- SOMO (Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen) verzorgde in 2015 een interdepartementale training over de UNGP's. Deelname stond open voor ambtenaren die zich bezighouden met MVO, handels- en investeringsbevordering, en duurzame inkoop. Later in het jaar organiseerde de SER in samenwerking met Shift een soortgelijke workshop voor Rijksambtenaren over de UNGP's. Het thema mensenrechten en bedrijfsleven kwam ook aan de orde in de Opleiding Ambtenaar Internationaal Beleid en in de mensenrechtencursus die het ministerie van Buitenlandse Zaken jaarlijks organiseert voor ambassade medewerkers.
- In het Nationaal Actieplan is vastgelegd dat een onafhankelijk onderzoek wordt gedaan naar de vraag of de wettelijke zorgplicht van Nederlandse bedrijven voor IMVO in lijn is met de UNGP's. Via het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) is de opdracht voor dit onderzoek verstrekt³⁸ aan de Universiteit Utrecht (UU). Deze heeft het onderzoek in 2015 en begin 2016 uitgevoerd. De UU heeft de mogelijkheden om bedrijven in Nederland aansprakelijk te stellen (strafrechtelijk, civielrechtelijk of via het ondernemingsrecht) vergeleken met de situatie in een aantal omringende landen. Hierbij zijn ook mogelijke effecten van nieuwe maatregelen op het

³³ <http://bit.ly/1GaujIR>

³⁴ <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/kamerstukken/2015/09/11/plan-van-aanpak-maatschappelijk-verantwoord-inkopen-2015-2020/plan-van-aanpak-maatschappelijk-verantwoord-inkopen-2015-2020.pdf>

³⁵ <http://www.mvorisicochecker.nl/nl>

³⁶ <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2015/06/29/rapportage-onderzoek-duurzaam-onderwijs>

³⁷ <http://bit.ly/1JZ0jRj>

³⁸ <http://www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/2531-maatschappelijk-verantwoord-ondernemen-in-het-buitenland.aspx>

vestigingsklimaat onderzocht. De resultaten van het onderzoek zijn samen met de kabinetsreactie op 21 april 2016 aan de Tweede Kamer gestuurd.³⁹

Transparantie en rapportage

- Transparantie, dialoog met belanghebbenden en monitoring van gemaakte afspraken zijn belangrijke thema's in het proces rond de IMVO-convenanten. Deze convenanten met Nederlandse bedrijfssectoren en hun stakeholders zijn voor het grootste deel nog in voorbereiding. De SER presenteerde op 9 maart 2016 het eerste afgeronde IMVO-convenant, namelijk met de textielsector.⁴⁰ Naar verwachting wordt voor de zomer van 2016 in de bancaire sector een IMVO-convenant gesloten, specifiek gericht op mensenrechten. Over de voortgang van de IMVO-convenanten werd in juli 2015 uitgebreid gerapporteerd (kamerstuk 26485, nr. 212). De doelstelling is – in lijn met het SER-advies 'IMVO-convenanten'⁴¹ – om voor 2017 tien IMVO-convenanten te hebben afgesloten.
- De Monitoringcommissie Corporate Governance Code heeft op 11 februari jl. op verzoek van de betrokken marktpartijen (VNO-NCW, VEEO, VEB, Eumedion, FNV, CNV en Euronext) een voorstel gepubliceerd voor actualisering van de Nederlandse Corporate Governance Code.⁴² In dit voorstel wordt meer nadruk gelegd op langetermijn-waardecreatie. Dat houdt in dat beursgenoteerde vennootschappen aandacht moeten besteden aan risico's en kansen op het gebied van zowel financiële als niet-financiële aspecten van ondernemen. De Monitoringcommissie heeft voor definiëring van de niet-financiële aspecten aansluiting gezocht bij de Europese richtlijn 2014/95/EU inzake bekendmaking niet-financiële informatie en diversiteit, die ook expliciet ingaat op mensenrechten. Over het voorstel voor actualisering is een brede publieke consultatie gestart. De Monitoringcommissie zal met behulp van de reacties uit de consultatiefase de geactualiseerde Code vaststellen en deze aanbieden aan het kabinet.

Remediemogelijkheden

- Nederland heeft aan ACCESS Facility een startsubsidie verleend van € 350.000 voor 2013-2014. Voor de periode t/m 2015 is een vervolgsubsidie verleend van €242.000. ACCESS Facility heeft in deze beginperiode goede resultaten laten zien in het verbeteren van de toegang tot niet-juridische klachtenmechanismen voor slachtoffers van bedrijfsgerelateerde mensenrechtenschendingen. ACCESS Facility heeft zijn expertise verdiept op het gebied van effectieve dialoog en bemiddeling tussen bedrijven en gemeenschappen.
- Daarnaast heeft ACCESS Facility in opdracht van het Ministerie van Buitenlandse Zaken een expertbijeenkomst georganiseerd in april 2014. Deze bijeenkomst was gewijd aan uitwisseling van ervaringen over niet-juridische klachtenmechanismen. De uitkomst was een serie aanbevelingen aan bedrijven en overheden over versterking van de effectiviteit van zulke mechanismen.
- Het kabinet heeft het instellingsbesluit van het OESO Nationaal Contactpunt (NCP) herzien, onder andere om het mogelijk te maken het NCP opdracht te geven tot bedrijfsverstijgend onderzoek.⁴³

Het kabinet heeft aan de SER gevraagd aandacht te besteden aan de rol die het NCP zou kunnen spelen in het kader van de IMVO-convenanten. Als 'hoeder' van de OESO-richtlijnen in Nederland ligt het volgens de SER voor de hand dat ook het NCP hierbij wordt betrokken. Dit kan zijn vanuit de voorlichtende en faciliterende taak van het NCP. De partijen bij een IMVO-convenant dienen met elkaar ook af te spreken hoe om te gaan met eventuele geschillen over voortgang en/of resultaat. Afhankelijk van het type afspraken zijn mogelijke opties hierbij: een klachtenprocedure of geschillencommissie op sectorniveau, afspraken met het NCP over bemiddeling, een rechtsgang naar de burgerlijke rechter of bindende arbitrage.

³⁹ Kamerstuk 26485, nr. 219.

²¹ <http://www.ser.nl/nl/publicaties/overige/2010-2019/2016/convenant-duurzame-kleding-textiel.aspx>

⁴¹ <https://www.ser.nl/nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2014/imvo-convenanten.aspx>

⁴² <http://commissiecorporategovernance.nl/?page=2791>

⁴³ <http://bit.ly/1HLk4fS>

Mensenrechten en bedrijfsleven in de praktijk

In het Nationaal Actieplan is vastgelegd dat de overheid een pro-actieve houding aanneemt om de UN Guiding Principles in de praktijk te brengen. Dit wordt ook van de overheid verwacht door zowel bedrijfsleven als maatschappelijk middenveld. Deze pro-actieve houding kan goed geïllustreerd worden aan de hand van het farmaceutische bedrijf Mylan, dat zich in voorjaar 2015 in Nederland vestigde. Pensioenuitvoerder APG, die in Mylan belegt, wees het Ministerie van Buitenlandse Zaken op het feit dat Mylan een spierverslapper maakte – rocuroniumbromide - die in sommige Amerikaanse gevangenissen wordt gebruikt in de 'doodstrafcocktail'. Tevens was het bedrijf volgens mensenrechtenorganisatie Reprieve de enige speler op de Amerikaanse markt die geen enkele beperking oplegde aan distributie van dit middel. Op basis van informatie van APG en Reprieve is het Ministerie in gesprek gegaan met Mylan. Hierbij is duidelijk gemaakt dat Mylan zich als Nederlands bedrijf dient te conformeren aan het Nederlandse MVO-beleid. Dat houdt onder meer in dat het bedrijf betrokkenheid bij mensenrechtenschendingen zoals de doodstraf, ook in het buitenland, moet voorkomen. Het Ministerie heeft er daarom bij Mylan op aangedrongen contractuele afspraken met distributeurs te maken - zoals ook andere bedrijven dat doen - om te zorgen dat het betreffende middel alleen nog voor operaties in ziekenhuizen wordt aangewend, en niet meer in gevangenissen voor de uitvoering van de doodstraf. Na intensieve contacten heeft Mylan in een publieke verklaring laten weten inderdaad deze belangrijke stap te zetten.⁴⁴

Multilaterale inzet

In 2015 rondde een door Nederland voorgezeten werkgroep de onderhandelingen af over een aanbeveling van de Raad van Europa (RvE) op het gebied van mensenrechten en bedrijfsleven. Deze aanbeveling geeft aan de RvE-lidstaten handreikingen voor uitvoering van de UNGP's, met een stevige nadruk op *access to remedy*. Nederland heeft met succes ingezet op een ambitieuze aanbeveling, die op een aantal terreinen verder gaat dan de UNGP's. De gedachte hierbij is dat Europa, als herkomstregio van een groot aantal internationaal opererende bedrijven, een internationale voorbeeldrol heeft te vervullen als het gaat om mensenrechten en bedrijfsleven. De toegevoegde waarde ten opzichte van de UNGP's werd onder meer geleverd door de zeer gedetailleerde handreikingen op het gebied van strafrecht, civiel recht en bestuursrecht. De aanbeveling werd op 3 mei 2015 vastgesteld door het Comité van Ministers⁴⁵ en werd omarmd door de meest betrokken mensenrechtenorganisaties.⁴⁶

In juli 2015 vond de eerste zitting plaats van de *UN Intergovernmental Working Group on Transnational Corporations and other Business Enterprises with Respect to Human Rights*. Deze werkgroep heeft als mandaat om een internationaal bindend verdrag uit te werken op het gebied van mensenrechten en bedrijfsleven. De EU had zich sceptisch uitgelaten over de resolutie⁴⁷ die deze werkgroep in het leven riep, vooral omdat de reikwijdte van het eventuele verdrag daarin beperkt werd tot transnationale bedrijven. Dit is zeer problematisch, omdat de verantwoordelijkheden van nationale bedrijven om mensenrechten te respecteren niet verschillen van die van transnationale. Bovendien worden juist veel mensenrechtenschendingen veroorzaakt door nationaal geregistreerde bedrijven. In de aanloop naar de eerste zitting heeft de EU dan ook aangegeven niet deel te nemen aan de besprekingen, tenzij de reikwijdte verbreed werd om alle bedrijven te dekken. De EU was aan het begin van de zitting aanwezig om dit standpunt toe te lichten. De initiatiefnemers van de werkgroep, Ecuador en Zuid-Afrika, bleken niet bereid om aan de voorwaarde van de EU te voldoen. In aanloop naar de volgende zitting van de werkgroep, in oktober 2016, zal Nederland zich met andere EU-lidstaten beraden op de beste manier om de reikwijdte van de besprekingen alsnog uit te breiden naar alle bedrijven.

Internationaal steunde Nederland actief de beleidsontwikkeling op het gebied van mensenrechten en bedrijfsleven. De *UN Working Group on Business and Human Rights* kreeg bijvoorbeeld een bijdrage om handreikingen te ontwikkelen voor staten die een NAP willen aannemen. Ook droeg Nederland in

⁴⁴ <http://newsroom.mylan.com/press-releases?item=123361>

⁴⁵ <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec%282016%293&Language=lanEnglish&Ver=original&BackColorInternet=DBDCF2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864>

⁴⁶ <http://www.corporatejustice.org/ngo's-welcome-adoption-of-new-Council-of-Europe-Recommendation-on-Human-Rights.html?lang=en>

⁴⁷ http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/26/9

2015 bij aan het succes van het jaarlijkse *UN Forum on Business and Human Rights in Genève*. De Permanente Vertegenwoordiging steunde het Forum financieel. Daarnaast organiseerde Nederland onder meer een expertmeeting over niet-juridische klachtenmechanismen voorgezeten door de mensenrechtenambassadeur, en een modeshow om aandacht te vestigen op de rol van vrouwen in de duurzame textielindustrie in Afrika.

Textielindustrie

In 2015 heeft Nederland zijn inzet op de versterking van mensenrechten in internationale textielketens voortgezet:

Een multistakeholder-missie onder leiding van Minister Ploumen bracht een bezoek aan de textielsector van Bangladesh. Hierbij was aandacht voor sociale dialoog, vakbondsrechten en de positie van arbeiders in de informele textielsector.

Het door Nederland gesteunde ILO-project gericht op versterking van de arbeidsinspectie in Bangladesh heeft, samen met de inzet van het Bangladesh Accord⁴⁸, gezorgd voor inspectie van alle 3500 exportgeoriënteerde textielfabrieken. Op basis van die inspecties wordt nu aan verbeteringen gewerkt.

Het *'Buyers Forum'* van inkopende modemerken in Pakistan heeft met steun van het Initiatief Duurzame Handel (IDH) een actieplan opgesteld en een eerste dialoog met de overheid gevoerd over naleving van arbeidsnormen in de textielsector. Met steun van Nederland werkte de ILO aan versterking van de arbeidsinspectie van Pakistan.

Nederland steunde in 2015 het Better Work-programma van de ILO, dat ook gericht is op naleving van arbeidsrechten, in Bangladesh, Vietnam, Indonesië, Cambodja en Birma/Myanmar.

Bilaterale inzet

Nederland was in december 2013 het tweede land ter wereld dat een NAP vaststelde. Dit past geheel bij de overtuiging van het kabinet, dat Nationale Actieplannen de beste manier zijn om de UNGP's te implementeren. *Ownership* van zowel noordelijke als zuidelijke landen voor de UNGP's is essentieel. Op die manier worden multinationale ondernemingen zowel in hun land van herkomst als in de landen waar zij ondernemen aangesproken op hun verantwoordelijkheid om de mensenrechten te eerbiedigen.

Ook in 2015 heeft Nederland zich ingespannen om het concept van Nationale Actieplannen internationaal te bevorderen. In bilaterale contacten moedigde Nederland verschillende landen aan een eigen NAP op te stellen, en deelde hiertoe actief de eigen ervaringen en geleerde lessen. Nederland presenteerde deze ervaringen aan Duitsland en Tsjechië tijdens bijeenkomsten waar het startschot werd gegeven voor hun eigen Nationale Actieplan. De mensenrechtenambassadeur heeft tijdens bezoeken aan Kazachstan, Guatemala en Polen deze landen aangemoedigd een actievere houding op het gebied van mensenrechten en bedrijfsleven aan te nemen. In Polen leidde dit tot het besluit inderdaad een NAP op te stellen. Nederland nam deel aan een seminar over mensenrechten en bedrijfsleven in het kader van de EU-Brazilië Mensenrechtendialoog. Ook met Mexico, Colombia en Zuid-Korea vonden verschillende contacten plaats over het belang van een Nationaal Actieplan voor mensenrechten en bedrijfsleven.

Via de UPR heeft Nederland bovendien Bulgarije, Honduras en Mongolië aangemoedigd een NAP op te stellen. Aan Bulgarije beval Nederland specifiek aan een Nationaal Contactpunt voor de OESO-richtlijnen op te zetten, en aan Honduras om in het kader van een NAP speciale aandacht te besteden aan de rechten van inheemse groepen, in lijn met ILO-conventie 169. Daarnaast heeft Nederland ook in OESO-verband zijn ervaringen gedeeld over de ontwikkeling en implementatie van het NAP, tijdens een workshop in juni 2015 in Parijs.

⁴⁸ <http://bangladeshaccord.org/about/>

Financiële steun

Vanuit het mensenrechtenfonds zijn ook in 2015 projecten ondersteund die de eerbiediging van mensenrechten door het bedrijfsleven moeten bevorderen:

In 2015 werd de subsidie voor de *'Corporate Human Rights Benchmark'* voortgezet. Dit project wordt uitgevoerd door een coalitie van investeerders en maatschappelijke organisaties, onder leiding van het Business and Human Rights Resource Centre. Het project moet leiden tot een ranglijst waarin de grootste 500 internationale bedrijven in de risicosectoren landbouw, kleding, ICT en extractieve industrie worden beoordeeld op mensenrechtenbeleid en –prestaties. Door deze prestaties transparant te maken, wil de coalitie bijdragen aan een *race to the top* van bedrijven op het gebied van mensenrechten. Het streven is de eerste ranglijst eind 2016 te publiceren.

SOMO zette in 2015 met Nederlandse financiering het project *'Stand up for your rights'* voort. Dit project is gericht op het trainen van zuidelijke organisaties om toegang tot recht voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen te verbeteren.

Het *Institute for Human Rights and Business* (IHRB) vervolgde met steun van Nederland het *'Nairobi Process'*, een project in de extractieve industrie in Oost-Afrika. Het IHRB wil in een vroeg stadium in deze ontluikende industrie zorgen voor fatsoenlijke afspraken tussen ondernemers en lokale gemeenschappen om mensenrechtenschendingen te voorkomen.

Het VN *Office of the High Commissioner for Human Rights* (OHCHR) werd in 2015 ondersteund voor het Accountability and Remedy-project.⁴⁹ Met dit project wordt in kaart gebracht welke barrières er bestaan voor slachtoffers van bedrijfsgerelateerde mensenrechtenschendingen om toegang tot recht te krijgen. Daarnaast wordt geïdentificeerd hoe staten die drempels zouden kunnen wegnemen door *best practices* uit verschillende jurisdicties te belichten.

Nederland zette ook de steun voort aan de *Fair Wear Foundation* voor een project gericht op de textielsector in India, Bangladesh, Turkije en China. Binnen dit project worden arbeiders getraind over hun rechten en wordt een *hotline* ingesteld die arbeiders kunnen benaderen wanneer hun rechten geschonden worden.

Daarnaast zijn in 2015 de nieuwe strategische partnerschappen met ngo's in het kader van 'Samenspraak en tegenspraak' uitgewerkt. Van deze partnerschappen zijn er meerdere die aandacht zullen besteden aan het thema mensenrechten en bedrijfsleven: Both Ends in alliantie met Action Aid, Clean Clothes Campaign, Milieudefensie, SOMO en TNI; Fair Wear Foundation in alliantie met FNV en CNV; Pax in alliantie met Amnesty International; Solidaridad; UTZ.

Bestrijding kinderarbeid

Binnen het thema mensenrechten en bedrijfsleven is kinderarbeid één van de meest schrijnende problemen. Ook het afgelopen jaar trok kinderarbeid terecht veel aandacht in media en politiek. De vele onderzoeksrapporten van organisaties als SOMO, de Landelijke Indiawerkgroep, Terre des Hommes en de Coalitie Stop Kinderarbeid leverden aan deze publieke aandacht een belangrijke bijdrage. Het kabinet zette in 2015 de strijd tegen kinderarbeid onverminderd voort:

De financiering voor het programma *'Child Labour Free Zones'* van de Coalitie Stop Kinderarbeid werd in 2015 voortgezet. Dit programma wordt uitgevoerd in India, Zimbabwe, Oeganda, Mali, Nicaragua en Turkije. Het is bij uitstek een voorbeeld van een geïntegreerde, gebiedsgerichte aanpak. Het combineert bewustwording over de nadelige effecten van kinderarbeid op zowel individuele als nationale ontwikkeling, versterking van het onderwijs, en samenwerking met werkgevers en lokale autoriteiten om het verbod op kinderarbeid te handhaven. Dit alles moet leiden tot een gemeenschap die als één blok staat achter het idee dat kinderen niet in de werkplaats maar in het klaslokaal thuishoren. In 2015 bracht dit project een handboek voor bedrijven en lokale overheden voort: *'5x5 Stepping Stones for Creating Child Labour Free Zones'*.⁵⁰

De Nederlandse steun aan het *Child Labour Platform* (CLP) werd in 2015 voortgezet. Het CLP is een internationaal bedrijsvennetwerk voor de bestrijding van kinderarbeid in productieketens. Het platform

⁴⁹ <http://www.ohchr.org/EN/Issues/Business/Pages/OHCHRstudyondomesticlawremedies.aspx>

⁵⁰ <http://www.indianet.nl/SteppingStones.html>

schept een veilige omgeving voor betrokken bedrijven om hierover ideeën en benaderingen uit te wisselen.

Ook in 2015 steunde Nederland het *International Programme for the Elimination of Child Labour* (IPEC) van de ILO voor activiteiten gericht op versterking van het (beroeps)onderwijs in Bolivia, Mali, Indonesië en Oeganda. Het gaat om een bijdrage van € 8,7 miljoen voor de periode 2010–2015.

Binnen het Plan van aanpak voor verduurzaming van de Nederlandse textielsector is een project gestart in opdracht van enkele Nederlandse bedrijven en met steun van de ambassade in Turkije. Dit project wordt uitgevoerd door de Fair Labor Association en heeft als doel de ketens van Nederlandse textielbedrijven in Turkije in kaart te brengen, en te identificeren op wat voor manier deze bedrijven hun gezamenlijke invloed kunnen aanwenden om kinderarbeid verder terug te dringen. Daarnaast werkte de ambassade in Turkije samen met IPEC, Turkse nationale en decentrale overheden en CAOBISCO, de brancheorganisatie voor de hazelnoot verwerkende industrie, voor een project gericht tegen kinderarbeid in de Turkse hazelnootsector.

In 2015 droeg Nederland € 500.000 bij aan Global March, de organisatie van Nobelprijswinnaar Kailash Satyarthi. Het project in kwestie is gericht op het versterken van partnerorganisaties in de strijd tegen kinderarbeid in Azië, Afrika en Latijns-Amerika. Daarnaast initieert het project een internationaal netwerk van parlementariërs die bereid zijn zich gezamenlijk en afzonderlijk in te zetten voor kinderrechten.

In 2015 zette Nederland de steun voort aan UNICEF om de kennis en uitvoering van de Children's Rights and Business Principles te bevorderen. De focus in dit project ligt op Nederlandse bedrijven, op de textielsector in Bangladesh en op de palmolie sector in Indonesië.

Afgelopen jaar werd € 3 miljoen subsidie verstrekt aan ECPAT/Defence for Children International voor verlenging van een project tegen kindersektstoerisme en andere vormen van seksueel geweld tegen kinderen. ECPAT voert dit project uit in dertig landen wereldwijd.

Tijdens de begrotingsbehandeling voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking voor 2016 nam de Kamer een amendement aan waarmee € 5 miljoen werd uitgetrokken voor multistakeholder-initiatieven tegen kinderarbeid. Initiatieven die door het bedrijfsleven worden opgezet kunnen vanuit deze € 5 miljoen verdubbeld worden. Het kabinet is in overleg met RVO om te bezien hoe deze financiële ondersteuning het best gestalte kan krijgen.

In 2015 heeft het kabinet hard gewerkt aan een post-2015 Ontwikkelingsagenda waarin mensenrechten centraal staan. Deze rechtenbenadering is onder meer tot uiting gekomen in subdoel 8.7, waarin naast het uitbannen van gedwongen arbeid en mensenhandel ook de beëindiging van alle vormen van kinderarbeid uiterlijk in 2025 ten doel wordt gesteld.

In 2015 is ook met verschillende belanghebbenden overlegd over de manier waarop kinderarbeid aangekaart zou kunnen worden in het kader van het Nederlands voorzitterschap van de EU. Het kabinet wil aandringen op EU-raadsconclusies over dit onderwerp. In deze conclusies zou de EU hernieuwd *commitment* kunnen uitspreken over de strijd tegen kinderarbeid, kunnen *best practices* worden uitgedragen zoals de gebiedsgerichte aanpak, en kan weergegeven worden hoe de EU kan bijdragen aan de implementatie van SDG 8.7

3. Mensenrechtenontwikkelingen en -inzet per regio

3.1 Noord-Afrika en Midden-Oosten

3.1.1. Regio-overzicht

De destabiliserende effecten van de oorlog in Syrië en de opkomst van ISIS waren het afgelopen jaar van grote invloed op de ontwikkelingen in het Midden-Oosten. Terwijl in Syrië de strijd gedurende het jaar grimmiger werd, zorgde ook de toename van geweld in landen als Libië en Irak voor een terugval op het gebied van mensenrechten. De instabiliteit die in een groot aantal landen in het Midden-Oosten is toegenomen gaat hand in hand met een verdere beperking van vrijheden. Nederland heeft het afgelopen jaar bijzondere aandacht besteed aan gelijke rechten voor vrouwen, de vrijheid van meningsuiting, de bescherming van mensenrechtenverdedigers, arbeidsmigranten en vrijheid van godsdienst en levensovertuiging. Gelijke rechten voor lesbiennes, homoseksuelen, biseksuelen en transgenders (LHBT's) liggen regio breed zeer gevoelig, mede vanwege de politieke, religieuze en culturele context, waardoor de inzet ter ondersteuning van de LHBT-gemeenschap vooral achter de schermen plaatsvindt.

Algerije

De mensenrechtensituatie, hoewel sterk verbeterd sinds het einde van de burgeroorlog in de jaren negentig, blijft fragiel. Dit blijkt o.a. uit de merendeels kortstondige arrestaties van enkele mensenrechtenactivisten, opposanten en critici van overheidsoptreden alsmede juridische stappen tegen een aantal bloggers. De overheid treedt soms ook bovenmatig hard op tegen sociaaleconomische protesten. Hoewel de grondwet de vrijheid van meningsuiting waarborgt, bevatten andere wetten restrictieve maatregelen. Het recht op vereniging en vergadering, ook van belang voor de vrijheid van meningsuiting, is onvoldoende gewaarborgd zoals blijkt uit het uitblijven van de overheidsregistratie van veel van de hiertoe aangemelde maatschappelijke organisaties. In de praktijk worden activiteiten van het merendeel van deze associaties getolereerd. Er blijft sprake van ongelijke behandeling van vrouwen, met name in het kader van familierecht. In Algerije is homoseksualiteit nog altijd strafbaar en taboe.

De ambassade zet zich op verschillende manieren in ten behoeve van de mensenrechtensituatie in Algerije: in EU-verband zijn 'common messages' ontworpen naar aanleiding van de EU-mensenrechtenstrategie Algerije. In samenspraak met de VN (gecoördineerd door UNDP) en *like minded* landen is veel aandacht besteed aan ondersteuning van de nieuwe Algerijnse wet tegen geweld tegen vrouwen. Tevens is meermaals zichtbaar ondersteuning verleend aan door de VN geleide inspanningen op het gebied van vrouwelijke vertegenwoordigers in gekozen organen. Verder onderhoudt de ambassade contact met het netwerk van vertegenwoordigers van mensenrechtenorganisaties met het oog op het uitwisselen van informatie en capaciteitsversterking van dergelijke organisaties.

Bahrein

Anno 2015 is het belangrijkste punt van zorg de inperkingen rondom de vrijheid van meningsuiting, vereniging en vergadering ende repressie van oppositiebewegingen die de sjiitische meerderheid van het land vertegenwoordigen. Mensenrechtenactivisten en kritische geluiden waren het doelwit van intimidatie of werden gevangengezet. Vaak werden zij ook geconfronteerd met marteling en mishandeling.

Een ander probleem in Bahrein, maar ook in andere Golfstaten, is dat arbeidsmigranten blootstaan aan ernstige vormen van misbruik, zoals niet-betaling van loon, inbeslagneming van paspoorten, onveilige huisvesting, buitensporig lange werkdagen, fysieke mishandeling en dwangarbeid. Op het gebied van vrouwenrechten is Bahrein, in vergelijking met sommige andere landen in de regio, tamelijk liberaal.

Tijdens de 30e zitting van de VN-Mensenrechtenraad hebben 33 landen, waaronder Nederland, in een gezamenlijke verklaring uiting gegeven aan de zorgen van de internationale gemeenschap over de

mensenrechtensituatie in Bahrein. Positief is het feit dat de regering van Bahrein een onderzoekscommissie met onafhankelijke internationale experts heeft ingesteld (BICI) en de bevindingen van het rapport van deze commissie ten uitvoer brengt. Het aanstellen van een ombudsman en de oprichting van een nationaal mensenrechteninstituut en diverse andere overheidsorganen kunnen als voorbeeld dienen voor de Golfregio. De uitvoering van het rapport, dat stamt uit 2011, loopt echter achter op schema.

Mensenrechtenambassadeur

De mensenrechtenambassadeur bracht op 19 en 20 mei een bezoek aan Bahrein waar hij onder andere sprak met de minister van Justitie, het ministerie van Buitenlandse Zaken, de Ombudsman, het National Institute for Human Rights en de Supreme Council for Women. Tijdens zijn bezoek kwamen onder andere vrijheid van godsdienst, gelijke rechten voor LHBTI's, vrouwenrechten en bestrijding van corruptie ter sprake. De mensenrechtenambassadeur sprak zijn waardering uit voor de hervormingen die sinds de revolutie van 2011 zijn doorgevoerd.

De mensenrechtenambassadeur sprak zijn zorg uit over mishandeling en marteling door politie en gevangenispersoneel, de achtergestelde positie van Shiieten en de vrijheid van meningsuiting en benadrukte dat het om de uitvoeringen van de hervormingen op de grond gaat. Ook individuele zaken, zoals Nabeel Rajab, zijn besproken.

Daarnaast nam de mensenrechtenambassadeur deel aan een bijeenkomst georganiseerd door de Chief of Police over de veiligheidssituatie sinds de revolutie van 2011. Hij sprak ook met vertegenwoordigers van acht verschillende ngo's, waaronder het Bahrein Center for Human Rights, de Bahrain Youth Society for Human Rights en met de winnaar van de Nederlandse Mensenrechtentulp 2014, Mideast Youth.

Egypte

In 2015 was er in Egypte sprake van een opleving van de politiestaat. Burgerrechten werden in toenemende mate geschonden terwijl de veiligheidsdiensten straffeloosheid genieten. De ruimte voor civil society en kritische geluiden wordt steeds kleiner. Zo krijgen steeds meer activisten reisverboden opgelegd en kon een toenemend aantal projecten met buitenlandse financiering geen doorgang vinden. Vreedzame demonstranten worden gearresteerd en protesten worden vaak hardhandig aangepakt. Marteling in politiebureaus en andere detentiecentra vindt op grote schaal plaats en heeft geleid tot tientallen sterfgevallen. Massavonnissen en massadoodstraffen worden uitgesproken. Tegelijkertijd zijn een aantal omstreden wetten, zoals de antiterrorismewet, uitgevaardigd die de vrijheid van media verder inperken.

In bilaterale gesprekken hebben minister Koenders en de minister-president benadrukt dat terrorismebestrijding en respect voor mensenrechten hand in hand moeten gaan. Voorts heeft Nederland publiekelijk gepleit voor een oplossing voor de journalisten die in de Al Jazeera-zaak zijn veroordeeld, waaronder Rena Netjes, en zich uitgesproken tegen de terdoodveroordelingen van oud-president Morsi en meer dan honderd van zijn aanhangers. Zowel bilateraal als in de Mensenrechtenraad zijn de Nederlandse zorgen over de doodstraf aangekaart.

In 2015 ondersteunde de ambassade projecten op het gebied van vrouwenrechten, rechten van (vrouwelijke) werknemers, godsdienstvrijheid, mensenrechtenverdedigers, Seksuele Reproductieve Gezondheid en Rechten, maatschappelijk verantwoord ondernemen en het tegengaan van marteling. Daarnaast ondersteunt de ambassade lokale LHBT-activisten en heeft de ambassade verschillende rechtszaken tegen journalisten en activisten gemonitord. De ambassadeur heeft meerdere gesprekken gevoerd bij verschillende Egyptische ministeries om onder andere aandacht te vragen voor de afnemende ruimte voor het maatschappelijke middenveld en voor het belang van de vrijheid van meningsuiting en van vergadering. De EU heeft zorgen over de mensenrechtensituatie aangekaart in verklaringen, tijdens bezoeken van onder andere HV Mogherini, in sub comités die in het kader van de Associatiestructuren plaatsvonden en tijdens zittingen van de Mensenrechtenraad.

Irak

De mensenrechtensituatie in Irak bleef in 2015 onverminderd slecht. Het overgrote deel van de meest grove mensenrechtenschendingen werd begaan door ISIS. Daarnaast maakten de zogeheten sjjiitische milities (al dan niet als onderdeel van de Popular Mobilisation Forces), alsook de Iraakse en Koerdische strijdkrachten, zich schuldig aan het schenden van mensenrechten. Naast de schendingen die plaatsvinden in de gewapende strijd met ISIS, is de mensenrechtensituatie in het algemeen schrijnend. Rechten van minderheden, van vrouwen, van vrijheid van geloof en van meningsuiting en andere basale politieke, economische en sociale rechten worden met voeten getreden. Zo komen martelingen in staatsinstellingen, zoals gevangenissen en politiebureaus, veel voor. De doodstraf is in 2015 zeven keer uitgevoerd (waarvan drie keer in Koerdistan).

Nederland heeft bilateraal en in multilaterale fora deze mensenrechtenschendingen opgebracht. In gesprek met de Iraakse autoriteiten heeft de minister van Buitenlandse Zaken het vraagstuk van doodstraf in Irak besproken. Afgelopen jaar heeft Nederland in Irak projecten gesteund op het terrein van vrouwenrechten, gelijke rechten van LHBT's, jongeren en journalisten.

Iran

De mensenrechtensituatie in Iran blijft uiterst zorgelijk. Van een behoorlijke rechtsgang is nog steeds geen sprake, en het aantal doodvonnissen blijft zeer hoog. In totaal werden ten minste 966 mensen geëxecuteerd, in ruim 60% van de gevallen wegens drugsdelicten. Onder Iraanse overheidsfunctionarissen en parlementariërs is discussie ontstaan over de vraag of de doodstraf voor dergelijke strafbare feiten wel een effectief afschrikmiddel is.

Na het akkoord over het nucleaire programma in juli zijn de hardliners binnen het regime een campagne begonnen om meer politieke en culturele openheid in het land te voorkomen. Zij beroepen zich op "infiltratie" door vreemde mogendheden, waarvoor het akkoord de weg zou hebben vrijgemaakt. Gematigde hervormingsgezinde journalisten, activisten en politici worden in toenemende mate ondervraagd, gearresteerd en opgesloten. Deze maatregelen zijn in het najaar verder verscherpt, mede met het oog op de parlementsverkiezingen van februari 2016. In reactie op dit hardhandig optreden heeft president Rouhani zich herhaaldelijk uitgesproken voor waarborging van de burgerlijke vrijheden. Van vrijheid voor religieuze of etnische minderheden is hoegenaamd geen sprake, al genieten bij wet erkende minderheden een beperkt aantal rechten, zij het binnen nauwe grenzen.

Tijdens het bezoek van minister Koenders op 20 september 2015 vormde de mensenrechtensituatie een belangrijk gespreksonderwerp. De Nederlandse ambassadeur in Teheran kaart tijdens ontmoetingen met Iraanse overheidsfunctionarissen of hoogwaardigheidsbekleders ook vaak mensenrechtenkwesties aan, waaronder individuele gevallen. Nederland steunt activiteiten die beogen executies terug te dringen, en die mediavrijheid en -toegang kunnen bevorderen. Een andere activiteit richt zich op bescherming van en hulp aan vrouwelijke Afgaanse vluchtelingen in Iran. Deze vrouwen krijgen op de arbeidsmarkt afgestemde beroepsopleidingen en ondernemerscursussen. Het doel hiervan is hen te helpen vanuit huis een economisch levensvatbare onderneming te starten.

Israël en de Palestijnse Gebieden

Het Israëlisch-Palestijns conflict bleef ook in 2015 van grote invloed op de mensenrechtensituatie in Israël en de Palestijnse Gebieden. Nederland maakt zich grote zorgen over de mensenrechtenschendingen die verbonden zijn aan dit conflict, waaronder gerelateerd aan de uitbreiding van nederzettingen. Opvallende ontwikkeling in 2015 is het toegenomen aantal aanvallen op Israëlische burgers in Israël en op de Westelijke Jordaanoever en het geweld van kolonisten tegen Palestijnen. Het kabinet veroordeelt de aanvallen op onschuldige burgers en verwacht dat de autoriteiten proportioneel optreden tegen dit geweld. In 2015 werden mensenrechtenkwesties op diverse momenten en op zowel politiek als hoog ambtelijk niveau aan de orde gesteld bij de relevante autoriteiten. Het kabinet en de EU spraken de Israëlische regering consequent aan op de illegaliteit van nederzettingen en wezen erop dat het nederzettingenbeleid de twee-statenoplossing ondermijnt. Specifieke besluiten tot uitbreiding van nederzettingen werden door de EU afgekeurd. Nederland ondersteunde in 2015 onder andere projecten die gericht zijn op het bevorderen van de bescherming van Palestijnse minderjarigen in Israëlische militaire detentie, het monitoren van

nederzettingenbouw en informeren van Israëlische en internationale beleidsmakers en Israëlich publiek over deze ontwikkelingen en een project gericht op het tegengaan van de uitsluiting van Palestijnen in bezet Oost-Jeruzalem uit het stedelijk planningsproces. Verder was Nederland ook in 2015 deelnemer in donorconsortia die ondersteuning bieden aan resp. het onafhankelijke Palestijnse mensenrechteninstituut ICHR en het *Secretariat for Human Rights and International Humanitarian Law* (dat diverse Israëlische en Palestijnse organisaties actief in de PG steunt). Daarnaast ondersteunde Nederland in 2015 diverse verzoeningsprojecten gericht op het bevorderen van wederzijds begrip en samenwerking tussen Israëliërs en Palestijnen over de Groene Lijn.

De mensenrechtensituatie in **Israël** is op bepaalde terreinen goed, bijvoorbeeld voor wat betreft de rechten van de LHBT-gemeenschap. Tegelijkertijd is er een aantal punten van zorg, zoals de omgang met de Arabische minderheid (zoals het beleid ten aanzien van bedoeïenen) en het beleid ten aanzien van Afrikaanse vluchtelingen in het land. Ook was er in 2015 sprake van een geleidelijke en zorgelijke verharding van het publieke en politieke debat in Israël over het onderwerp mensenrechten en van het klimaat waarin mensenrechtenorganisaties in Israël opereren. De minister van Buitenlandse Zaken benadrukte tijdens zijn bezoek aan Israël in juli 2015 in een gesprek met de Israëlische vice-minister van Buitenlandse Zaken Hotovely het belang van het werk van mensenrechtenorganisaties voor een vrije en pluriforme samenleving.

Voor de mensenrechtensituatie in de **Palestijnse Gebieden** (PG) zijn de Palestijnse Autoriteit (PA) in die delen van de Westelijke Jordaanoever waar zij het gezag uitoefent, Hamas in Gaza, en Israël op uiteenlopende wijzen in de diverse gebieden verantwoordelijk. Hieronder wordt ingegaan op de verantwoordelijkheid van de twee eerstgenoemde. De uitvoering van de doodstraf en buitenrechtelijke executies in Gaza zijn een belangrijk punt van zorg. De PA heeft een moratorium op de toepassing van de doodstraf afgekondigd in 2005, maar dat wordt door Hamas in Gaza, niet gerespecteerd. Het aantal meldingen van mishandeling van gevangenen en marteling door de veiligheidsdiensten in Gaza en de Westelijke Jordaanoever bleef ook een punt van zorg, evenals de beperking van vrijheid van meningsuiting en persvrijheid. De positie van de vrouw en van LHBT in de PG is zorgelijk: beide groepen zijn geregeld slachtoffer van geweld. Op politiek, diplomatiek en hoog-ambtelijk niveau werd bij de PA het belang van respect voor mensenrechten benadrukt, zoals tijdens het bezoek van minister Koenders in juli.

Mensenrechtenambassadeur

De mensenrechtenambassadeur bezocht Israël en de Palestijnse gebieden van 12 tot 14 mei 2015 mede naar aanleiding van de deelname aan 5th International Conference of the Global Forum for Combating Antisemitism, waarmee Nederland het belang onderstreepte dat wordt gehecht aan de bestrijding van antisemitisme.

Met het Israëlich ministerie van Buitenlandse Zaken sprak de mensenrechtenambassadeur onder andere over Israëls positie in multilateraal mensenrechtenverband en de onderzoeken naar handelen door de Israel Defence Forces, waarbij hij het belang van accountability benadrukte. In navolging van een toezegging aan de Kamer sprak de mensenrechtenambassadeur met vertegenwoordigers van de Israëlische overheid, UNICEF en ngo's over Palestijnse minderjarigen in militaire detentie. Tevens bracht hij een veldbezoek aan een militaire rechtbank.

In de Palestijnse Gebieden drong de mensenrechtenambassadeur aan op versterking van democratische legitimiteit en accountability en benadrukte daarbij het belang van naleving van mensenrechtenverdragen en respect voor mensenrechten in de veiligheidssector. De mensenrechtenambassadeur vroeg aandacht voor de positie van vrouwen en gelijke rechten voor LHBT's. Zowel bij het ministerie van Vrouwenzaken als binnen de ngo's blijkt er veel aandacht voor VN-resolutie 1325. Tevens vroeg hij extra aandacht voor de vrijheid van meningsuiting, vrijheid van vergadering (en specifiek positie van vakbonden) en persvrijheid. Hij uitte zijn zorgen over de humanitaire en mensenrechtensituatie in Gaza.

Jemen

Met de inname van de hoofdstad Sana'a door de Houthi's en de aan ex-president Saleh gelieerde milities in september 2014, kwam het in 2011 begonnen politieke transitieproces in Jemen tot stilstand. Een coalitie onder leiding van Saedi-Arabië begon op 26 maart 2015 met luchtaanvallen op

Jemen. Sindsdien is de mensenrechtensituatie ernstig verslechterd met beschuldigingen van schendingen door alle partijen. Duizenden burgers zijn inmiddels omgekomen en het aantal ontheemden binnen Jemen is dramatisch toegenomen. De vrijheid van meningsuiting is door het conflict nog verder onder druk komen te staan. Ngo's, kranten en tijdschriften werden door de Houthi's gesloten en mensenrechtenactivisten, journalisten en politici werden ontvoerd. De minister van Defensie wordt inmiddels al bijna een jaar vastgehouden.

Ondanks deze uitdagende omstandigheden is de steun aan een aantal activiteiten doorgezet. De ambassade steunt een Jemenitische organisatie, die tot doel heeft mensenrechtenschendingen te documenteren. De organisatie stelde een rapport op over de gevolgen van de luchtaanvallen op Jemen, dat online werd gepubliceerd. Via UNDP heeft Nederland bijgedragen aan capaciteitsopbouw van het ministerie van Mensenrechten, ngo's en een onafhankelijk mensenrechteninstituut. Daarnaast werd met Penal Reform International gewerkt aan hervorming van het gevangeniswezen. Aandacht voor gender-gerelateerd geweld en kindbruiden was onderdeel van interventies in de gezondheidssector en rechtspraak.

In 2015 bleek een gezamenlijke Jemenitisch/Nederlandse resolutie voor de VN-Mensenrechtenraad niet haalbaar, omdat geen overeenstemming kon worden bereikt met de Jemenitische overheid over een onafhankelijk internationaal mechanisme om mogelijke schendingen van internationaal humanitair recht en mensenrechten te onderzoeken. Voor een door Nederland ingediende alternatieve resolutie met dit voorstel was binnen de Mensenrechtenraad geen draagvlak.

Jordanië

In 2015 blijft Jordanië worstelen met de instroom van Syrische vluchtelingen en de regionale instabiliteit. In deze context heeft Jordanië de publieke vrijheden beknot. Een sterk negatieve ontwikkeling is de toename van het aantal journalisten en politieke activisten dat wordt vastgezet op grond van de antiterreurwetgeving, het Wetboek van Strafrecht en de wetgeving inzake cybercriminaliteit. Ook wat de vrijheid van vereniging en vergadering betreft is de situatie verslechterd. De regering hanteert nieuwe restrictieve richtsnoeren voor buitenlandse financiering van maatschappelijke organisaties. Activiteiten en programma's worden door deze maatregel gewijzigd en willekeurig publieke bijeenkomsten verboden. Met de minister van Planning en Internationale Samenwerking en de Jordaanse secretaris-generaal van het ministerie van Buitenlandse Zaken hebben bilaterale politieke gesprekken plaatsgevonden over de restrictieve overheidsmaatregelen. Op 21 december 2014 verbrak Jordanië het achtjarig moratorium op de doodstraf door de executie van 11 personen. Nog 113 personen zijn sindsdien veroordeeld tot de doodstraf in verschillende moordzaken en twee executies hebben plaatsgevonden naar aanleiding van de moord op de Jordaanse piloot door ISIS. In 2015 heeft de ambassade een Zwitsers initiatief gesteund om aandacht te vragen voor de internationale dag tegen de doodstraf en te pleiten voor herinvoering van het moratorium. In Jordanië worden vrouwen wettelijk nog steeds gediscrimineerd.

De ambassade heeft in samenwerking met ngo's onder meer programma's voor gelijke rechten voor vrouwen en vrije onderzoeksmedia gelanceerd. Tijdens bijeenkomsten met vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld is van gedachten gewisseld over controversiële wetgeving, gedwongen beperking van het werk van maatschappelijke organisaties en ondersteuning van leden van de LHBT-gemeenschap.

Koeweit

De vrijheid van meningsuiting blijft een punt van zorg. De autoriteiten volgen bloggers en andere gebruikers van sociale media die kritiek uiten op de regering. Tegen een aantal van hen zijn rechtszaken aangespannen. Ook is opnieuw van een aantal Koeweiti's, onder wie voormalige leden van het parlement en journalisten, het staatsburgerschap ingetrokken. De situatie van de Bidoen (staatlozen) is nauwelijks verbeterd. Het aantal naturalisaties bedroeg in 2015 slechts enkele honderden en het mandaat van de Speciale Commissie die de Bidoen-dossiers onderzoekt is verlengd. Een positieve ontwikkeling is dat de regering heeft aanvaard dat kinderen en kleinkinderen van Bidoen in aanmerking komen voor functies in het leger en op overheidsscholen. Arbeidsmigranten zijn het slachtoffer van misstanden als gedwongen lange werkdagen, de confiscatie van paspoorten door sponsors (lokale begeleiders) en ontberen juridische bijstand. Ook wordt administratieve deportatie nog steeds ingezet tegen arbeidsmigranten, zonder dat zij het recht hebben

het besluit hiertoe aan te vechten. Een arbeidsmigrant kan soms al wegens een verkeersovertreding of niet-naleving van de milieuwetgeving worden gedeporteerd. Koeweit loopt achter met de implementatie van internationale mensenrechten verdragen die het heeft ondertekend. In de praktijk geldt sinds 2007 een moratorium op de uitvoering van de doodstraf, afgezien van een onderbreking in 2013 door de executie van vijf personen. Eind 2014 telde het land 49 ter door veroordeelden en in 2015 is dit aantal met 7 personen toegenomen, die in afzonderlijke zaken zijn veroordeeld. Positief is dat het parlement een aantal wetten op mensenrechtengebied heeft aangenomen, waaronder de Wet inzake de bescherming van kinderen, de Wet inzake familierechtspraak en de Wet tot instelling van een onafhankelijk mensenrechteninstituut en de Wet inzake huishoudelijke arbeid. Deze laatste raakt een in de Golfregio gevoelig punt, namelijk die van huishoudelijke hulp, wat in het Golfregio voornamelijk als een privézaak wordt gezien, waar de overheid niets mee te maken heeft. Koeweit heeft dit standpunt nu verlaten en hoopt hiermee de misstanden rondom huishoudelijke arbeid tegen te gaan.

Op dit moment voert de Nederlandse ambassade, in samenwerking met de Koeweiti, een project uit waarbij arbeidsmigranten bewust worden gemaakt van hun rechten. Daarnaast heeft de ambassade mensenrechtenverdedigers gesteund met een training voor capaciteitsopbouw gericht op de *Universal Periodic Review* van Koeweit in 2015.

Libanon

In Libanon bestaat een relatief goed kader voor de bescherming van mensenrechten: de grondwet van Libanon garandeert mensenrechten en het land heeft verscheidene internationale en regionale mensenrechtenverdragen ondertekend. De implementatie van deze verdragen wordt echter bemoeilijkt door de politieke impasse waar Libanon al geruime tijd mee worstelt. De opvolging en het monitoren van mensenrechtenschendingen door de staat blijft inconsistent.

Diverse mensenrechtenrapporten constateren een toename van marteling en systematisch misbruik binnen het veiligheidsapparaat. Nederland, samen met andere EU-lidstaten, heeft zorgen hierover kenbaar gemaakt aan de overheid van Libanon. Als reden voor het hardhandige optreden beriep Libanon zich op de noodzaak om de nationale veiligheid te garanderen en de moeite die het heeft om gevangenisopstanden onder controle te krijgen.

Een positieve ontwikkeling is de nieuwe wet over de bescherming van vrouwen tegen huiselijk geweld. Er kan echter nog vooruitgang geboekt worden op het gebied van vrouwenrechten, zoals het recht van vrouwen om hun nationaliteit door te geven aan hun kinderen en politieke participatie.

Nederland heeft zich in Libanon ingezet op het gebied van vrouwenrechten, gelijke rechten van LHBT's, vluchtelingenrechten, internetvrijheid/vrijheid van meningsuiting, verkiezingen, vrijheid van marteling en conflict management/peacebuilding. De ambassade in Beiroet monitort schendingspatronen en zet zich in voor individuele gevallen. Er zijn hoorzittingen bijgewoond waar mensenrechtenactivisten zijn aangeklaagd, nadat zij een rapport hadden gepubliceerd over martelpraktijken in Libanon. De ambassade is de dialoog aangegaan met de Libanese overheid in voorbereiding op de Universal Periodic Review van Libanon in november 2015. Ook blijft de ambassade pleiten voor de oprichting van een nationaal mensenrechteninstituut en een interministerieel comité om mensenrechten te bevorderen.

Libië

De mensenrechtensituatie in Libië stond in 2015 nog altijd onder druk door het aanhoudende conflict in het land. Afhankelijk van de regio was in verschillende mate sprake van geweld tussen gewapende groeperingen, waarbij met name in en rond Benghazi zware wapens werden ingezet. Onder meer mensenrechtenverdedigers, journalisten en activisten waren geregeld slachtoffer van geweld, ontvoeringen en bedreigingen. Daarnaast wisten extremistische organisaties, waarvan enkele gelieerd aan ISIS, in toenemende mate gebied te veroveren en te consolideren, gebruik makend van het voortdurende machtsvacuüm in het land. Volgens een rapport van de Hoge Commissaris voor de Mensenrechten van de VN, van november 2015, maken alle strijdende partijen in Libië zich schuldig aan schendingen van het internationaal humanitair recht, inclusief grove schendingen van de mensenrechten.

Binnen de door de VN gefaciliteerde politieke dialoog, is in december 2015 een belangrijke mijlpaal bereikt met de ondertekening van een politiek akkoord, dat de basis moet vormen voor terugkeer naar stabiliteit in het land.

De afwezigheid van een eenheidsregering heeft Nederland er echter niet van weerhouden om ook in 2015 actief te zijn op het thema mensenrechten. Concrete Nederlandse inzet richtte zich in 2015 met name op vrouwenrechten, de opbouw van de Libische rechtsstaat en de situatie van mensenrechtenverdedigers. Zo heeft Nederland op 10 december 2015, internationale mensenrechten dag, een bijeenkomst georganiseerd in Tunis over het belang van *transitional justice* in Libië en de uitdagingen van mensenrechtenverdedigers met deelname van twee Libische oud-ministers van Justitie, activisten en experts. Daarnaast heeft Nederland binnen diverse multilaterale mensenrechtenfora aandacht gevraagd voor de mensenrechtensituatie in Libië, onder meer ten aanzien van kwetsbare groepen als vrouwen, journalisten en mensenrechtenverdedigers.

Marokko

Sinds juli 2014 is er in Marokko een neerwaartse trend wat betreft de naleving van mensenrechten. De positieve politieke en institutionele hervormingen die voortvloeien uit de nieuwe Grondwet van 2011 hadden al eerder elan verloren. Vanwege de toegenomen terreurdreiging hebben de veiligheidsdiensten en autoriteiten het veiligheidsregime aangescherpt. Meerdere ngo's, journalisten en activisten worden actief door de Marokkaanse autoriteiten en veiligheidsdiensten gedwarsboemd. Daarbij staat vooral de vrijheid van meningsuiting onder druk. In 2015 zijn verschillende buitenlandse journalisten, zoals de Nederlandse freelance journalist Rik Goverde, om vaak onduidelijke redenen uitgezet. Dit gebeurde ook met vertegenwoordigers van Amnesty International en Human Rights Watch na het uitbrengen van kritische rapporten.

De mensenrechtensituatie wordt regelmatig aan de orde gesteld in contacten met de Marokkaanse overheid, veelal op EU-niveau, met actieve Nederlandse deelname. Mensenrechten vormen ook onderdeel van de strategische EU-Marokko dialoog. Daarbij zijn tevens een aantal individuele zaken bij de Marokkaanse autoriteiten onder de aandacht gebracht. In 2015 ondersteunde de ambassade projecten op het gebied van vrouwenrechten, de capaciteitsvergroting van maatschappelijk middenveld, de bevordering van mensenrechten in gevangenen en de hervormingen van de justitiële sector.

Oman

De mensenrechtensituatie in Oman veranderde in 2015 weinig. In voorgaande jaren is de situatie stapsgewijs verbeterd, zeker wat betreft sociaaleconomische rechten, rechten van vrouwen en gehandicapten en politieke inspraak. Tijdens de UPR in Genève in november 2015 heeft de regering aangekondigd een aantal belangrijke verdragen te zullen tekenen zoals het VN Anti-folterverdrag⁵¹ en het Internationaal Verdrag ter bescherming van alle personen tegen gedwongen verdwijning.⁵² Op 25 oktober vonden verkiezingen voor de Shura-raad plaats. Hierbij werden 84 nieuwe leden gekozen, wat zorgde voor verjonging en vernieuwing. Er werd ditmaal slechts één vrouw gekozen. Het belangrijkste aandachtspunt in Oman betreft de vrijheden van meningsuiting, vereniging en vergadering. De VN Speciaal Gezant heeft hiertoe aanbevelingen gedaan, onder andere voor het aanpassen van de strafwet en ten aanzien van het formuleren van een ngo-wet. In 2015 is Oman gestart met het ontwerpen van een nieuwe straf- en een ngo-wet.

De Nederlandse overheid heeft in 2015 met verschillende Omaanse gesprekspartners gesproken over mensenrechten, onder andere over politieke participatie, de aanbevelingen van de VN Speciale Rapporteur en uitwisselings/samenwerkingsmogelijkheden ter ondersteuning van de publieke sector, waaronder op het gebied van de rol van sociale media en haar rol in het publieke domein. Tevens onze zorgen geuit over een aspect van de van kracht geworden Nationaliteitswet waarbij vrouwen die wensen hun nationaliteit door te geven aan hun kinderen worden gediscrimineerd. De Omaanse National Human Rights Commission, de National Committee to Combat Human Trafficking en een

⁵¹ Convention against Torture and Other Cruel Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

⁵² Convention for the Protection of All persons from Enforced Disappearance

vertegenwoordiger van het Ministerie van Justitie hebben begin 2015 een werkbezoek aan Nederland gebracht. De ambassade continueert de (gesprekken over) samenwerking op dit terrein.

Qatar

De situatie van arbeidsmigranten in Qatar blijft zorgelijk. Nederland is hierover, samen met andere EU-landen, in gesprek met Qatarese gesprekspartners. Binnen het klachtenmechanisme van de International Labour Organization (ILO) zet Nederland zich actief in om verdere verbeteringen en volledige naleving van de ILO-verdragen te verzekeren in de klachtzaak tegen Qatar. Onder aanhoudende internationale druk heeft Qatar een aantal wetwijzigingen aangekondigd om de rechtspositie van arbeiders te verbeteren. Daarnaast zijn nieuwe arbeidersaccommodaties gebouwd, is het aantal inspecteurs bijna verdubbeld en zijn zwarte lijsten voor overtredende bedrijven opgesteld. Indien adequaat gehandhaafd, zou dit een aanzienlijke verbetering opleveren. Mensenrechten en bedrijfsleven was ook een hoofdthema bij het bezoek van de mensenrechtenambassadeur. Hij sprak hierover onder meer met het organiserend comité WK 2022. De ambassade heeft vervolgens het in Qatar vertegenwoordigd Nederlands bedrijfsleven en het organiserend comité WK 2022 bijeen gebracht om het welzijn van werknemers te bespreken.

Wat betreft de fundamentele vrijheden voert Qatar nog steeds een repressief beleid ten aanzien van vrijheid van vergadering en vereniging. Vakbonden zijn niet toegestaan. Er is vergeleken met de omringende landen een redelijke vrijheid van meningsuiting (met name online), maar media oefenen zelfcensuur uit. De enige bekende 'gewetensgevangene' (de Jasmijndichter) heeft geen gratie gekregen in 2015. Vrouwen en mannen zijn volgens de wet gelijk, hoewel vrouwen op sommige terreinen van het familierecht worden achtergesteld. Daarnaast is in 2015 de doodstraf weer een aantal maal opgelegd (voor moord), maar sinds 2003 is er een de facto moratorium op de uitvoering ervan. In 2015 vonden ook verkiezingen plaats voor de centrale gemeenteraad, waarna twee vrouwen in de raad plaats hebben genomen. De registratie voor de verkiezingen was erg laag. De National Human Rights Committee (NHRI) neemt klachten daadkrachtig ter hand en heeft wederom als enige in de Golfregio een A classificatie gekregen.

Mensenrechtenambassadeur

53

Van 14 tot 16 februari bezocht de mensenrechtenambassadeur Qatar. Tijdens zijn bezoek kwamen onder meer de situatie van arbeidsmigranten, vrouwenrechten, persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting ter sprake.

Gesprekken werden gevoerd met onder andere het Qatar Social Development Centre, National Human Rights Committee, Ministry of Labour and Social Affairs, mensenrechtenverdedigers, Qatar University, UN Human Rights Training and Documentation Centre, het Supreme Committee for Delivery and Legacy (WK2022) en het Nederlands bedrijfsleven. Tijdens het bezoek werd duidelijk dat een groot deel van de elite in Qatar gemotiveerd is om de arbeidsproblematiek aan te pakken. De organisatie van WK 2022 gaat graag in gesprek met het Nederlandse bedrijfsleven, dat een zeer goede reputatie heeft op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Tijdens het gesprek met het Supreme Committee for Delivery and Legacy (organisatie van WK2022) kwam aan de orde dat er de afgelopen vijf jaar significante stappen gezet zijn, zowel ten aanzien van standaarden als de implementatie van arbeidsnormen. Vanuit de organisatie van het WK is interesse geuit om specifiek met Nederlandse bedrijven te gaan zitten en te leren van hun zorgen en ideeën.

Saoedi-Arabië

De mensenrechtensituatie in Saoedi-Arabië is in 2015 onverminderd zorgelijk gebleven. Vrijheid van meningsuiting staat onder grote druk, mede als gevolg van de in 2014 aangenomen terrorisme-wetgeving. Zowel de verslechterde binnenlandse veiligheidssituatie als de politieke spanningen in de regio maken het voor andersdenkenden bijzonder moeilijk. Kritiek op het koningshuis of de sharia wordt niet getolereerd.

Het aantal executies is verder opgelopen ten opzichte van voorgaande jaren en werd in 2015 157 maal ten uitvoer gebracht. Aangezien de Saoedische autoriteiten terughoudend zijn met het publiek maken van bewijs voor aanklachten en rechtszaken vaak niet openbaar zijn, is het buitengewoon lastig de zorgvuldigheid van rechtszaken te beoordelen. Ook in 2015 hebben Nederland en vertegenwoordigers van gelijkgezinde landen rechtszittingen voor mensenrechtenverdedigers bijgewoond.

De situatie voor vrouwen blijft zorgelijk. Toch zijn ook in 2015 wederom een aantal stappen voorwaarts gezet. De arbeidsparticipatie is verder toegenomen en in december konden Saoedische vrouwen voor de eerste maal zowel hun actief als passief stemrecht doen gelden bij de gemeenteraadsverkiezingen. Twintig van hen werden daadwerkelijk verkozen. Nieuwe wetgeving maakt het mogelijk voor ngo's om zich – onder voorwaarden – te registreren, wat eerder niet mogelijk was.

De ambassade heeft ook in 2015 een actieve rol gespeeld in het EU-mensenrechtenoverleg, door middel van het aandringen op EU-statements, informatiedeling, het bijwonen van rechtszaken, en het participeren in bijeenkomsten rondom Mensenrechtendag (thema: huiselijk geweld), en heeft een activiteit gesteund gericht op het toegankelijk maken van juridische informatie over de positie van vrouwen. De ambassade heeft de dialoog met de overheid (ministerie Buitenlandse Zaken, Mensenrechtencommissie) verder voortgezet, en onder andere gedemarcheerd inzake de zaak-Badawi en inzake berichten over op handen zijnde doodstraffen. De dialoog met het niet-gouvernementele netwerk is verder geïntensiveerd en uitgebreid. De Tweede Kamer is hierover geïnformeerd via Kamerbrieven op 14 en 16 maart 2016.

Syrië

Met de toename van Syrische vluchtelingen naar Europa en de Russische militaire interventie in september 2015 heeft het conflict in Syrië twee nieuwe dimensies gekregen. De continuering van luchtbombardementen uitgevoerd door het regime en de sterk verslechterde omstandigheden in het land vormen de grondoorzaken van de toegenomen uitstroom van Syriërs. De Russische bombardementen treffen militaire en burgerdoelen en maken burgerslachtoffers.

Eind 2015 stond het aantal slachtoffers van het bijna vijf jaar durende conflict op meer dan 260.000 doden. Van de ruim 55.000 doden in alleen 2015, waren 21.000 burgerslachtoffers. Het regime van president Assad is debet aan het grootste deel van deze burgerslachtoffers (ruim 15.000), met name door de *vatenbommen*. Meer dan 1.500 van hen stierven door marteling door leden van het regime. De belegering van gebieden binnen Syrië, met name door strijdkrachten en andere gewapende groepen van het regime, en vervolgens afsluiting van humanitaire toegang tot deze gebieden, is in 2015 voortgezet. De burgers aldaar (363.000) hebben veelal geen of zeer beperkte toegang tot humanitaire hulp; het regime staat de Verenigde Naties geen of mondjesmaat toegang toe. ISIS voert in gebieden onder hun controle een bewind dat zich kenmerkt door een veelheid aan mensenrechtenschendingen waaronder gedwongen huwelijken, lijfstraffen, marteling van gevangenen, executies (ook van minderjarigen), inzet van minderjarigen in de oorlogsvoering, ontvoering van met name Yezidi-vrouwen uit Irak naar Raqqa en verhandeling van vrouwen en meisjes op markten ten behoeve van (seks)slavernij.

De inzet van de Nederlandse activiteiten op Syrië richt zich op het verzachten van de moeilijke omstandigheden middels humanitaire hulp en het vergroten van de weerbaarheid van de Syrische bevolking, onder meer door steun aan Syrische reddingswerkers en aan de opbouw van een civiel politieapparaat. Daarnaast zet Nederland in op accountability en worden initiatieven ondersteund om schendingen van mensenrechten te documenteren. De inzet van de Speciale Gezant voor Syrië is er op gericht om een politieke oplossing te faciliteren en een einde te maken aan het conflict in Syrië.

Tunesië

In 2015 is Tunesië zowel positief als negatief in het nieuws geweest. Terroristische aanslagen hebben een behoorlijke impact gehad op het verloop van het democratisch transitieproces en de daaraan verbonden mensenrechtelijke verworvenheden. Hoewel de burgerrechten en individuele vrijheden stevig in de nieuwe grondwet zijn verankerd, blijft de praktijk daar nog bij achter. Zo werd de nieuwe antiterrorismewet door mensenrechtenorganisaties met stevige kritiek onthaald vanwege onder andere een te vage definiëring van 'terrorisme', de opname van de doodstraf als strafmaatregel en onvoldoende sluitende garanties op een eerlijk proces. De steeds luider wordende roep, aangewakkerd door media, om stabiliteit en veiligheid leidt in beperkte mate tot terugkeer van oude politiepraktijken zoals martelingen, onwettige detentie en lastig vallen van familieleden van (terrorisme)verdachten. De rol die een sterk maatschappelijk middenveld als waakhond vervult, is in deze veranderende context van cruciaal belang.

Anderzijds heeft Tunesië ook internationale aandacht gekregen vanwege de Nobelprijs voor de Vrede voor het 'Tunesisch Kwartet', dat een belangrijke rol speelde in het transitieproces. In een turbulente regio kan Tunesië nog steeds beschouwd worden als een lichtpunt waar vrijheid van meningsuiting wordt gegarandeerd, vrouwenrechten worden beschermd en vrijheid van godsdienst wordt gerespecteerd. Positieve ontwikkelingen in 2015 zijn de creatie van een Grondwettelijk Hof die alle wetten toetst op grondwettelijkheid, en de Hoge Raad voor de Magistratuur, die optreedt als neutraal controleorgaan op de rechterlijke macht.

De ambassade heeft zich in 2015 gericht op drie grote mensenrechtenthema's: gelijke rechten voor LHBT's, het naleven van mensenrechtenstandaarden in het penitentiair systeem en persvrijheid, bijvoorbeeld door training van onderzoeksjournalisten om zodoende het onafhankelijke medialandschap te verbreden en opzetten van een re-integratieprogramma voor gedetineerden conform mensenrechtenstandaarden.

Verenigde Arabische Emiraten

Arbeidsomstandigheden van gastarbeiders blijft een gevoelig onderwerp in de Verenigde Arabische Emiraten (VAE), al wordt er wel vooruitgang geboekt. In 2015 kondigde de regering drie ministeriële besluiten aan ter verbetering van het arbeidsrecht in de VAE. Deze hervormingen zijn vanaf januari 2016 van kracht. De hervormingen moeten de verhoudingen op de arbeidsmarkt tussen werkgevers en werknemers verbeteren en ook inzichtelijker maken wat de rechten en plichten zijn van betrokken partijen.

In oktober 2015 won de Emirati Ahmed Mansoor de Martin Ennals Award for Human Rights Defenders voor 'zijn strijd aandacht te trekken voor de misstanden in de Golfstaat'. Hij kon de prijs echter niet zelf in ontvangst nemen omdat de regering hem een reisverbod heeft opgelegd. In 2011 werd Ahmed Mansoor veroordeeld tot drie jaar cel wegens het beledigen van de president en andere bewindspersonen. Hij zat zijn straf echter nooit uit omdat hij een dag later gratie kreeg van de president.

Als het gaat om gelijkheid tussen man en vrouw loopt de VAE in de regio voorop. Zo werd in november 2015 Amal Al Qubaisi verkozen tot de eerste vrouwelijke voorzitter van de Federale Nationale Raad van de VAE en zijn er verschillende vrouwen benoemd in ministeriële posities en hoge functies in het bedrijfsleven.

De mensenrechtensituatie wordt aan de orde gesteld in contacten met de overheid, veelal in EU verband. In 2015 is de dialoog tussen de EU en VAE ter bevordering van de mensenrechten voortgezet. Een voorbeeld hiervan zijn de consultaties die in november 2015 in Brussel hebben plaatsgevonden. De Hoge Vertegenwoordiger van de EU Mogherini heeft in het Europees Parlement gezegd dat de EU dit regelmatige contact gebruikt om vooral ook de zorgen rond de vrijheid van meningsuiting in de VAE aan te kaarten. Ook bij de samenwerking rond terrorismebestrijding wijst de EU op het belang van het beschermen van individuele rechten

3.2 Sub-Sahara Afrika

3.2.1. Regio-overzicht

Botswana

De mensenrechtenambassadeur bezoekt Botswana, een land waar de grondwet doordeesemd is van politieke en burgerrechten. Samen met een onafhankelijke rechterlijke macht zorgt dit ervoor dat het land het niet slecht doet als het gaat om mensenrechten. Het heeft ook een sterk profiel als het gaat om de strijd tegen straffeloosheid en Botswana vindt hier in Nederland een constructief meedenkende partner. Met Nederlandse steun is onder andere een seminar georganiseerd in Botswana over het Internationaal Strafhof. Mensenrechtenthema's waar internationaal kritiek op is, zoals de rol van de vrouw en gelijke rechten LHBT, waren tijdens het bezoek van de mensenrechtenambassadeur goed bespreekbaar. Hier geldt dat het recht zich positief ontwikkelt, vooral via de rechter en de sterke constitutie.

Burundi

De mensenrechtensituatie in Burundi is gedurende 2015 ernstig verslechterd. Demonstraties als gevolg van de kandidaatsstelling van president Pierre Nkurunziza voor een derde termijn zijn hard neergeslagen en er is sprake geweest van buitengerechtigde executies, seksueel geweld en marteling.

Nederland blijft wijzen op de consequenties van het verhardende overheidsgedrag richting burgers, en doet dat zowel in EU verband als bilateraal naar aanleiding van de harde reactie van de veiligheidstroepen op een invasie in Burundi (provincie Cibitoke) begin 2015. Het mediaprogramma van de ambassade is door de vernietiging van de onafhankelijke radiozenders vrijwel stil komen te liggen. Er is met partner La Benevolencia gekeken hoe de betrokken onafhankelijke media nog overeind gehouden kunnen worden en het mediaprogramma wordt zoveel mogelijk voortgezet in 2016. De Speciaal Gezant voor de Grote Meren heeft gedurende het jaar Burundi een aantal keer bezocht om te zoeken naar openingen voor dialoog met de Burundezen.

Nederland heeft een aanzienlijk programma in Burundi, gericht op hervorming van politie en leger. Na de geweldsuitbarsting rond de demonstraties in april, de mislukte coup in mei en het daaropvolgende harde optreden van de politie zijn door Nederland twee van de drie pijlers uit het programma opgeschort, te weten samenwerking met de politie en samenwerking met het leger. De pijler governance loopt nog, de Kamer is hierover geïnformeerd. Als eerder genoemd zat minister Koenders de Artikel 96 procedure van de EU m.b.t. Burundi in december 2015 voor.

Democratische Republiek Congo (DRC)

De mensenrechtensituatie in de Democratische Republiek Congo is in 2015 verslechterd. In de aanloop naar de presidentsverkiezingen, voorzien voor november 2016, wordt al een aantal vrijheden ingeperkt. Zo werden leden van de oppositie verhinderd te demonstreren, bij ongeregelde heden in januari 2015 werd telefoon- en internetverkeer onmogelijk gemaakt door de autoriteiten en een toenemend aantal mensenrechtenactivisten en oppositieleiden werd gearresteerd.

De ambassade zet zich in voor mensenrechtenverdedigers, is actief binnen het mensenrechtennetwerk en woont regelmatig rechtszaken bij. In de strijd tegen seksueel geweld tegen vrouwen is vooruitgang geboekt, onder meer doordat het Congolese leger (FARDC) actief aan de slag is gegaan met hun actieplan gericht op het nemen van verantwoordelijk in deze strijd. Het aanvankelijk verbod op de vertoning van de film over Dokter Mukwege toont echter aan dat de Congolese autoriteiten nog niet open staan voor kritiek op het beleid. De mensenrechtensituatie in het oosten van Congo werd nog steeds in grote mate bepaald door het gewapende conflict tussen rebellengroepen en het leger. In 2015 werden met regelmaat burgerslachtoffers gemaakt in Beni door de aan Uganda gelieerde rebellengroep ADF/NALU.

Ethiopië

Op 24 mei 2015 vonden in Ethiopië parlementsverkiezingen plaats, met absolute winst voor de zittende partij EPRDF. Enkele betwiste besluiten voorafgaand aan de verkiezingen, waaronder de beperkte persvrijheid en het arresteren van oppositieleiden, had een negatief effect op deelname van de oppositie. Kort voor het bezoek van President Obama in juli 2015 werden vijf bloggers van de 'Zone 9 groep' vrijgelaten. In oktober volgde de vrij spraak van vier andere leden van de groep. Eén van de leden zit nog steeds vast, maar wordt niet meer vervolgd onder de antiterrorismewet. Hoewel op sociaaleconomisch gebied vooruitgang is geboekt, blijven de ontwikkelingen op het gebied van vrijheid van meningsuiting en rechtsorde zorgelijk. De huidige wetgeving voor civil society organisaties blijft een obstakel voor veel organisaties om activiteiten uit te voeren op het gebied van mensenrechten, goed bestuur en democratisering. Personen die kritiek uiten op de regering lopen nog altijd het risico te worden aangeklaagd onder de Anti-Terrorisme Proclamatie (ATP). De overheid is momenteel bezig met het opstellen van een nieuw nationaal actieplan op het gebied van mensenrechten voor de periode 2016-2018, waarin zij de aangenomen UPR aanbevelingen zullen meenemen. Ethiopië blijft het grootste ontvangstland voor vluchtelingen in Sub-Sahara Afrika en hanteert nog altijd een open deur beleid. Momenteel vangt Ethiopië meer dan 750.000 vluchtelingen op uit de regio, de verwachting is dat dit aantal in 2016 nog verder zal oplopen. In augustus heeft het parlement een belangrijke nieuwe wet tegen mensenhandel aangenomen. Zorgelijk aan deze wetgeving is wel, dat de doodstraf expliciet is opgenomen en dat de bewijslast bij de verdachte kan worden gelegd.

In de politieke dialoog tussen de EU, de lidstaten en Ethiopië zijn in 2015 onderwerpen zoals politieke ruimte, beperking van persvrijheid, religieuze tolerantie, en optreden van veiligheidstroepen aan de orde gesteld.

De Nederlandse ambassade financiert verschillende projecten voor de opbouw van de rechtstaat, versterking van het justitiële systeem en verbetering van de juridische bescherming van mensenrechten.

Gambia

Gambia distantieert zich steeds meer van het Westen. De meest recente ontwikkeling is de verklaring van de president dat het land een Islamitische republiek zal worden. Vrijheid van meningsuiting staat zwaar onder druk, journalisten verdwijnen of worden geïntimideerd en LHBT's moeten vrezen voor hun leven. Een toenemend aantal Gambiaanse vluchtelingen bevindt zich in Senegal.

Mensenrechtenambassadeur

Tijdens het bezoek van de mensenrechtenambassadeur aan Senegal werd een bijeenkomst georganiseerd over de mensenrechtensituatie in Gambia, met deelname van verschillende mensenrechtenorganisaties, journalisten en multilaterale organisaties.

Kenia

De progressieve grondwet die in 2010 werd aangenomen in Kenia legt een stevig fundament voor de bescherming van mensenrechten. De laatste jaren bestaat echter zorg over de gebrekkige invoering en het ondermijnen van de grondwet door nieuwe wetgeving op het gebied van vrijheid van de pers, privacy en lichamelijke integriteit, onder andere als gevolg van contra-terrorisme. Ook de ruimte voor het maatschappelijk middenveld staat onder druk. Voorbeeld hiervan zijn de verschillende pogingen om ngo's te deregistreren en het op een terroristische lijst plaatsen van twee islamitische mensenrechtenorganisaties. Hoewel een link met terrorisme niet kon worden aangetoond en de organisaties werden vrijgesproken, is de reputatie en het frustreren van het werk van deze organisaties geschaad. Nederland ondertekende samen met onder andere de VS een verklaring waarin zorgen werden geuit over de voorgenomen deregistratie van 957 ngo's. Mede als gevolg van de grote storm aan protest, lijkt het voornemen vooralsnog te zijn afgewend. Het hardhandige optreden van de veiligheidsdiensten in het kader van de strijd tegen terreur is eveneens aanleiding tot zorg. Zo documenteerden twee ambassadepartners, de Nationale Mensenrechtencommissie (KNCHR) en de Independent Medico Legal Unit (IMLU) in 2015 een aanzienlijk aantal buitengerechterlijke executies, martelingen en doden als gevolg van politiegeweld.

Nederland is in Kenia binnen de EU het focal point voor mensenrechten en zit de twee maandelijkse Human Rights Defender Working Group voor. Ook is de ambassade actief binnen het LHBT-netwerk en probeert LHBT-organisaties en onderwerpen waar mogelijk te integreren in het reguliere mensenrechtendiscours. Belangrijke partner van de ambassade is de National Coalition for Human Rights Defenders die zich inspannt voor een betere bescherming van mensenrechtenverdedigers.

Mali

In 2015 was sprake van een lichte daling van het aantal mensenrechtenschendingen in Mali. VN mensenrechtenexpert voor Mali, Suliman Baldo, signaleerde tijdens een bezoek aan Mali in oktober 2015 positieve ontwikkelingen op het gebied van mensenrechten. Hij concludeerde echter ook dat de precare veiligheidssituatie een situatie creëert waarin schendingen van fundamentele mensenrechten mogelijk blijven. In 2015 heeft MINUSMA mensenrechtenschendingen door zowel de Malinese strijdkrachten als de verschillende gewapende groepen gedocumenteerd. De Hoge Commissaris voor de Mensenrechten bracht in december twee rapporten uit over mensenrechtenschendingen in Kidal in 2014 en in Tin Hama in 2015. Deze rapporten zijn door de gewapende groepen afgewezen. Positief is de benoeming van de commissarissen voor de Commissie Waarheid, Justitie en Verzoening. De Commissie stelt zich tot doel het individuele slachtoffer als uitgangspunt te nemen. Verzoening blijft het einddoel, maar niet zonder dat recht gedaan wordt aan de slachtoffers. De mensenrechtensituatie in detentiecentra blijft een reden tot zorg. Dit najaar bevonden zich 294 conflict-gerelateerde gevangenen in detentiecentra van de Malinese overheid. MINUSMA heeft 60 gedetineerden bezocht, van wie de helft bleek te zijn blootgesteld aan marteling of mishandeling. De Secretaris-Generaal van de VN heeft hiervan melding gemaakt in zijn rapportage aan de VN-Veiligheidsraad en MINUSMA spant zich in om Malinese commandanten bewust te maken van mensenrechten. Hoewel het aantal geverifieerde gevallen van seksueel geweld is gedaald, blijft de positie van vrouwen zorgelijk.

De ambassade zette zich in 2015 onder andere in voor LHBT's en vrouwenrechten, en de ambassade droeg bij aan het instellen van overlegstructuren van actoren van de strafketen op lokaal niveau. Zo werd er een nieuwe rechtswinkel in de rechtbank van Ségou geïnaugureerd. Daarnaast zijn mensenrechten in het algemeen, en het belang van berechting van de mensenrechtenschendingen begaan in het conflict, actief naar voren gebracht in contacten met de autoriteiten.

Nigeria

De mensenrechtensituatie in Nigeria is onverminderd zorgelijk. Boko Haram in het noordoosten is weliswaar verzwakt en heeft de controle over veel grondgebied verloren, maar slaat nog regelmatig toe en weet daarbij grote hoeveelheden slachtoffers te maken. Opvallend is dat Boko Haram in 2015 ook steeds meer vrouwen en meisjes inzette voor het plegen van zelfmoordaanslagen. Het Nigeriaanse leger gebruikt excessief geweld in de strijd tegen Boko Haram. Daarnaast vinden er bijna dagelijks geweldsuitbarstingen plaats, mede als gevolg van spanningen tussen etnische en religieuze groepen, waarbij vele doden en gewonden vallen. De doodstraf is in 2015 niet uitgevoerd. De doodstraf, evenals lijfstraffen, wordt ook uitgesproken in staten met sharia-wetgeving. Gelijke rechten voor LHBT blijven in 2015 nagenoeg onbespreekbaar. De Same Sex Marriage (Prohibition) Act wordt niet actief geïmplementeerd door de federale regering, maar heeft wel geresulteerd in een extra kwetsbare positie van LHBT's.

De ambassade financierde een groot aantal activiteiten gericht op persvrijheid, vrouwenrechten, gelijke rechten voor LHBT's, mensenhandel en de milieu- en mensenrechtensituatie in de Niger Delta. De ambassade onderhield gedurende het jaar een zichtbaar mensenrechtenprofiel, onder andere bij de viering van internationale Mensenrechtendag op 10 december, en onderhield nauwe contacten met Nigeriaanse mensenrechtenorganisaties en de National Human Rights Commission.

Senegal

In Senegal is de mensenrechtensituatie stabiel. Persvrijheid en democratische processen zijn goed te noemen. Het land maakte beloften voor vooruitgang op het gebied van vrouwenrechten: een aanpassing van een wet op abortus en wet op verhoging van de huwelijksleeftijd voor meisjes, alsook een introductie van seksuele voorlichting in het onderwijsprogramma. Concretisering laat echter op

zich wachten vanwege weerstand binnen religieuze en traditionalistische groepen. De situatie voor de LHBT-gemeenschap wordt moeilijker, het debat wordt grimmiger en publieke opinie is fel tegen homoseksualiteit. In 2015 zijn tweemaal (sterk gemediatiseerde) arrestaties verricht, een duidelijke toename in vergelijking met voorgaande jaren.

Tijdens bezoek van de mensenrechtenambassadeur is bovenstaande eveneens aan de orde gesteld. Bij die gelegenheid is tevens grote waardering uitgesproken betreffende Senegals sterke profiel als het gaat om de strijd tegen straffeloosheid, vooral van massale mensenrechtenschendingen, zoals het gastheerschap van het tribunaal tegen Hissen Habre en Senegals voorzitterschap van de Partij van Staten van het ISH.

De ambassade leverde een bijdrage aan sensibiliseringsactiviteiten voor de Senegalese bevolking over het proces tegen ex-dictator Habré van Tsjaad die in Senegal terecht wordt. Daarnaast deed de ambassade meerdere demarches op bilateraal niveau en in EU-verband. Op innovatieve wijze gaf de ambassade invulling aan de viering van Mensenrechtendag, waarbij middelbare scholieren en moeders op de residentie waren uitgenodigd voor een film & debatavond over kindhuwelijken in Senegal.

Mensenrechtenambassadeur

De mensenrechtenambassadeur bracht van 24 tot 27 augustus een bezoek aan Dakar om samenwerkingsmogelijkheden te identificeren en om de Nederlandse mensenrechtenprioriteiten onder de aandacht te brengen. Er werden gesprekken gevoerd met de minister van Vrouwenzaken, en de kabinetschef van de ministers van Justitie, het ministerie van Buitenlandse Zaken en van Gezondheidszorg en met organisaties als OHCHR, UNAIDS, Amnesty International en Girls not Brides. Daarnaast werden bezoeken gebracht aan verschillende lokale en regionale ngo's actief op het gebied van gelijke rechten voor LHBT's, SRGR, en vrouwen- en kinderrechten. Daarnaast sprak de mensenrechtenambassadeur met verschillende maatschappelijke organisaties over de mensenrechtensituatie en de situatie van mensenrechtenverdedigers in Gambia.

Rwanda

De ontwikkelingen op mensenrechtengebied in Rwanda laten in 2015 een gemengd beeld zien. Daar waar in 2014 sprake was van een groot aantal 'verdwijningen' en arrestaties wegens inbreuk op de nationale veiligheid, was het in 2015 relatief kalm. De trend van vooruitgang op sociaaleconomische rechten en weinig tot geen voortgang op politieke rechten zette voort. Human Rights Watch bracht in een rapport mensenrechtenschendingen in het Gikondo Transit Centre, een kamp waar o.a. zwervers, straatverkopers en prostitués zonder proces worden vastgehouden, aan het licht. De, mede door Nederland gefinancierde, mediahervormingen hebben geleid tot betere, minder restrictieve regelgeving en slechts in zeer beperkte mate tot een vrijer medialandschap. Een positieve ontwikkeling was de ratificatie van het Optional Protocol for the Convention Against Torture (OPCAT). Tijdens de UPR in november verklaarde Rwanda 63 van de 67 geaccepteerde aanbevelingen uit vorige UPR geïmplementeerd te hebben. Daarnaast heeft Rwanda 50 nieuwe aanbevelingen direct overgenomen en heeft er 103 in overweging genomen.

Nederland onderhoudt een constructief-kritische dialoog met Rwanda, waarin ook in 2015, bijvoorbeeld bij het bezoek van President Kagame aan Nederland, de mensenrechtensituatie in Rwanda onderwerp van gesprek is. In 2015 ondersteunde de ambassade projecten op het gebied van vrije media, toegang tot het recht voor kwetsbare groepen en de opzet van zogenaamde One Stop Centres voor slachtoffers van Gender Based Violence (GBV). Ook onderhoudt de ambassade regelmatig contact met mensenrechtenverdedigers, journalisten en bloggers, en vertegenwoordigers van politieke oppositiepartijen en -bewegingen die in het nauw komen.

Somalië

De mensenrechtensituatie in Somalië blijft onverminderd reden geven tot grote zorg. Somalië staat in 2015 voor het eerst bovenaan de lijst van de Global Impunity Index van de Committee to Protect Journalists, wat tekenend is voor de verslechterde situatie van journalisten, de straffeloosheid en de willekeur in het nauwelijks functionerende rechtssysteem. In de regio's in handen van Al-Shabaab komen ernstige mensenrechtenschendingen voor, waaronder het gebruik van lijfstraffen, steniging en onthoofding. Een zorgwekkende ontwikkeling benoemd in het Somalia and Eritrea Monitoring Group

(SEMG) rapport zijn de mensenrechtenschendingen gepleegd door troepen van AMISOM, de vredesmissie van de AU.

De Nederlandse ambassade in Nairobi neemt actief deel aan internationaal mensenrechtenoverleg met de Somalische en Somalilandse autoriteiten in EU- of breder donorverband. Nederland ondersteunt trainingen van journalisten en bevordering van persvrijheid en draagt bij aan programma's voor capaciteitsopbouw van de parlementen in Mogadishu en Hargeisa. Hiernaast steunt Nederland de bouw van gevangenissen en de training van rechters via UNODC en steunt verschillende organisaties die werken aan een verbeterde economische en politieke positie van vrouwen in Somalië. Nederland neemt actief deel aan het proces van de opbouw en versterking van de rechtsstaat als covoorzitter van de Rule of Law werkgroep onder de New Deal Compact for Somalia.

Sudan

Over het geheel genomen verbeterde de mensenrechtensituatie in Sudan in de eerste helft van 2015 niet en in de tweede helft licht. Op sommige punten – mediavrijheid, vrijheid van vergadering, vrijheid van meningsuiting – leek in het kader van de Nationale Dialoog soms sprake van enige voorzichtige verbetering. Daarentegen werden politiek gemotiveerde processen gevoerd tegen gerespecteerde mensenrechtenverdedigers en protestantse pastoors. De rechtspraak functioneert niet onafhankelijk en juridische normen zijn dikwijls vaag omschreven. Een voorbeeld is het dragen van 'onfatsoenlijke kleding', waarvan sommige vrouwen en soms zelfs sporters worden beschuldigd. Het maatschappelijk middenveld doet haar werk onder blijvend moeilijke omstandigheden. In conflictgebieden Darfur, South Kordofan en Blue Nile was sprake van ernstige mensenrechtenschendingen door alle partijen. Toch lijkt sinds de (her)lancering van de Nationale Dialoog, de hernieuwde besprekingen met gewapende groepen en het tijdelijk staakt-het-vuren enige verbetering op mensenrechtengebied op te treden.

Inzet van de ambassade was gericht op het bieden van ruimte aan mensenrechtenverdedigers, maatschappelijk middenveld en in EU-verband het benadrukken van respect voor mensenrechten. De ambassade organiseerde bijeenkomsten op Vrouwenrechtendag en rond Mensenrechtendag. Ter gelegenheid van het bezoek van VN Independent Expert Nononsi organiseerde ambassade een diner met de Independent Expert en mensenrechtenverdedigers. Een aantal projecten met lokale en internationale ngo's werd gesteund, waarbij de nadruk lag op vrijheid van meningsuiting, vrouwenrechten en mensenrechtenverdedigers.

Uganda

De ontwikkeling van de mensenrechten in Uganda was in 2015 gematigd positief. Een drietal grote onderwerpen heeft de mensenrechtenagenda bepaald: de *ngo Bill*, de *Public Management Order Act*, en de antihomoseksualiteitswet. Er was daarbij veel aan te merken op de initiële inzet van de regering, het levendige maatschappelijke middenveld in Uganda heeft dat dan ook met verve gedaan. Overleg tussen de regering en het maatschappelijk middenveld leidde tot afzwakking van contentieuze bepalingen. In de media wordt levendig verslag gedaan van de verkiezingscampagnes, waarbij ook veel aandacht wordt geven aan de oppositie. Schendingen van vrijheid van meningsuiting (media) komen voor op beperkte schaal. Hoewel de grote mediahuizen een zekere mate van preventieve zelfcensuur toepassen, blijkt uit onderzoek dat inhoud en toonzetting rond de komende verkiezingen vrij evenwichtig is. Het politieke/publieke debat over homoseksualiteit heeft in 2015 een veel lager profiel gekregen. Hoewel incidenten rond LHBT's blijven voorkomen, wordt ook door het maatschappelijk middenveld vastgesteld dat er sprake is van een lichte verbetering. Een Gay Pride en een LHBT-galadiner vonden ongestoord plaats in 2015. Het parlement heeft de Anti-Terrorism Bill in mei 2015 geagendeerd (goedgekeurd 6 januari 2016). Parlementsleden van de oppositie en maatschappelijke organisaties hebben de wet bekritiseerd: de brede definitie van terrorisme biedt de staat de ruimte om de politieke oppositie aan te pakken.

De Nederlandse ambassadeur bekleedde het voorzitterschap van de *Partners for Democracy and Governance* werkgroep en betrok daar mensenrechtenvertegenwoordigers bij om te spreken over trends in aanloop naar de verkiezingen van februari 2016. Bovendien zette de ambassade zich sterk in voor mensenrechtenverdedigers via het East and Horn of Africa Human Rights Defenders Project.

Zimbabwe

De mensenrechtensituatie in Zimbabwe is in de afgelopen jaren verbeterd: het aantal serieuze mensenrechtenschendingen is afgenomen. Tegelijkertijd blijft het repressieve systeem bestaan en kunnen grootschalige mensenrechtenschendingen zich in geval van politieke onrust gemakkelijk opnieuw voordoen. In 2015 vond systemische intimidatie plaats en werd een aantal gedwongen verdwijningen gerapporteerd, zoals Itai Dzamara, een mensenrechtenactivist die in maart 2015 verdween. De overheid van Zimbabwe heeft pogingen gedaan om bestaande wetten af te stemmen met de nieuwe Grondwet, maar de aanpassingen focussen zich op kleine technische zaken en niet op de wetgeving die een beperking legt op de constitutionele rechten van de burgers. Terwijl de Zimbabwaanse regering druk is met interne partijpolitiek heeft de slechte economische situatie negatief effect op burgers aangezien de koopkracht snel daalt en de informele sector groeit.

De ambassade heeft zich in 2015 onverminderd ingezet voor de bevordering van mensenrechten in Zimbabwe, door samen te werken met ongeveer 30 organisaties in vier thematische gebieden: grondwettelijkheid, media, LHBT en mensenrechtenverdedigers. Op innovatieve wijze werkte de ambassade trilateraal samen met andere EU en Afrikaanse ambassades op verschillende terreinen zoals kindhuwelijken, gelijke rechten voor LHBT's en de doodstraf. Interessante nieuwe coalities zijn bijvoorbeeld met ambassades van Zambia en Malawi op het gebied van de strijd tegen kindhuwelijken, de ambassade van Botswana op de doodstraf en de ambassades van Ghana en Brazilië voor de strijd tegen kinderarbeid.

Zuid-Afrika

De grondwet van Zuid-Afrika biedt uitgebreide bescherming van sociaal economische en civiele mensenrechten. In de praktijk heeft de staat echter niet de capaciteit om deze wetten uit te voeren of naleving te garanderen. (Seksueel) geweld tegen vrouwen en LHBT's blijft een probleem. Naarmate president Zuma en diens partij steeds meer onder druk komen te staan, neemt de kritiek vanuit de ANC op de media en de instituten die de rechten in de grondwet moeten beschermen, toe. De media zijn overigens nog steeds vrij en kritisch. Het maatschappelijk middenveld is actief en kan ongehinderd werken zonder al te veel overheidsbemoeienis of beperkingen, maar heeft geen overheidssteun. Multilateraal blijft het optreden van Zuid-Afrika op het gebied van mensenrechten inconsistent en soms onvoorspelbaar. Het vaart veelal een antiwesterse koers en stelt zich op als spreekbuis van de 'Global South'.

De ambassade zette in 2015 een mensenrechtenprogramma op, met een sterk accent op vrouwen rechten en dan met name geweld tegen vrouwen, en aandacht voor LGBTI. Een deel van de inspanningen was gericht op de Afrikaanse regio, gebruik makend van unieke Zuid-Afrikaanse expertise en netwerken. Ook zijn een aantal activiteiten ondersteund die het draagvlak voor het Internationaal Strafhof (ICC) moeten vergroten, zoals een conferentie in Johannesburg en een filmvertoning met een paneldiscussie bij de Wits Universiteit, waar ook aanklager Fatou Bensouda van het Internationaal Strafhof optrad.

3.3 Azië

3.3.1. Regio-overzicht

Afghanistan

Afgelopen jaren is op verschillende mensenrechtenterreinen voortgang geboekt, zoals de toegang tot onderwijs en medische zorg. Op het gebied van persvrijheid scoort Afghanistan beter dan omliggende landen als India, Pakistan en Oezbekistan.

Ondanks deze hoopgevende resultaten van de afgelopen jaren moet er nog veel gebeuren voordat mensenrechten in Afghanistan voldoende zijn gewaarborgd. Het gebrek aan financiële middelen in Afghanistan, wijdverbreid oorlogsgeweld, beperkte groei van de Afghaanse economie en conservatieve krachten binnen de samenleving zullen ook in de komende jaren vooruitgang bemoeilijken.

Zo lijden vrouwen sterk onder discriminatie en misbruik. Ook kinderrechten blijven een punt van zorg. Kind- en gedwongen huwelijken komen veel voor in de landelijke gebieden, net als het gebruik om meisjes uit te wisselen of weg te geven om geschillen op te lossen. Met de toegang tot rechtspraak is de afgelopen jaren vooruitgang geboekt, maar dit is toch nog altijd geen gegeven voor een aanzienlijk deel van de bevolking. Bovendien komt straffeloosheid veelvuldig voor: invloedrijke Afghanen gaan regelmatig vrijuit. Hoewel de leefomstandigheden in gevangenen zijn verbeterd, is de situatie nog zorgelijk.

Iedere stap voorwaarts in het conservatieve Afghanistan is echter een prestatie op zich. De Afghaanse regering heeft het afgelopen jaar verschillende initiatieven ontplooid om de mensenrechtensituatie te verbeteren. Zo werd in 2015 het Nationale Actieplan (NAP) over Women, Peace and Security (VNVR resolutie 1325) gelanceerd. Hoopgevend is ook dat onder de 'National Unity Government' vrouwen zijn benoemd tot minister, gouverneur en ambassadeur. Door overheid en donoren wordt momenteel gewerkt aan een kindernet, die de rechten van kinderen in de Afghaanse wet moet waarborgen.

Mensenrechten vormen een hoeksteen van het Nederlandse beleid in Afghanistan. Nederlandse steun draagt onder meer bij aan het versterken van de Afghaanse rechtsstaat en vrouwenrechten.

Nederland levert steun aan diverse mensenrechtenactiviteiten en organisaties en bewustwordingsprogramma's. Zo biedt Nederland ondersteuning aan UN Women en is Nederland een van de meest actieve donoren van de Afghaanse mensenrechtencommissie.

Australië

De mensenrechtensituatie in Australië is in algemene zin voldoende gewaarborgd. Niettemin zijn er aandachtspunten, die recent tijdens de Universal Periodic Review (UPR) aan de orde zijn gesteld. Zo ontvangt Australië kritiek op de wijze waarop het op volle zee boten migranten c.q. vluchtelingen tegenhoudt en 'offshore' asielaanvragen behandelt. Tevens krijgt Australië kritiek te verduren over de situatie van de inheemse bevolkingsgroepen (Aboriginals en Torres Strait Islanders). Zij zijn oververtegenwoordigd in detentiecentra, ondervinden discriminatie en zijn sociaal-economisch achtergesteld. De Australische Marriage Act van 1961 staat een huwelijk tussen personen van hetzelfde geslacht niet toe. De Australische bevolking is volgens opiniepeilingen echter overwegend voorstander van volledige gelijkheid van homoseksuelen met betrekking tot het huwelijk. Australië is een pleitbezorger van de afschaffing van de doodstraf en een kandidaat voor lidmaatschap van de Mensenrechtenraad voor de periode 2018-2020.

Het postennet in Australië draagt de hoofddoelstellingen van het Nederlandse mensenrechtenbeleid actief uit. De ambassade in Canberra en het CG in Sydney steunen publieke manifestaties, zoals het Mardi Gras Film Festival waar de Nederlandse film "Jongens" is getoond en het Passion for Peace Festival waarin het 100-jarige Haagse internationaal vrouwencongres in 1915 centraal stond. Voorts onderhoudt de ambassade intensief contact met een breed netwerk van lokale ngo's en LHBT-activisten.

Bangladesh

Ook in 2015 was Nederland nog leidend in de dialoog en activiteiten ter verbetering van de veiligheid en arbeidsomstandigheden in de textielindustrie in Bangladesh. Minister Ploumen heeft zich in juni tijdens haar bezoek aan Bangladesh wederom op de hoogte laten stellen van de actuele situatie en voortgang in de textielsector in Bangladesh door met alle relevante partijen te spreken. Ook stelde zij het verslechterde vakbondsklimaat in de sector aan de orde.

Bangladesh is een van de landen met het hoogste percentage kindhuwelijken ter wereld. Minister Ploumen sprak in 2015 ook met de regering van Bangladesh over kindhuwelijken en op handen zijnde nieuwe wetgeving waarin de huwbare leeftijd voor meisjes en jongens op 18 jaar is gesteld, maar een uitzondering mogelijk is voor meisjes van 16 tot 18 jaar.

De tegenstanders van de wet vrezen dat van de uitzondering op grote schaal gebruik gemaakt zal worden, omdat trouwen onder de 18 jaar in Bangladesh op grote schaal voorkomt. De wet werd als gevolg van een actieve lobby nog niet in het parlement behandeld.

In 2015 was een ernstige verslechtering te bespeuren op het gebied van vrijheid van meningsuiting (vijf seculiere bloggers en een uitgever werden vermoord), was er voorts sprake van beperking van vrijheid en ruimte voor maatschappelijk middenveld om kritiek te leveren op de overheid en werden ook de media beperkt als gevolg van een nieuwe 'broadcasting policy' en ICT wet. Daarnaast werd gewerkt aan een nieuwe "Foreign Donations Act" die de werkzaamheden van niet gouvernementele organisaties in Bangladesh sterker moet gaan reguleren.

Voorzover aanhoudingen werden verricht voor de moorden op bloggers, waren dit meestal daders die er een streng islamitisch gedachtegoed op nahouden. De reactie van de Bangladeshi overheid is ambivalent te noemen. Bloggers kregen eerder het advies naar het buitenland te vertrekken dan dat hun adequate bescherming werd geboden. Pas nadat eind oktober ook uitgevers doelwit van extremistische aanslagen werden, traden de autoriteiten actiever op.

Minister-president Rutte, minister Koenders en minister Ploumen uitten allen tijdens verschillende bilaterale ontmoetingen in 2015 met de regering van Bangladesh hun zorgen over de repressie van meningsuiting en de krimpende democratische ruimte in Bangladesh. De EU riep verder meerdere malen op tot onderzoek naar de verschillende moorden en aanslagen die gedurende het jaar zijn gepleegd.

Bangladesh hanteert nog altijd de doodstraf. Velen van de terdoodveroordeelden worden nooit geëxecuteerd. Een uitzondering wordt echter gemaakt voor personen die door het International War Crimes Tribunal in Dhaka ter dood werden veroordeeld vanwege oorlogsmisdaden die zij tijdens de onafhankelijkheidsoorlog (1971) hebben begaan. In 2015 werden drie (oud) politici opgehangen die waren veroordeeld door het International War Crimes Tribunal. De EU gaf hierover verklaringen uit, waarin ook werd opgeroepen tot het instellen van een moratorium op de doodstraf.

In 2015 ondersteunde de ambassade projecten op het gebied van het beschermen van mensenrechtenverdedigers alsook etnische minderheden, vrijheid van meningsuiting en voorspraak (advocacy). Zo heeft de ambassade in 2015 het initiatief genomen om met een zevental andere ambassades in Dhaka regelmatig overleg te voeren om zo gecoördineerd mogelijk bedreigde mensenrechtenverdedigers te ondersteunen. Er werd verder een project gefinancierd ter ondersteuning van etnische minderheden. Daarnaast financiert de ambassade ook een project gericht op het onderzoeken en documenteren van het leven van de Rohingya, een etnische moslimminderheid uit het overwegend boeddhistisch Myanmar die - veelal illegaal - in Bangladesh verblijft.

China

Het grote aantal personen dat werd opgepakt voor het uitoefenen van grondwettelijke rechten was in 2015 bijzonder zorgwekkend. Zo werden er in juli ongeveer 300 mensenrechtenadvocaten en -activisten ondervraagd dan wel opgepakt. Ongeveer 30 van hen zitten nog steeds in detentie en de helft van hen kreeg begin 2016 officieel te horen dat ze werden verdacht van het ondermijnen van de staatsmacht, waar maximaal levenslange gevangenisstraf op staat. De druk die wordt uitgeoefend op familieleden van personen in detentie is ook toegenomen.

In 2015 zijn enkele conceptwetten gepubliceerd op het gebied van cybersecurity en ter regulering van internationale ngo's. Delen van deze wetgeving zijn in strijd met verplichtingen die China internationaal is aangegaan. Dit geldt ook voor de anti-terroriswet die in 2015 is aangenomen. Met name de ngo-wet kan verstrekkingen hebben voor de werkzaamheden van buitenlandse

organisaties in China, zowel op mensenrechtengebied als daarbuiten. Deze zorgen zijn in EU-verband overgebracht aan de Chinese autoriteiten.

De Committee against Torture (CAT) heeft in 2015 zorgen geuit over een aantal zaken in China, waaronder de lange duur van voorlopige hechtenis, de detentie van mensenrechtenadvocaten, verdachte overlijdensgevallen in hechtenis, en een vorm van voorlopige hechtenis waarbij iemand wordt vastgehouden op een geheime locatie.

Er waren in 2015 ook een aantal tekenen van vooruitgang. Zo is het aantal overtredingen waarop maximaal de doodstraf staat met 9 verminderd. Het gezinsplanningsbeleid is verruimd, waardoor de meeste getrouwde stellen nu twee kinderen mogen krijgen in plaats van één. Ook is de langverwachte wet over huiselijk geweld aangenomen, die weliswaar niet perfect is maar desondanks een belangrijke verbetering betekent.

Op 8-9 oktober 2015 vonden bilaterale mensenrechtenconsultaties plaats tussen de mensenrechtenambassadeur en de speciale vertegenwoordiger voor mensenrechten mw. Liu Hua van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Op 7 december 2015 is een kamerbrief verstuurd waarin over de mensenrechtenconsultaties met China werd bericht (MINBUZA-2015.587919).

De ambassade onderneemt regelmatig pogingen om rechtszaken tegen mensenrechtenverdedigers bij te wonen, wat evenwel praktisch nooit wordt toegestaan. Zo ook in de zaak tegen Gao Yu (gepensioneerde journaliste die tot 7 jaar werd veroordeeld voor het delen van een Partijdocument met de buitenlandse pers) op 17 april in Beijing en de zaak tegen Pu Zhiqiang (mensenrechtenadvocaat) op 8 en 14 december in Beijing, waarbij het niet lukte om toegang tot de rechtszaal te krijgen. De pogingen worden door mensenrechtenverdedigers erg gewaardeerd.

De ambassade voerde 31 verschillende projecten uit, gefinancierd uit het mensenrechtenfonds, op de volgende thema's: mensenrechtenverdedigers, gelijke rechten voor LHBTI's, gelijke rechten voor vrouwen, ernstige schendingen, vrijheid van meningsuiting en internetvrijheid, mensenrechten en bedrijfsleven en Tibet.

Op 17 mei (International Day Against Homophobia, Transphobia and Biphobia IDAHOT) organiseerde de ambassade een fototentoonstelling met bijbehorende documentaire en presentaties samen met projectpartner Gayspot.

Op 9 december (Internationale Mensenrechtendag op 10 december) organiseerde de ambassade een filmmiddag waarbij de film Timbuktu werd getoond, aangeboden door Movies that Matter.

Tijdens de mensenrechtendialoog met China heeft de Nederlandse mensenrechtenambassadeur de mensenrechtenontwikkelingen uitgebreid besproken, alsmede concrete gevallen van mensenrechtenverdedigers die het werk onmogelijk wordt gemaakt, dan wel zijn opgepakt. Tevens is een lijst met namen overhandigd.

Filippijnen

De Filippijnen staat in de regio te boek als een land dat de donkere tijden van het oorlogsrecht achter zich heeft gelaten en is getransformeerd tot een democratische samenleving waarin burgerlijke vrijheden breed worden erkend. Niettemin nemen mensenrechtenschendingen tegen intern ontheemden, inheemse volkeren en mensenrechtenactivisten die hen bijstaan in snel tempo toe. In een rapport uit 2015 van het Waarnemingscentrum voor de bescherming van mensenrechtenactivisten wordt opgemerkt dat "mensenrechtenactivisten op de Filippijnen, met name activisten die opkomen voor land- en milieurechten, nog steeds ernstig worden bedreigd. Vooral activisten op het gebied van landrechten en rechten van inheemse volkeren die vreedzaam actie voeren om het land van hun voorvaders te beschermen tegen de gevolgen van mijnbouw, ontbossing en andere ontwikkelingsprojecten moeten het ontgelden. Zij zijn het slachtoffer van buitengerechtigde executies, gedwongen verdwijningen, intimidatie, marteling, valse strafrechtelijke aanklachten en bedreigingen. Verder heeft de speciale rapporteur van de VN voor de mensenrechten van intern ontheemden na zijn bezoek aan het land in augustus 2015 verklaard dat gewapende conflicten en ontwrichtende ontwikkelingsprojecten niet alleen tot gevolg hebben dat inheemse volkeren ontheemd raken en worden beroofd van hun huizen en bestaansmiddelen, maar ook tot hun verdwijnen als volk kunnen leiden. In de laatste maanden van 2015 zijn mensenrechtenactivisten die deze kwestie aan de orde stellen in toenemende mate het slachtoffer geworden van intimidatie en zelfs moord.

Hoewel het aantal buitengerechtigde executies en gedwongen verdwijningen ten opzichte van de situatie onder de vorige regering is afgenomen, is nog steeds sprake van een cultuur van straffeloosheid. Toch blijft het maatschappelijk middenveld op de Filippijnen uiterst actief. Wat de

bestrijding van mensenhandel betreft, blijft het land vooroplopen in de regio. Te hopen valt dat de volgende regering (die aantreedt na de verkiezingen in mei) op dit punt eenzelfde commitment zal tonen als de huidige.

De Nederlandse ambassade vervult een voortrekkersrol in de strijd tegen de mensenhandel op de Filipijnen, met name door diepgaande samenwerking tussen meerdere belanghebbenden te stimuleren. Ontmoetingen van de ambassade alsmede van de mensenrechtenambassadeur tijdens zijn bezoek met overheidsinstanties, ngo's en mensenrechtenactivisten over bovengenoemde en andere onderwerpen, zoals buitengerechtelijke executies, vrijheid van meningsuiting online en non-discriminatie, hebben effect gesorteerd. Verder zal de ambassade ook door haar rol in het vredesproces - zij steunt de aanneming van de Bangsamoro Basiswet - invloed uitoefenen op de mensenrechtensituatie in conflictgebieden.

Mensenrechtenambassadeur

Tijdens het bezoek van de mensenrechtenambassadeur aan de Filipijnen van 24 tot en met 27 maart stonden twee thema's centraal: internetvrijheid en mensenhandel. De directe aanleiding voor het bezoek van de mensenrechtenambassadeur was de conferentie RightsCon.

De mensenrechtenambassadeur bezocht het ministerie van Justitie en sprak ook tijdens de Manila Dialogue over mensenhandel met vertegenwoordigers van dat ministerie.

Tijdens RightsCon heeft de mensenrechtenambassadeur kennis gemaakt met vele internationaal opererende en regionaal georiënteerde ngo's. Er waren ontmoetingen met de Filipijnse Minister van Justitie en de VN Speciaal Rapporteur Vrijheid van Meningsuiting. Tijdens zijn gesprekken kwamen verschillende onderwerpen aan de orde waaronder straffeloosheid, mensenrechten en bedrijfsleven, vrouwenrechten, persvrijheid en martelingen. Bovendien zijn de Filipijnen uitgenodigd om toe te treden tot de Freedom Online Coalition.

De ambassade in Manila organiseerde in dezelfde week de Manila Dialogue on Human Trafficking, een initiatief waarbij de verschillende instellingen in Nederland en de Filipijnen (OM, Justitie, Politie, Buitenlandse zaken, Anti-Money Laundering Council) en ambassades samen gebracht werden om kennis en ervaringen uit te wisselen over mensenhandel. Naar aanleiding van het bezoek van de mensenrechtenambassadeur aan Koeweit en Qatar en de klachten van betreffende autoriteiten over malafide wervingspraktijken in landen die arbeidsmigranten uitzenden wordt nadrukkelijk ook de betrokkenheid van hun ambassades in de Dialogue nagestreefd.

India

In 2015 was er binnen India veel aandacht en discussie over toenemende communale spanningen. De Indiase grondwet verbiedt discriminatie o.b.v. religie, ras, kaste, geslacht en afkomst, en dit staat niet ter discussie. Tegelijkertijd zijn er signalen die wijzen op een toename van het aantal 'communale incidenten'. In 2015 vond een aantal geruchtmakende geweldsincidenten plaats waarbij religieuze minderheden het slachtoffer werden. De centrale overheid stelt zich soms aarzelend op om deze vormen van geweld te veroordelen, maar desondanks zijn de - bij het aantreden van de huidige regering medio 2014 - geuite zorgen aangaande religieuze vrijheid en risico's op grootschalig communaal geweld, zeker niet bewaarheid geworden.

Geweld tegen vrouwen had in 2015 opnieuw de aandacht, onder andere rondom de vrijlating van de minderjarige dader van de beruchte Nirbhaya-verkrachtingszaak uit 2012, wiens jeugd detentie eind 2015 afliep. Daardoor kreeg het initiatiefwetvoorstel om jongeren vanaf 16 jaar als volwassenen te kunnen berechten genoeg tractie om te worden aangenomen, een zorgelijke ontwikkeling vanuit het perspectief van de rechten van het kind. Ook in het overheidsbeleid speelde het tegengaan van geweld tegen vrouwen een grote rol en wordt dit politiek breed gedragen. Premier Modi speelt bijvoorbeeld een zichtbare rol binnen het *Save the Girl Child* initiatief, gericht op het tegengaan van seksespecifieke abortus en infanticide.

Homoseksuele gedragingen staan nog altijd in het Wetboek van Strafrecht. De opvattingen over gelijke rechten voor LHBT's zijn in brede lagen van de bevolking negatief. In de praktijk geeft dit een voedingsbodem voor problemen zoals maatschappelijke en economische uitsluiting, stigmatisering en fysiek en geestelijk geweld waarbij deze groep het slachtoffer wordt. Positief is dat door het Indiase Hooggerechtshof nu de discussie is gestart, dat behalve voor achtergestelde kasten er ook quota gereserveerd moeten worden voor andere achtergestelde groeperingen in de maatschappij, waaronder transseksuelen. Hoewel algemene acceptatie van LHBT's nog ver weg is, speelt een aantal politici,

inclusief prominenten binnen de doorgaans als hindoernationalistisch en sociaal-conservatief getypeerde regeringspartij BJP een positieve rol. Zo heeft Minister van Financiën Jaitley zich in 2015 publiekelijk expliciet uitgesproken voor gelijke rechten voor LHBT's en voor een einde aan strafbaarstelling van homoseksuele gedragingen, een oproep waarvoor hij steun kreeg van zijn Congress-voorganger Chidambaram.

De ambassade richt zich vooral op het tegengaan van discriminatie van vrouwen en LHBT's. In 2015 intensiveerde de ambassade de eerder ingezette lijn m.b.t vrouwenrechten en economische en politieke empowerment van vrouwen. Tijdens het bezoek van premier Rutte en minister Ploumen in juni 2015 gaven zij het startschot voor de projectsteun aan de Azad Foundation, een organisatie die een taxiservice voor en door vrouwen heeft opgezet. Door middel van dit project krijgen vrouwen uit gemarginaliseerde groepen een kans om zich los te maken uit hun positie door economische empowerment en *skill development*, een prioriteit binnen premier Modi's Skill India initiatief. Ook nieuwe interventies inzake de rechten van LHBT's werden succesvol gekoppeld aan de overheidsagenda. Zo werkt de ambassade samen met LHBT-organisatie SPACE om de kansen op werk van gemarginaliseerde groepen binnen de LHBT-gemeenschap te vergroten. Op deze manier wordt een bijdrage geleverd aan het lange termijnproces van sociale acceptatie.

Indonesië

In algemene zin is het klimaat in 2015 op het gebied van mensenrechten niet verslechterd. Wel zijn er zorgen over de bescherming van religieuze minderheden en de druk op de LHBT gemeenschap. Ook de situatie op Papua en West-Papua (hierna Papua) is een blijvend punt van zorg. Hoewel vrijheid van religie in de grondwet is vastgelegd, kende 2015 een significante toename van religieuze intolerantie ten opzichte van 2014.⁵³ President Joko Widodo zette een aantal bemoedigende stappen in Papua; hij verleende gratie aan enkele politieke gevangenen in Papua, inclusief Filep Karma, en kondigde aan dat buitenlandse journalisten voortaan Papua konden bezoeken zonder beperkingen. De vrijheid van meningsuiting en positie van (lokale) journalisten en mensenrechtenverdedigers in Papua blijft een punt van zorg. Daarnaast nemen door de toename van migranten uit andere delen van Indonesië de spanningen tussen nieuwkomers en inheemse Papua's verder toe.

Conform zijn verkiezingsbeloften heeft president Joko Widodo een inter-ministerieel team opgezet dat een wetsvoorstel moet voorbereiden om mensenrechtenschendingen uit het verleden (o.a. periode 1965/66) te adresseren. Mensenrechtenactivisten hebben bezwaar tegen de gekozen aanpak die niet ziet op vervolging van de daders, maar op verzoening buiten het strafrecht om. De autoriteiten verboden de meeste activiteiten die waren georganiseerd om 50 jaar na dato de massamoorden uit 1965/66 te bespreken en herdenken.

In 2015 zijn 14 mensen – van wie 12 buitenlanders inclusief een Nederlander – geëxecuteerd. In een allerlaatste poging de executie van de Nederlander Ang te voorkomen heeft minister Koenders een gezant naar Jakarta gestuurd. De gezant bracht het Nederlandse en EU-standpunt ten aanzien van de doodstraf onder de aandacht van de vice-president. Naast het principiële argument dat Nederland en de EU tegen de doodstraf zijn, werd tevens vastgesteld dat volgens internationale normen de doodstraf alleen mag worden toegepast voor de ernstigste misdrijven en dat drugsdelicten daar niet onder vallen. De gezant wees ook op studies van de UNODC die concluderen dat de doodstraf geen werkbaar middel is. Hij nodigde de Indonesische autoriteiten uit om met eigen ogen te komen kijken naar de Nederlandse aanpak.

De minister heeft vervolgens de ambassadeur in Jakarta voor consultaties teruggedroepen. In de brief aan de Kamer dd. 5 februari 2015 heeft de regering aangegeven de kanalen open te willen houden, de doodstraf aan de orde te blijven stellen en tegelijkertijd de mogelijkheden te bezien voor samenwerking op het gebied van de aanpak van de drugswetproblematiek. Hervorming van het strafrecht is onderwerp van politiek debat. Eén onderdeel daarvan voorziet in verdere inperking van de doodstraf, maar er is nog geen sprake van een moratorium of afschaffing. Wel verleent de ambassade technische assistentie aan overheid en parlement door inzet van

⁵³ Bron: <http://www.thejakartapost.com/news/2016/02/24/survey-finds-rise-faith-based-intolerance.html> en <http://www.thejakartapost.com/news/2016/01/19/local-administrations-main-violators-religious-freedom.html>

Nederlandse academici met uitgebreide kennis van het Nederlandse en daarmee van het Indonesische strafrecht (gebaseerd op oude Nederlandse wetgeving).

In 2015 organiseerde de ambassade een reeks publieke debatten over mensenrechten in ASEAN in samenwerking met de ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights (AICHR) en het Indonesische ministerie van Buitenlandse Zaken. De discussies bij deze debatten droegen bij aan de nationale discussie over religie, business and human rights, rechten van migranten, sexual and gender based violence en het ASEAN mensenrechten instrumentarium. Daarnaast steunde de ambassade de Asia Foundation die het initiatief nam om politie actiever te laten optreden tegen religieuze intolerantie, werkte de ambassade samen met ICCT/AIDA om radicalisering tegen te gaan en religieuze tolerantie te bevorderen door jongeren met slachtoffers van terrorisme te confronteren en werkte de ambassade aan de versterking van de organisatorische capaciteit van nationale mensenrechten NGOs i.s.m KonstraS. Daarnaast faciliteerde de ambassade een expertmissie van universiteit Leiden naar Indonesië op terrein van strafrechthervorming en een studiebezoek van het legal department TNI (krijgsmacht) aan Nederland op terrein van internationaal humanitair recht, ICC en mensenrechten.

Japan

Japan executeerde in 2015 drie gevangenen. De publieke opinie is niet zonder meer voor afschaffing. In 2015 vond voor het eerst een executie plaats als gevolg van een veroordeling door lekenrechters (lekenrechtspraak werd in 2009 heringevoerd). Gevangenen worden niet ingelicht over de datum van executie en familieleden worden pas na executie op de hoogte gesteld. Naast het verspreiden van EU statements, benaderde de ambassade met een aantal EU landen Japanse parlementariërs om het EU standpunt kenbaar te maken. Onder politici leeft het onderwerp weinig.

Het Japanse strafrechtstelsel staat bekend om een hoog percentage veroordelingen. Verdachten kunnen maximaal 23 dagen worden vastgezet voordat er een formele aanklacht is. Waarnemers zien hier een verband met het hoge percentage bekentenissen. Detentieomstandigheden zijn fysiek en mentaal zwaar en medische zorg is niet altijd adequaat.

Op het gebied van gelijke rechten van LHBT's komt Japan in beweging. De deelgemeentes Shibuya en Setagaya in Tokyo geven sinds 2015 partnerschapscertificaten uit zodat paren van gelijk geslacht aanspraak kunnen maken op sociale voorzieningen. Hiervoor was veel aandacht in de media. In het parlement buigt een LHBT-studiegroep zich over nieuwe anti-discriminatiewetgeving. Conservatieve politici binnen deze groep zien homoseksualiteit als een psychische afwijking (de officiële term is gender identity disorder).

In 2015 organiseerde de ambassade een workshop en diner met gastspreker Boris Dittrich en verstevigde de relatie met de Japanse parlementariërs en ngo's. Nederland was publiek zichtbaar op de Tokyo Rainbow Pride en sponsorde een LHBT-fototentoonstelling in Shibuya.

Voor vrouwen zijn traditionele waarden, promotiesystemen binnen organisaties, discriminatie op de werkvloer, een werkcultuur van lange uren en schaarse kinderopvang obstakels om carrière te maken. De Japanse regering zet in op het bevorderen van gelijke kansen van vrouwen op de arbeidsmarkt, hoewel het de ambities onlangs naar beneden bijstelde. De ambassade organiseerde in 2015 een HagueTalks waarbij studenten voor de camera hun visie op gendergelijkheid gaven. Het Japanse ministerie van Buitenlandse Zaken, Japanse bedrijven en ngo's waren hierbij betrokken en aanwezig. De ambassade faciliteerde tevens een paneldiscussie over de positie van vrouwen in de Japanse maatschappij en het bedrijfsleven met Unilever CEO Paul Polman en kopstukken uit het Japanse bedrijfsleven. Door deze activiteiten profileerde Nederland zich als een partner ter bevordering van gelijke rechten en kansen voor vrouwen.

Noord-Korea

In het jaar volgend op de publicatie van het rapport van de *Commission of Inquiry*, blijft de mensenrechtensituatie in Noord-Korea zeer slecht. Noord-Korea lijkt zich echter wel iets aan te trekken van de buitenlandse kritiek en negatieve aandacht die het rapport teweeg heeft gebracht. Onbevestigde berichten spreken van nieuwe, door het centrale partij-apparaat uitgevaardigde regels ter voorkoming van geweld. De statistieken voor 2015 laten ook een marginale daling van het aantal extreem gewelddadige schendingen zien. Het is echter nog te vroeg te spreken van een trend. Het aantal mensenrechtenschendingen blijft hoog. Ondanks licht verbeterde oogsten, is het aantal

honger doden niet gedaald. De omstandigheden in gevangenissen en het onrechtvaardige onderwijssysteem bleven ongewijzigd. Meer dan 85% van de (gemelde) mensenrechtenschendingen heeft betrekking op het recht op eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer (61,5%), vrijheid van verkeer en vestiging (13%), en het recht op leven (10,8%).

De VN-Hoge Commissaris voor de Mensenrechten vestigde ter ondersteuning van de Speciale Rapporteur een veldkantoor in Seoel; een uitloei van een resolutie van de Mensenrechtenraad uit maart 2014.

Nederland steunde twee projecten die resulteerden in specialistische publicaties. Een van deze projecten bracht de politieke-gevangeniskampen in Noord-Korea opnieuw in kaart; het andere adresseerde de problematiek van Noord-Koreaanse werknemers die buiten Noord-Korea te werk worden gesteld (case study Polen). Tevens ondersteunde de ambassade de vertaling van het jaarlijkse rapport over godsdienstvrijheid in Noord-Korea.

Zuid-Korea

De vrijheden van vergadering, vereniging en meningsuiting zijn onder de regering Park geen vanzelfsprekendheid. De politie treedt buitensporig hard op bij anti-regeringsdemonstraties, terwijl de regering dreigt de organisatoren te zullen straffen en beslag te leggen op de fondsen van betrokken organisaties. Speciale opsporingsteams zouden zich bezighouden met online uitlatingen die als smaad zouden kunnen worden uitgelegd, wat bij burgers aanleiding kan vormen tot zelfcensuur. Tegelijkertijd blijft voor hen die zich in positieve zin uitlaten over Noord-Korea, het risico bestaan daarvoor te worden vervolgd.

Hoewel de doodstraf ook in 2015 enige keren werd uitgesproken, blijft het moratorium op de uitvoering ervan sinds 1997 in stand. Het land kent nu 61 terdoodveroordeelden. Ruim 600 mannen zitten een straf van 18 maanden uit voor dienstweigering op basis van gewetensbezwaren. In internationale fora is Zuid-Korea een gewaardeerd partner. In de Mensenrechtenraad stemt het land doorgaans mee met de Nederlandse/EU-lijn.

De ambassade volgt de ontwikkelingen in Zuid-Korea nauwgezet en neemt, veelal samen met onze EU-partners en op initiatief van de EU-Delegatie, deel aan manifestaties, onder andere op het terrein van LHBTI's en vrouwenrechten. Ook is er contact met de belangenvereniging voor dienstweigeraars.

68

Maldiven

De mensenrechtensituatie in de Maldiven is in 2015 verder verslechterd. Bijna alle oppositieleiders zijn in zelfgekozen verbanning of zitten in de gevangenis en zij die dat niet zijn worden door bedreigingen gedwongen zich achter de regering te scharen. Minister van defensie Nazim en voormalig president Nasheed werden begin van het jaar gearresteerd op gronden die nationaal en internationaal sterk zijn bekritiseerd. Beiden zitten voor lange tijd gevangen. VN Secretaris-Generaal Ban Ki-moon heeft zich uitgesproken voor clementie voor de voormalige president. De eilandengroep is streng Islamitisch en volgt de Sharia wetgeving. Het parlement nam dit jaar de 'Terrorism Prevention Act' aan. Hierdoor kreeg de overheid vergaande bevoegdheden op het gebied van straffen voor terroristische activiteiten. Het hele jaar zijn vreedzame protesten gewelddadig neergeslagen door de politie. Verder zijn civil society organisaties actief tegengewerkt.

De ambassade ondersteunt de statements van de EU-delegatie, bijvoorbeeld ten aanzien van de arrestatie van voormalig president Nasheed en de doodstraf. De ambassadeur heeft in april deelgenomen aan een EU-missie om te praten over onderwerpen als de rechtsstaat, mensenrechten, de strijd tegen radicalisering en terrorisme en economische problemen.

Myanmar

Het jaar 2015 was in verschillende opzichten een positief jaar voor Myanmar; onder andere op het gebied van mensenrechten zijn er stappen in de goede richting gezet. Myanmar heeft in november 2015 verkiezingen gehouden die over het algemeen rustig, vreedzaam en georganiseerd verliepen. Met de ondertekening van de Nationwide Ceasefire Agreement (NCA) door de regering en een gedeelte van de bewapende etnische groepen is een eerste stap gezet in het vredesproces. Vrijheid van meningsuiting en persvrijheid zijn verder toegenomen, wat heeft geleid tot meer kritische media

en ver ontwikkelde internetvrijheid. Veel voormalig politiek gevangenen waren kandidaat voor de NLD (Aung San Suu Kyi's oppositiepartij) en zijn nu verkozen in het Parlement. Met de verkiezingen is de vertegenwoordiging van vrouwen tevens aanzienlijk verbeterd. Minderheidsgroepen, waaronder de LHBT-gemeenschap, krijgen groeiende ruimte voor hun agenda.

Toch blijven er grote uitdagingen bestaan. De Rohingya (ca. 1 miljoen stateloze Moslims) worden onverminderd gemarginaliseerd. Dit conflict is verder gecompliceerd door groeiend anti-moslim sentiment in Myanmar. De vrijheid van religie en geloof wordt bedreigd, onder meer door vier 'Race and Religion Laws' die het bijvoorbeeld moeilijker maken om van religie te veranderen. Tevens zijn meerdere etnische minderheidsgroepen nog steeds in gewapend conflict met het Myanmar leger. Dit gaat gepaard met mensenrechtenschendingen (burgerslachtoffers, arbitraire detentie, marteling). Ook zijn er nog steeds politieke gevangenen in het land, waaronder een aantal studentprotesteerders - inclusief de voor de Mensenrechtentulp genomineerde Phyo Phyo Aung - die protesteerden voor beter onderwijs in Myanmar.

De ambassade in Yangon steunt verschillende projecten onder andere gericht op mensenrechtenverdedigers, gendergelijkheid, gelijke rechten van LHBT's, vrijheid van meningsuiting en internetvrijheid, en rechtstoegang voor vrouwen uit minderheidsgroepen. Daarnaast krijgt mensenrechten en bedrijfsleven bijzondere aandacht, bijvoorbeeld door de Nederlandse bijdrage aan het Myanmar Centre for Responsible Business. In EU-verband is Nederland een van de landen die een voortrekkersrol speelt bij het bepalen van het standpunt ten opzichte van de landenresoluties over Birma/Myanmar in de Derde Commissie van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties en van de Mensenrechtenraad. In 2015 stonden hierin de positie en rechten van de Rohingya en andere minderheden, de situatie van politiek gevangenen en de toegang voor de OHCHR centraal.

Pakistan

Het jaar 2015 werd getekend door de aanslag op de Army Public School (APS) in Peshawar op 16 december 2014 (waarbij meer dan 140 doden vielen), en door de daadkrachtige, vooral militaire stappen die Pakistan daarna nam in het kader van het National Action Plan (NAP) tegen terrorisme. Sommige van deze stappen hebben de ruimte voor mensenrechten verder onder druk gezet en democratische vrijheden ingeperkt. Het opheffen van het moratorium op de doodstraf, de uitbreiding van het mandaat van militaire rechtbanken, nieuwe cybercrime wetgeving, registratievereisten voor (I)ngo's en de straffeloosheid van misdaden tegen mensenrechtenverdedigers moeten allemaal in dit licht worden gezien.

Ondanks de geschetste zorgelijke ontwikkelingen, was 2015 ook het jaar waarin het federale parlement een resolutie aannam waarin de uitspraken van de oprichter van Pakistan, Jinnah, over de positie van minderheden, werd aangenomen als de roadmap voor de toekomst. De regering lijkt in woord én daad het tij te willen keren voor de onverminderd moeilijke positie van (religieuze) minderheden, hoewel de hervorming van de strenge blasfemiewetgeving nog een stap te ver lijkt. Ook hernieuwde aandacht voor het aanpakken van hatespeech en de curricula van scholen zijn positieve ontwikkelingen.

In 2015 organiseerde (en ondersteunde) de ambassade projecten op het gebied van vrouwenrechten, kindhuwelijken, vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst en levensovertuiging, en arbeidsrechten in de textielsector. De ambassade nam deel aan bijeenkomsten georganiseerd door (centraal gefinancierde en lokale) partnerorganisaties rondom mensenrechtenonderwerpen. Daarnaast heeft de ambassade doorlopend contact met mensenrechtenverdedigers op alle thema's, inclusief LHBT-activisten en journalisten en nieuwe relevante stakeholders zoals de in 2015 opgerichte National Commission on Human Rights en de zojuist geïnstalleerde Minister of State for Human Rights. Een belangrijk instrument is ook APS+, dat duidelijk heeft geleid tot meer ruimte en aandacht vooral voor arbeidsrechten - hoewel de implementatie nog achterloopt.

Mensenrechtenambassadeur

Van 9 tot 13 februari 2015 bezocht de mensenrechtenambassadeur Pakistan. Tijdens dit bezoek vonden open gesprekken plaats met onder andere vertegenwoordigers van de overheid, mensenrechtenorganisaties, journalisten en zakenmensen. Er werd onder meer gesproken over de huidige veiligheidssituatie in Pakistan, vrijheid van religie en daarmee de blasfemie wetgeving, de doodstraf en de positie van vrouwen. De hervormingen die op dit moment worden doorgevoerd -

zoals het instellen van militaire rechtbanken en het opheffen van het moratorium op de doodstraf - zijn zeer zorgelijk.

In alle gesprekken benadrukte de mensenrechtenambassadeur daarnaast het belang van implementatie van de in het kader van APS+ genoemde verdragen op het gebied van mensenrechten. Ook werd de Nederlandse zorg uitgesproken over implementatie en handhaving van wetgeving op provinciaal niveau. Tijdens diverse gesprekken sprak de mensenrechtenambassadeur zijn verbazing uit over de constructieve opstelling en acties van de Pakistaanse autoriteiten op gebied van mensenrechten, zoals geweld tegen vrouwen en kindhuwelijken, en het minder constructieve optreden van Pakistan in multilaterale fora. Hij vroeg of het niet mogelijk was om ook multilateraal constructiever samen te werken.

Het bezoek verliep voorspoedig en kreeg serieuze medewerking van alle gesprekspartners. Media aandacht was er voor het gesprek van de mensenrechtenambassadeur bij Buitenlandse Zaken en bij de lancering van het door Nederland gefinancierde Preventing Early Child Marriages project Bachpan Bachao. de mensenrechtenambassadeur was tijdens deze lancering hoofdspreker.

Sri Lanka

De mensenrechtensituatie in Sri Lanka is sinds januari 2015 met sprongen verbeterd, toen president Sirisena aan de macht kwam. Sinds de parlementsverkiezingen in augustus is er een 'national unity government'. In tegenstelling tot zijn voorganger Mahinda Rajapaksa staan mensenrechten, post-conflict verantwoording en verzoening en de aanpak van corruptie nu veel hoger in het vaandel. Er zijn commissies opgezet voor de verkiezingen, politie, rechterlijke macht en overheidsdiensten. In 2015 zijn er beloftes gedaan voor de opzet van een nieuwe grondwet, in 2016 wordt hiermee begonnen. Het OHCHR-rapport over mensenrechtenschendingen tijdens en na het conflict werd uitgesteld van maart tot september als een teken van goodwill naar de nieuwe overheid. Sri Lanka co-sponsorde de uiteindelijke resolutie. Toch wordt er nog weinig vaart gemaakt om de verantwoordelijken voor mensenrechtenschendingen te berechten. De Sri Lankaanse wens om weer toegang te krijgen tot APS+ heeft geleid tot een hernieuwde dialoog tussen de EU en Sri Lanka over mensenrechten.

De ambassade heeft verschillende projecten georganiseerd met betrekking tot mensenrechten. Tijdens een IDAHOT-conferentie werden, met medewerking van verschillende (ook niet-Europese) ambassadeurs en ngo's, de rechten van LHBT's onder de aandacht gebracht. De ambassade financierde de reizende Anne Frank tentoonstelling, die nu driemaal heeft plaatsgevonden in Sri Lanka en ook in 2016 in vele plaatsen in Sri Lanka te zien zal zijn. Zowel in Colombo als in het noordelijke Jaffna werden, aan de hand van het verhaal over Anne Frank, voornamelijk schoolkinderen gestimuleerd om te praten over mensenrechten. De wonden van het 6 jaar geleden beëindigde conflict zijn nog vers en de tentoonstelling is voor velen zeer emotioneel. Op mensenrechten dag organiseerde de ambassade aan de hand van een film een discussie met mensenrechtenverdedigers. Hiernaast heeft de ambassade haar hulp aan de regering aangeboden met betrekking tot expertise over getuigenbescherming en 'transitional justice'. De ambassade heeft bijgedragen en deelgenomen aan de statements en demarches van de EU-delegatie. De ambassade was ook onderdeel van de EU monitoring groep bij de verkiezingen in augustus.

Thailand

Thailand ging in 2015 nog steeds gebukt onder een militair bewind en voortdurende onderdrukking van de mensenrechten, in het bijzonder van de vrijheid van meningsuiting en vrijheid van vergadering. De media worden geïntimideerd, aangezet tot zelfcensuur en aan hen beperkingen opgelegd. De staat van beleg werd vervangen door artikel 44 van de interim-grondwet uit 2014 waarin het militair regime een carte blanche is gegeven om besluiten te nemen, acties te plegen en vrijheden in te perken zonder enige verantwoording, onafhankelijk toezicht, rechterlijke toetsing of schadeloosstelling. Groepen studenten die tegen de staatsgreep protesteerden en andere critici van het regime werden gearresteerd. Veel van deze personen hebben bij hun vrijlating een verklaring moeten ondertekenen waarmee zij verklaren dat zij geen acties meer zullen ondernemen die in strijd zijn met voorschriften van het regime. Personen die openlijk kritiek uiten op het regime worden opgepakt voor heropvoedingstraining waarbij men dagen en soms weken incommunicado in detentie verblijft.

In 2015 werden honderden mensen opgepakt door de overheid voor een onderhoud of

heropvoedingssessie, 37 personen zijn beschuldigd van het zeer ruim geïnterpreteerd misdrijf majesteitsschennis, 28 personen zijn beschuldigd van opruiing. Burgers worden stelselmatig berecht door militaire rechtbanken op grond van veiligheid gerelateerde aanklachten. In een van de majesteitsschenniszaken werd door een militaire rechtbank voor zes beperkte vergrijpen een gevangenisstraf van zestig jaar opgelegd. Twee van majesteitsschennis verdachte personen zijn onder mysterieuze omstandigheden in militaire gevangenschap gestorven.

Thailand werd in 2015 opgeschrikt door een grote mensensmokkelzaak waarbij Rohingya vluchtelingen uit Myanmar en Bangladesh onder gruwelijke omstandigheden via Thailand naar Maleisië vervoerd werden met medewerking van criminele bendes, lokale autoriteiten en lokale gemeenschappen. Thailand, dat het Vluchtelingenverdrag van 1951 en het Protocol van 1967 niet heeft geratificeerd, startte onder grote internationale druk een onderzoek en probeerde de smokkel een halt toe te roepen. Het regime was zeer afhoudend bij het bieden van hulp aan de op zee in nood verkerende bootjes met vluchtelingen. De Thaise overheid stuurde 109 etnische Oeigoeren naar China terug ondanks het refolementverbod.

In nauw overleg met EU partners voert de ambassade bilaterale gesprekken met de Thaise autoriteiten, vinden demarches en publieke statements plaats over de mensenrechtensituatie en wordt steun verleend aan Thaise mensenrechtenverdedigers, media en ngo's. De ambassade woonde rechtszaken van individuele mensenrechtenverdedigers bij. Voorts heeft de ambassade, samen met internationale partners, enkele bijeenkomsten georganiseerd over de vrijheid van meningsuiting, mensenrechtenverdedigers, LGBTI-rechten en het Universal Periodic Review.

Vietnam

Hoewel Vietnam verdere economische integratie laat zien (ASEAN Economic Community m.i.v. 1 januari 2016 en conclusies TPP-verdrag met de VS en FTA-verdrag met de EU) blijft het achter wat betreft de implementatie van mensenrechten. Eind 2015 werd belangrijke wetgeving aangenomen, waaronder de nieuwe Strafwet en het Burgerlijk Wetboek. Hoewel geen baanbrekende documenten, leest men op onderdelen vooruitgang, bijvoorbeeld in de vorm van minder doodstrafdelicten en de erkenning van transgenders na een geslacht veranderende operatie. Zorgelijk blijft echter de vaagheid van wetsbepalingen en daarmee in de praktijk de willekeurige uitvoer. Vreedzame activisten die zich inzetten voor meer politieke rechten of actief zijn op gevoelige onderwerpen (Chinabeleid, corruptie) belanden regelmatig achter de tralies. Mensenrechtenadvocaten staan sterk onder druk en lopen het risico op ondervraging, huisarrest, intimidatie of zelfs detentie. De bekende blogger Anh Ba Sam wacht al anderhalf jaar in de gevangenis op zijn proces. Vietnam heeft onlangs een positief signaal gegeven met de ratificering van de UN Convention Against Torture, maar op lokaal niveau worden gevallen van marteling regelmatig gerapporteerd. De mensenrechtenverdediger Le Quoc Quan, onder andere actief op vrijheid van religie, en wiens zaak de mensenrechtenambassadeur nog bepleit heeft bij zijn bezoek eind 2014, is in juni vorig jaar vrijgelaten.

Nederland biedt Vietnamese wethandhavers een trainingsprogramma over de implementatie van de conventie. In 2015 organiseerde de ambassade een aantal publieksdiplomatieke activiteiten gerelateerd aan LGBT en de internationale dag voor de mensenrechten. Daarnaast werden workshops georganiseerd om vormen van intimidatie, lastig vallen en geweld tegen meisjes en vrouwen en meer in het algemeen SRGR en gendergelijkheid bespreekbaar te maken. De workshops werden gehouden met o.m. ngo's, een voetbalteam en universiteiten.

Vietnam blijft zich internationaal afficheren als een betrokken land dat de naleving van mensenrechten serieus neemt. Toch ontstaat in toenemende mate een discrepantie tussen het positieve beeld dat internationaal wordt gepresenteerd en de aanhoudend harde aanpak binnen de landsgrenzen. Een recent voorbeeld hiervan was Vietnams open opstelling tijdens de EU Mensenrechtendialoog en het oppakken van een bekende activist op diezelfde dag. De EU delegatie en HV Mogherini spraken zich publiekelijk uit over deze zaak.

3.4 Westelijk Halfrond

3.4.1. Regio-overzicht

De over het algemeen positieve ontwikkelingen op mensenrechtenterrein van de afgelopen jaren lijken af te vlakken. In met name Midden-Amerika is een zorgwekkende toename van de (drugs)criminaliteit waarneembaar, de trend richting verankering van de rechtsstaat vlakkt af door verweving van de georganiseerde misdaad met (lokale) overheden en door hernieuwde autoritaire tendensen. Tegelijkertijd zijn er positieve ontwikkelingen waarneembaar in bijvoorbeeld Chili en Cuba en wordt met Argentinië en Uruguay nauw samengewerkt op dossiers als bescherming van LHBT's.

Bolivia, Ecuador en Peru

In Bolivia, Ecuador en Peru vinden geen structurele, grootschalige schendingen van de rechten van de mens plaats hoewel de politie- en justitieapparaten in de drie landen kampen met problemen (corruptie en lange doorlooptijden). Er zijn gevallen van buitensporig geweld tegen mensenrechtenverdedigers en journalisten geweest, soms met de dood tot gevolg. In Bolivia en Ecuador staat de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting duidelijk onder druk (sluiting kranten, inperking ruimte ngo's). De rechten van inheemse volken (vooral land- en water gerelateerd) lijden onder expansie van de mijnbouwsector. Tot slot worden SRGR in dit deel van Latijns-Amerika nog steeds niet optimaal gegarandeerd. De Nederlandse ambassade in Lima behartigt de Nederlandse belangen in deze drie landen. Op mensenrechtenvlak wordt waar mogelijk aangesloten bij door de EU Delegatie georganiseerde activiteiten en missies.

Brazilië

De situatie van de mensenrechten is in 2015 in Brazilië niet verbeterd. Dezelfde problemen als voorheen – mensenrechtenschendingen in gevangenissen; corruptie; politiegeweld in sloppenwijken; vrouwen- en kinderhandel; gedwongen arbeid en uitbuiting via slechte arbeidsvoorwaarden – bestaan nog steeds, en worden onder druk van de economische en politieke crisis, waarschijnlijk groter. Daarnaast is er sprake van racisme tegen de Afro-Braziliaanse en indianenbevolking. Op papier heeft Brazilië door middel van wetgeving en ondertekening van internationale verdragen zijn zaken goed op orde, maar in de uitvoering van beleid schort het aanzienlijk. Positief is dat de rechterlijke macht sinds enige tijd voortgang boekt in het bestrijden van de endemische corruptie in het land, waarbij ook voorheen onaantastbaar gewaande zakenlieden en politici hard worden aangepakt.

De ambassade heeft afgelopen jaar onder andere enkele projecten gesteund ter bevordering van MVO, binnen staatsbedrijven en in aanloop naar de Olympische Spelen. Zo werd een ngo gesteund die binnen de kringloopindustrie actief is en bedrijven aanspreekt op hun verantwoordelijkheid om kwetsbare kinderen te beschermen, alsmede kinderarbeid te verminderen/uit te bannen. Tevens werd een ngo gesteund die een handleiding ter bescherming van arbeidsomstandigheden van kwetsbare groepen (onder andere LHBT) aan het ontwikkelen is. Het resultaat wordt medio 2016 verwacht.

Canada

Canada zet zich in voor de wereldwijde bescherming van mensenrechten en is daarin een belangrijke partner voor Nederland. Er blijven echter zorgen bestaan wat betreft minderheidsgroepen in Canada, met name de inheemse bevolking. Het Mensenrechtencomité van de Verenigde Naties uitte zomer 2015 naar aanleiding van het periodiek rapport van Canada kritiek op het falen van de regering om de eerdere aanbevelingen van het Comité te implementeren. Het Comité liet zich onder meer kritisch uit over de situatie van de Aboriginal bevolking, geweld tegen vrouwen, ontbreken van beroepsmogelijkheden in asiel- en migratiezaken en het ontbreken van juridische garanties in de anti-terroriswet. De verwachting is dat de nieuwe Liberale regering zowel nationaal als in het buitenlands beleid de bescherming van de mensenrechten zichtbaar en voortvarend zal bevorderen. De regering is reeds begonnen met een nationaal onderzoek naar vermiste en vermoorde Aboriginal vrouwen en heeft de 94 aanbevelingen van de "Truth and Reconciliation Commission of Canada" voor verbetering van de positie van de Aboriginal bevolking overgenomen.

In 2015 organiseerde Postennet Canada enkele kleinschalige activiteiten, onder andere op het gebied van LHBTI rechten en vrouwenrechten.

Chili

De mensenrechtensituatie in Chili stemt tot optimisme. De Chileense regering heeft de afgelopen jaren stappen gezet richting verdere verbetering. Zo is op 22 oktober jl. het geregistreerd partnerschap van koppels van hetzelfde geslacht gerealiseerd, heeft president Bachelet te kennen gegeven abortus onder bepaalde omstandigheden te willen decriminaliseren en heeft de regering een wetsvoorstel ingediend ter aanscherping van de amnestiewetgeving uit de nadagen van de dictatuur. Uitdagingen zijn er ook: implementatie van wet- en regelgeving, zoals het discriminatieverbod, loopt in sommige gevallen moeizaam. Ook marginalisatie van inheemse volkeren (bijvoorbeeld de Mapuche) blijft een hardnekkig probleem.

De ambassade gaf steun aan een nationale campagne gericht op LHBTI rechten en droeg bij aan een project gericht op versterking van politieke participatie van vrouwen in Chili.

Colombia

Hoewel de overheid van Colombia een progressief mensenrechtenbeleid kent en op diverse dossiers gelijkgezind is (onder andere LHBT), worden de mensenrechten in Colombia in de praktijk nog steeds op grote schaal geschonden, met name door partijen die betrokken zijn bij het gewapend conflict (FARC, ELN, restanten van paramilitaire groeperingen en criminele bendes, maar soms ook leger en politie). De Colombiaanse autoriteiten kunnen het monopolie op geweld niet in alle delen van het land uitoefenen. Ondanks het feit dat de Colombiaanse regering een omvangrijk beschermingsprogramma heeft opgezet voor personen die bedreigd worden, is dit programma niet in alle gevallen toereikend en is de Colombiaanse overheid niet altijd in staat om burgers te beschermen tegen mensenrechtenschendingen.

De onderhandelingen met de FARC, en binnenkort ook met de ELN, bieden uitzicht op een vredesakkoord. Een dergelijk akkoord kan een positieve invloed hebben op de mensenrechtensituatie. Indien het tot een definitief vredesakkoord komt, zullen zowel de FARC als het Colombiaanse leger en de politie op basis van daarin vastgelegde afspraken voor transitionele justitie, verantwoording moeten afleggen over mensenrechtenschendingen die zij de afgelopen decennia hebben begaan.

De ambassade ondersteunt sinds 2014 een project van de Comisión Colombiana de Juristas (CCJ) gericht op monitoring en beleidsbeïnvloeding van de wetgeving die in het kader van het huidige vredesproces met de FARC tot stand wordt gebracht. Tevens heeft de ambassade in Bogota op verzoek van de Colombiaanse Hoge Commissaris voor de Mensenrechten bijgedragen aan de totstandkoming van het Nationaal Actieplan Bedrijfsleven en Mensenrechten. Verder steunde de ambassade het Institute for Human Rights and Business voor de uitvoering van een *sector-wide impact assessment* om de effecten op mensenrechten van de mijnbouw beter in kaart te brengen.

Cuba

Sinds de diplomatieke toenadering tussen Cuba en de VS worden in Cuba voorzichtige stappen gezet richting economische en in mindere mate politieke hervormingen. Juist in deze transitiefase moeten mensenrechten niet uit het zicht verdwijnen. Cuba scoort weliswaar relatief goed op de ESoCul-rechten maar de situatie blijft zorgelijk wat de burgerlijke en politieke rechten aangaat, vooral vrijheid van meningsuiting, vergadering en organisatie, en vrije toegang tot media en internet. Daarnaast is er geen sprake van onafhankelijke rechtspraak. De Cubaanse overheid blijft open verzet tegen partij en regering (dissidentie) tegengaan, veelal door arbitraire detentie van (zeer) korte duur. Wel zijn er voorzichtig positieve ontwikkelingen: vrijlating van tientallen politieke gevangenen (nog 30-40 zitten vast), toestemming aan het ICRC om gevangenen te bezoeken, langzaam groeiende tolerantie voor vrijheid van meningsuiting – met name in religieuze hoek, universitaire kringen en de creatieve sector. Ook maakt Cuba ernst met een verruiming van toegang tot internet door de opening van WiFi-spots. Cuba is op het gebied van de gelijke rechten van LHBTI's bovendien een voorvechter in de regio.

De Nederlandse ambassade in Havana speelt een actieve rol op dit gebied in het kader van de trilaterale samenwerking tussen Cuba- Brazilië-Nederland over LHBTI-rechten. De minister van Buitenlandse Zaken heeft tijdens zijn bezoek aan Cuba in mei 2015 bij zijn ambtsgenoot benadrukt dat een verbetering van de mensenrechtensituatie in Cuba cruciaal is en dat hierover de dialoog moet worden aangegaan met het maatschappelijk middenveld. De bewindspersonen spraken daarnaast af in aanloop naar sessies van de VN-Mensenrechtenraad overleg te voeren. Gedurende 2015 vonden onderhandelingen plaats over een nieuwe bilaterale overeenkomst tussen Cuba en de EU die in maart 2016 werden afgerond. In de overeenkomst is ruime aandacht voor mensenrechten. Cuba en de EU zijn daarnaast parallel aan de onderhandelingen een mensenrechtendialoog gestart. De eerste ronde hiervan vond plaats in juni 2015 en verliep in een zeer open en constructieve sfeer.

Costa Rica

De mensenrechten in de Midden-Amerikaanse landen stonden het afgelopen jaar onder druk. De veiligheid in Costa Rica nam verder af in 2015. Het land zag een toename in het aantal moorden en (zware) geweldsmisdrijven, het overgrote deel gerelateerd aan drugs en georganiseerde misdaad. Ondanks een uitspraak van het Inter-Amerikaanse Gerechtshof dat Costa Rica verplichtte IVF beschikbaar te maken, is hierover nog steeds geen overeenstemming bereikt in het parlement en blijft IVF formeel illegaal in Costa Rica. In 2015 bepaalde een rechter dat een duurzame relatie tussen een stel van gelijke sexe gelijk kan worden gesteld aan een burgerlijk huwelijk. LHBT-organisaties blijven voorzichtig; hoewel zeker positief, was de uitspraak maar van toepassing op een beperkt aantal stellen van gelijke sexe. In 2015 werd, vanwege een registerfout, het eerste huwelijk tussen twee vrouwen gesloten. Het huwelijk werd kort daarop door de rechter ongeldig verklaard en het echtpaar wacht mogelijk een criminele aanklacht vanwege een huwelijk op basis van misleiding. Beide zaken evenals een door de president ingediend wetsvoorstel tot legaliseren van het homohuwelijk leidden tot hevige discussies in Costa Rica.

Mensenrechtenambassadeur

Op dinsdag 7 april 2015 bracht de mensenrechtenambassadeur een bezoek aan Costa Rica. Met de overheid is gesproken over de inzet van Costa Rica op thema's vrouwenrechten/IVF, LHBTI-rechten en rechten voor de inheemse bevolking. Een terugkerend thema tijdens het bezoek was Mensenrechten en Bedrijfsleven. Dit thema had grote prioriteit, mede in het licht van de toetreding van Costa Rica tot de OESO. De mensenrechtenambassadeur sprak uitgebreid met de ombudsman over het homohuwelijk en rechten voor LHBTI. Tot slot bracht de mensenrechtenambassadeur een veldbezoek aan het BA1 project dat gefinancierd wordt uit het regionale mensenrechtenfonds van het Midden-Amerika Programma. Het project richt zich op tegengaan van geweld tegen vrouwen.

El Salvador

El Salvador kent moordcijfers die hoger zijn dan in sommige oorlogsgebieden. Het beëindigen van het staakt-het-vuren tussen de twee rivaliserende gewelddadige jongerenbendes (*maras*) met hulp van de vorige regering in 2015 geleid tot een exponentiële stijging van het aantal gewelddadige doden.

Via de ambassade in Costa Rica blijft Nederland in El Salvador aandacht vragen voor het vervolgen van vrouwen voor vermeende abortus. Feminicide en extreem geweld tegen vrouwen, mensenrechtenverdedigers en LHBTI's waren kenmerkend voor de situatie in het land. Met de vlucht voor (huislijk- en bende-)geweld is er een nieuwe migratiegolf van alleenreizende kinderen naar de VS ontstaan; Een kwetsbare groep voor mensenhandel. In mei 2015 werd in de MRR in Genève het UPR-verslag van Honduras vastgesteld. De Nederlandse aanbevelingen over bescherming van mensenrechtenverdedigers en journalisten en actie op het gebied van bedrijven en mensenrechten werden door Honduras overgenomen.

Guatemala

Guatemala onderging in 2015 ongekende politieke omwentelingen. In reactie op een groot corruptieschandaal en na maandenlange protesten werden de president, vice-president en een groot aantal prominente zakenlieden gearresteerd en bijna het gehele kabinet op non-actief gesteld. Geweld

als gevolg van bendes en georganiseerde misdaad evenals huiselijk geweld en feminicide zorgden ervoor dat Guatemala in 2015 wederom in de top vijf van meest gewelddadige landen ter wereld stond. De in oktober 2015 verkozen president Jimmy Morales heeft corruptiebestrijding tot zijn prioriteit gemaakt. Het zal moeten blijken of hij zich met evenveel overtuiging zal inzetten voor het tegengaan van straffeloosheid, geweld tegen mensenrechtenverdedigers en bescherming van (inheemse) landrechten.

Mensenrechtenambassadeur

Van 8 tot 14 april 2015 bracht de mensenrechtenambassadeur een bezoek aan Guatemala. Hij voerde gesprekken met de overheid, het openbaar ministerie, het hooggerechtshof, de justitiesector en het maatschappelijk middenveld. In deze gesprekken kwam onder meer de positie van rechters, journalisten, vrouwenrechten, mensenrechtenverdedigers, gelijke rechten voor LHBT's en inheemse bevolking ter sprake.

Een terugkerend thema tijdens alle gesprekken was de straffeloosheid en de discussie over het al dan niet verlengen van het mandaat van CICIG, een VN-organisatie voor het tegengaan van straffeloosheid in Guatemala. Het mandaat van CICIG is inmiddels verlengd. Daarnaast kwam sociaal protest als gevolg van grote projecten in gebieden van de inheemse bevolking, de criminalisering van mensenrechtenverdedigers en de onveiligheid en geweld in veel gesprekken terug als zorg.

Speciale aandacht ging uit naar de schending van mensenrechten richting vrouwen: geweld tegen vrouwen en vrouwelijke mensenrechtenverdedigers.

De mensenrechtenambassadeur werd goed ontvangen en het bezoek vond in alle openheid plaats. De overheid schroomde niet om gevoelige onderwerpen als de 'genocide-zaak', straffeloosheid, sociale onrust en licenties voor grote energieprojecten zelf op te brengen. Nederlandse betrokkenheid werd door alle gesprekspartners zeer gewaardeerd en men ziet graag een voortzetting van Nederlandse betrokkenheid op het gebied van mensenrechten, veiligheid en rechtsstaat.

De dialoog tussen vertegenwoordigers van de overheid, de private sector en het maatschappelijk middenveld verloopt in veel gevallen stroef. Er is echter bereidheid bij overheid en private sector om te spreken over mensenrechten en bedrijfsleven en om op dat thema met Nederland samen te werken.

Ook bezocht de mensenrechtenambassadeur een aantal projecten in het veld. Hij bracht een bezoek aan een begraafplaats en een laboratorium van een stichting op het terrein van Forensische Antropologie, die een belangrijke rol speelt op het gebied van transitionele justitie. Ook bezocht hij een basisschool in het kader van geweldpreventie van jongeren. Aansluitend vond een gesprek plaats met de burgemeester, de lokale openbaar aanklager, de politie en twee vertegenwoordigers van de presidentiële mensenrechtencommissie.

Tijdens een evenement met de private sector riep de mensenrechtenambassadeur zowel de Guatemalteekse overheid als het bedrijfsleven op om beleid te ontwikkelen om mensenrechtenschendingen door het bedrijfsleven te voorkomen.

Honduras

Evenals El Salvador kent Honduras moordcijfers die hoger zijn dan in sommige oorlogsgebieden. Mensenrechtenschendingen in het land vinden plaats in een context van een bijna gehele straffeloosheid. De harde aanpak van geweld door de overheid leidde tot militarisering van de openbare veiligheid met als gevolg veelvuldige schendingen van de mensenrechten.

In mei 2015 werd in de MRR in Genève het UPR-verslag van Honduras vastgesteld. De Nederlandse aanbevelingen over bescherming van mensenrechtenverdedigers en journalisten en actie op het gebied van bedrijven en mensenrechten werden door Honduras overgenomen.

Nicaragua

In Nicaragua nam de druk op maatschappelijke organisaties sterk toe. De regering trekt in aanloop naar verkiezingen in 2016 de macht naar zich toe, onpartijdigheid van politie en leger lijkt niet meer gegarandeerd en bedreigingen jegens ngo's nemen toe. De vrijheid van meningsuiting staat onder druk, evenals persvrijheid. De voorbereiding van de aanleg van het interoceanische kanaal brengt extra spanningen (gedwongen landonteigening en milieuschade) mee.

Panama

Panama presteert relatief goed op mensenrechtenbeleid, dit werd bevestigd in de UPR van april 2015. Panama is daarnaast in 2015 verkozen tot de MRR (vanaf januari 2016). Belangrijkste zorgen zijn de noodzaak om inheemse bevolking beter te beschermen, discriminatie en geweld tegen personen van Afrikaanse afkomst en de hachelijke situatie van het detentiesysteem.

De Nederlandse ambassade richt zich op economische diplomatie en probeert de koppeling te zoeken met mensenrechtenbeleid via MVO. Samen met het Panamese ministerie van handel en industrie werd een MVO programma opgezet dat zal worden uitgevoerd door het CBI.

In Midden-Amerika heeft Nederland zich de afgelopen drie jaar ingezet voor de bevordering van veiligheid, toegang tot justitie en bescherming van mensenrechten door middel van *het Midden-Amerika Programma (MAP)*. Uitvoering richt zich op El Salvador, Guatemala, Honduras en Nicaragua, zonder Costa Rica, Panama en Belize uit te sluiten. De laatste projecten worden in 2016 afgerond. De exit-strategie van het MAP werd vastgesteld en de ambassade in San Jose ondersteunt de partners actief in het vinden van nieuwe donoren en financiering. Voor het programma was Euro 44 mln. beschikbaar.

Met deze middelen werden in 2015 via het regionale mensenrechtenfonds – uitgevoerd door ICCO in Managua – 24 mensenrechtenorganisaties gefinancierd die ondersteuning gaven aan mensenrechtenverdedigers, journalisten, kwetsbare groepen (vrouwen, jongeren, LHBTI's, inheemse bevolking) en maatschappelijk verantwoord ondernemen (bedrijfsleven & mensenrechten).

Door middel van communicatie- en bewustwordingscampagnes, onderzoek, capaciteitsopbouw en technische assistentie zijn onder andere nationale en regionale beschermingsmechanismes voor mensenrechtenverdedigers en journalisten versterkt, is een regionaal netwerk van inheemse community radio uitzenders opgericht, werd de digitale veiligheid van mensenrechtenorganisaties vergroot, en zijn mensenrechtenschendingen zichtbaar gemaakt. De politieke participatie van inheemse vrouwen werd versterkt, de Wereldbank is op instigatie van organisatie uit fonds een onderzoek gestart naar *free prior and informed consent* (FPIC) in zake het Santa Rita hydro-project in en er werd een protocol voor effectieve uitvoering van FPIC in Nicaragua ontwikkeld. Ten behoeve van de LHBTI bevolking zijn politiemensen getraind, wetten voorgesteld (Honduras) of gewijzigd (El Salvador) waarin de categorie "haat gemotiveerd" als een verzwarende omstandigheid wordt beschouwd in het strafrecht en het informatiesysteem van het Openbaar Ministerie werd aangepast om statistieken van discriminatie en haat op grond van seksuele geaardheid beter in kaart te brengen (Guatemala). Kennis van 385 bedrijven in 'business & human rights' werd versterkt.

Lessen uit het MR-fonds zijn meegenomen in het ontwerp van het nieuw mensenrechtenprogramma 2016-2018, gericht op het bevorderen en beschermen van mensenrechten met nadruk op kwetsbare groepen en mensenrechten binnen de context van maatschappelijk verantwoord ondernemen.

Het regionale SICA-programma gericht op preventie van geweld tegen vrouwen en vrouwenhandel heeft tot nu toe onder andere geresulteerd in nationale plannen voor preventie geweld en mensenhandel, met aandacht voor re-integratie van slachtoffers van huiselijk geweld en mensenhandel in de samenleving, en in de uitbreiding van het aantal *Ciudades Mujer*, centra voor geïntegreerde hulp voor slachtoffers van geweld en mishandeling.

De projectaanpak van Ceprev, gericht op preventie van geweld onder jongeren en het tegengaan van gebruik van kleine wapens, heeft in 2015 onder andere geleid tot een daling van de criminaliteit van meer dan 50% in het merendeel van de projectbuurten in Managua en tot vermindering van de spanningen en geweld in de vaak overvolle gevangenissen (minder gewelddadig gedrag, minder druggebruik en in sommige gevallen zelfs het uit jeugdbendes stappen) in de Noordelijke driehoek en Nicaragua. In El Salvador heeft het project bijgedragen aan de effectieve implementatie van de nationale strategie voor de preventie van geweld in de meest gewelddadige gemeenten. Het project leverde ook een succesvolle publiekscampagne 'Soy hombre y no quiero armas' (ik ben man en ik wil geen wapens) in Nicaragua, die een veel groter publiek bereikte dan aanvankelijk werd verwacht.

Mexico

In Mexico heeft de huidige federale regering verschillende initiatieven ontplooid om straffeloosheid aan te pakken. Toch vertoont de rechtstaat nog grote gebreken, waardoor de georganiseerde misdaad zich vaak ongestraft schuldig kan maken aan ernstige delicten. In een VN-rapport begin 2015 werd marteling in Mexico 'endemisch' genoemd. Het merendeel van de mensenrechtenschendingen geschiedt in het kader van gewelddadige conflicten tussen drugskartels onderling en tussen (lokale) overheid en georganiseerde misdaad. Wel is Mexico in de VN-mensenrechtengremia een belangrijke partner van de EU in de strijd tegen verdere erosie van het internationale mensenrechtenacquis. Met de EU voert Mexico een High Level mensenrechtendialoog waarbij maatschappelijke organisaties intensief worden betrokken.

Vanuit het mensenrechtenfonds heeft de ambassade verschillende activiteiten ondersteund onder andere op het gebied van de strijd tegen feminicide, verdwijningen, de rechten van LHBT's en seksuele en reproductieve rechten. Daarnaast heeft de ambassade samen met andere EU-lidstaten door middel van aanwezigheid en gesprekken de zichtbaarheid van Mexicaanse ngo's verhoogd.

Suriname

Op mensenrechtengebied heeft Suriname in maart 2015 een belangrijke stap voorwaarts gemaakt met de afschaffing van de doodstraf (met de wijziging van het Wetboek van Strafrecht). De prioriteiten in het mensenrechtenbeleid ten aanzien van Suriname zijn huiselijk geweld tegen vrouwen en kinderen, mensenhandel, corruptie, gelijke rechten LHBT, uitsluiting van minderheden en detentieomstandigheden. Zowel Nederland als de EU blijft aandacht vragen voor de wijziging van de amnestiewet (2012) en de opschorting van het decembermoordenproces, zoals tijdens de politieke dialoog van de EU met Suriname in maart 2015, waarin Suriname ook is verzocht om de UPR aanbeveling over spoedige berechting en vervolging inzake zowel de Decembermoorden (1982), als het bloedbad in Moiwana (1986) op te volgen. Dit zal ook worden opgebracht in UPR Suriname in 2016.

Met steun van de Nederlandse ambassade heeft in Paramaribo een regionale LHBT conferentie (19-21 juni 2015) plaatsgevonden met LHBT-organisaties uit Suriname, Frans Guyana, Guyana, de regionale LHBTI-organisatie Cariflags en het COC. Dit heeft geresulteerd in afspraken met de politie over behandeling van transgenders in de gevangenis en een regionaal actieplan. Met Nederlandse financiering is de 'Ook Zij' campagne ten behoeve van het bevorderen politieke deelname van vrouwen en vrouwelijk leiderschap afgerond. Dit heeft na de verkiezingen van 25 mei geresulteerd in 14 vrouwen (op totaal van 51) in de Nationale Assemblée; meer dan een verdubbeling.

Guyana

Doodstraf, seksuele oriëntatie, lijfstraffen (in het bijzonder van kinderen) en de rechten van de inheemse bevolking (met name door goudwinning) en detentieomstandigheden zijn de grootste punten van zorg in de mensenrechtensituatie in Guyana. De in mei 2015 aangetreden regeringscoalitie heeft nog geen vooruitgang geboekt in een verbetering van de mensenrechtensituatie. Nederland heeft tijdens de UPR van Guyana in 2015 de aanbeveling gedaan lijfstraffen van kinderen (in publieke en privé sfeer) uit te bannen en consensuele seksuele relaties tussen personen van hetzelfde geslacht te decriminaliseren. Bovengenoemde LHBT conferentie sloot aan bij deze aanbevelingen.

Trinidad & Tobago

Gelijke rechten voor LHBT's en de doodstraf vormen de belangrijkste aandachtspunten op MR gebied in Trinidad & Tobago en de Oost Caribische regio. Een ander punt van aandacht is de slechte behandeling van verdachten en gedetineerden door de politie. In 2015 hebben op deze terreinen geen majeure veranderingen plaatsgevonden.

Venezuela

De mensenrechtensituatie in Venezuela is in 2015 verder achteruit gegaan, onder andere door de co-optatie van grondwettelijk onafhankelijke instituties. In 2015 kon een toename worden geconstateerd van intimidatie van mensenrechtenverdedigers, aantasting van de persvrijheid en vervolging van politieke tegenstanders. Leden van de Venezolaanse oppositie en media, studenten en mensenrechtenactivisten blijven de regering openlijk bekritisieren, maar steeds vaker heeft dit geleid tot negatieve represailles van de kant van het staatsapparaat. De toenemende populatie van de Venezolaanse gevangenen loopt steeds verder uit de pas met de eigenlijke capaciteit van het gevangensysteem (tussen de 250-300% overschrijding). De omstandigheden in de gevangenen zijn mede als gevolg daarvan, maar ook vanwege de economische crisis, verder verslechterd, met name de voedselsituatie. Tegelijkertijd is de mate van straffeloosheid ongekend (slechts 1-2% van zware misdrijven wordt opgelost).

De Nederlandse inzet op het gebied van mensenrechten heeft vooral in EU-verband plaats gevonden. Gebleken is dat optreden in EU-verband meer gewicht heeft. Nederland neemt bijvoorbeeld deel aan de door de EU gecoördineerde waarneming van processen tegen oppositieleden. De ambassade onderhoudt intensief contact met mensenrechtenorganisaties in Venezuela en neemt actief deel aan conferenties en themabijeenkomsten, mede ter ondersteuning en bescherming van ngo's en mensenrechtenverdedigers.

Verenigde Staten

Net als in voorgaande jaren werkte Nederland ook in 2015 nauw samen met de Verenigde Staten ter bescherming en bevordering van mensenrechten wereldwijd. De meerjarige partnerschappen *Lifeline* (bescherming mensenrechtenverdedigers), *Global Equality Fund* (gelijke rechten voor LHBT's) en *Equal Futures Partnership* (gelijke rechten voor vrouwen en meisjes) liepen in 2015 door. Belangrijke stap voorwaarts was de bepaling van het Hooggerechtshof in juni 2015 dat personen van gelijk geslacht in alle 50 staten kunnen trouwen (in 2008 waren dat er nog 2). Belangrijk aandachtspunt voor de Amerikaanse overheid blijft het strafrechtstelsel (politieoptreden, rechtsvervolging, bestraffing, omstandigheden in gevangenen, ed). Nederland blijft zich uitspreken tegen het opleggen en uitvoeren van de doodstraf. In 2015 voerden 6 van de Amerikaanse staten 28 executies uit - 7 minder dan in 2014. Het merendeel van die executies, namelijk 86%, werd in slechts 3 staten voltrokken. Het aantal doodvonnissen nam af met ruim 30%. Zes personen zijn in 2015 vrijgesproken (na 30, 28, 25, 19, 10 en 2 jaar). In een '*dissenting opinion*' hebben twee rechters van het Hooggerechtshof een aanzet gegeven voor de fundamentele vraag of de doodstraf nog wel grondwettelijk is.

Nederland is sinds 1972 permanent waarnemer bij de OAS, een organisatie waar alle landen van het Westelijk Halfrond lid van zijn. Naast politiek partner is Nederland ook een belangrijke donor. Zo steunt Nederland de Inter-American Commission on Human Rights. Nederland hecht veel waarde aan dit Inter-Amerikaanse mensenrechtenmechanisme dat onder meer via het Inter-Amerikaanse Hof voor de Rechten van de Mens en via thematische rapporteurs bijdraagt aan bevorderen van mensenrechten in de gehele OAS-regio. Aandacht gaat hierbij uit naar gelijke rechten voor LHBTI's, vrouwen en mensenrechtenverdedigers. Ook steunt Nederland het OAS-programma Justitiële Facilitatoren. Dit programma zorgt in Midden-Amerika voor vrijwilligers die bemiddelen in conflicten, voorlichting geven en rechters ondersteunen. Tot slot draagt Nederland via de OAS bij aan de *OAS Mission to Support the Peace Process* in Colombia (MAPP).

3.5 Europa en Centraal-Azië

3.5.1. Regio-overzicht

In 2015 leidde de grote stroom vluchtelingen tot zorgen over de rechten van migranten en asielzoekers, in landen zowel binnen als buiten de EU. Daarnaast stond in een aantal landen in Europa en Centraal-Azië het maatschappelijk middenveld verder onder druk. De implementatie van 'foreign agent' wetgeving maakt steun aan ngo's in sommige landen zeer moeilijk. Het bestrijden van discriminatie op grond van onder meer geslacht, ras, seksuele oriëntatie en genderidentiteit blijft noodzakelijk.

Nederland vraagt in deze regio zowel bilateraal aandacht voor schendingen van mensenrechten, alsook via de Raad van Europa, de Europese Unie en de OVSE. Ook spreekt Nederland zich in VN-verband uit tegen mensenrechtenschendingen in landen die partij zijn van VN-mensenrechtenverdragen.

Potentiële kandidaat-lidstaten en kandidaat-lidstaten van de EU

Albanië

De regering in Albanië toont bewustzijn over de noodzaak van het beschermen van mensenrechten, met oog op toetreding tot de EU, iets waar de Nederlandse ambassade ook nadruk op legt. Er worden stappen gezet op het gebied van rechten van kinderen en LHBT's, en aanpak van discriminatie van vrouwen. De autoriteiten spanden zich in tegen huiselijk geweld: slachtoffers worden beter beschermd en daders vaker vervolgd. De regering toont ook enige toewijding op het gebied van gelijke rechten voor LHBT's; zo werd de opening van een door USAID gefinancierde opvanglocatie op hoogambtelijk niveau bijgewoond. Ondanks deze positieve stappen blijven nog vele fundamentele problemen bestaan op het gebied van discriminatie. Daarnaast schiet de overheid te kort bij het tegengaan van foltering en mishandeling, en het bevorderen van vrijheid van meningsuiting. In Albanië komt ook nog steeds veel discriminatie voor van Roma en Egyptische minderheden; deze groepen ondervinden nadelige behandeling bij het vinden van een woning en een baan.

De ambassade steunde een initiatief van het *Albanian Centre for Trauma and Torture* om haatmisdrijven te bestrijden. Ook steunt de ambassade een mensenrechtentrainingsprogramma voor de politie, waar agenten leren om te gaan met haatmisdrijven, diversiteit/LHBT, huiselijk geweld en mensenhandel.

Bosnië-Herzegovina

De grootste uitdagingen op het gebied van mensenrechten in Bosnië-Herzegovina (BiH) liggen op het gebied van persvrijheid, discriminatie en het functioneren van de rechtsstaat. Er is sprake van intimidatie en bedreigingen van journalisten. Het medialandschap is gepolariseerd en verdeeld langs politieke en etnische lijnen. De Republiek Srpska nam in 2015 bovendien een wet aan die zowel de vrijheid van meningsuiting op online platforms als de vrijheid van vereniging en vergadering zou kunnen beperken. De Nederlandse ambassade zet zich daarom samen met gelijkgezinde landen en internationale organisaties in voor initiatieven die het medialandschap kunnen verbeteren. Als potentiële kandidaat-lidstaat zou BiH eraan moeten werken de anti-discriminatie wetgeving in lijn te brengen met fundamentele EU-normen. Op dit moment is dat nog niet in orde. De uitspraken van het EHRM in de zaken Sejdic-Finci en Zvornik zijn nog niet geïmplementeerd. Naleving van deze uitspraken vormt een voorwaarde voor toetreding tot de EU.

Nederland zet zich in EU-verband in voor een strikte opvolging van de toelatingseisen op het gebied van fundamentele rechten. Ondanks de zwakke rechtsstaat bestaat er in BiH een sterk besef van de noodzaak om te hervormen, ten behoeve van het verbeteren van het investeringsklimaat. Inhakend op dit besef droeg de ambassade bij door middel van technische assistentie om het onderhandelingsproces voor nieuwe arbeidswetgeving goed te laten verlopen.

Macedonië

De grootste mensenrechtenkwes­tie in Macedonië is volgens het voortgangsrapport van de Europese Commissie de vrijheid van meningsuiting. De secretaris-generaal van het Ministerie van Buitenlandse Zaken bracht in oktober 2015 een bezoek aan Macedonië. Tijdens haar bezoek noemde zij naast de vrijheid van meningsuiting ook persvrijheid als belangrijke kwes­tie. Aanvallen gericht tegen LHBT mensen zijn in 2015 niet voorgekomen. Desondanks blijven vervolgingen van de daders van aanvallen op de LHBT-gemeenschap in 2014 uit. Verder werd haat zaaien en discriminatie niet systematisch onderzocht en vervolgd. Macedonië had, net als andere Europese landen, te maken met de problemen rond migratie.

De Nederlandse ambassade in Skopje heeft meerdere projecten gesteund ter verbetering van de mensenrechtensituatie. Op het gebied van vrijheid van meningsuiting en persvrijheid steunde de Nederlandse ambassade een multi-etnisch regionaal mediaplatform, een raad voor de media en een nieuwsorganisatie. Daarnaast steunt Nederland onder meer een groot meerjarig project om klokkenluiders bescherming te bieden.

Montenegro

Montenegro boekte in 2015 voortgang in het toetredingsproces, maar het tempo van hervormingen, mede op het gebied van hoofdstukken 23 en 24⁵⁴ is onderhevig aan kritiek. Voortgang wordt niet alleen gemeten aan de hand van wetten en beleidskaders, maar juist vooral van concrete resultaten en een track-record. De mediasituatie dient met prioriteit te worden behandeld in de onderhandelingen over hoofdstuk 23. De Commissie heeft er in haar voortgangsrapport op aangedrongen dat Montenegro meer vaart zet achter onderzoeken naar gevallen van geweld tegen journalisten. Het actieve onderzoek van de Montenegrijnse autoriteiten naar de mogelijkheden voor een geregistreerd partnerschap voor paren van hetzelfde geslacht, het succesvolle gastheerschap voor het IDAHOT-forum en de succesvolle Pride Parade van december 2015 in Podgorica, zijn positieve ontwikkelingen. Daar staat tegenover dat geweld tegen LHBT's nog steeds met relatieve frequentie voorkomt en de politierespons daarop niet altijd adequaat is.

80

Met een serie projecten over de jaren heen heeft de Nederlandse ambassade in Belgrado, die ook geaccrediteerd is voor Montenegro, ertoe bijgedragen dat in dit land succesvolle Pride Parades zijn gehouden. De ambassade is daarnaast actief op het gebied van mediavrijheid en ondersteunt ngo's die zich hiervoor inzetten

Servië

Servië heeft in het afgelopen jaar wederom voorzichtig positieve resultaten geboekt op het gebied van mensenrechten. De Pride Parade in Belgrado werd opnieuw zonder problemen gehouden. De professionele aanpak van onder meer de politie laat zien dat Servië de rechten van de LHBT-gemeenschap in toenemende mate serieus neemt. Versterken van rechtstaat, corruptiebestrijding en bevorderen van mensenrechten blijven centrale thema's voor de Servische toetreding tot de EU. Ondanks succes blijven de rechten van LHBT's in de toekomst inspanning vereisen. Ook vrijheid van media vraagt om meer inspanning. De Commissie uitte in haar voortgangsrapport zorgen over achteruitgang in de volledige uitoefening van de vrijheid van meningsuiting. De ambassade volgt deze situatie, alsook de implementatie van de nieuwe mediawetten, op de voet en zal hier ook in 2016 over blijven rapporteren.

Evenals in Montenegro heeft de Nederlandse ambassade bijgedragen aan het organiseren van Pride Parades in Servië. De ambassade ondersteunt ngo's en onderhoudt contacten met relevante stakeholders die actief zijn op het gebied van mediavrijheid. Ook zet de ambassade zich in voor adequate implementatie van bestaande mediawetgeving.

⁵⁴ Hoofdstukken 23 en 24 betreffen rechtstaat en fundamentele rechten, en justitie, vrijheid en veiligheid.

Kosovo

Het Kosovaarse parlement heeft dit jaar verschillende wetsvoorstellen aangenomen die – in lijn met aanbevelingen van de Venige Commissie (Raad van Europa) en de EU-richtsnoeren – een directe impact hebben op de verbetering van mensenrechten. De belangrijkste waren de amendementen voor de antidiscriminatiewet, de wet voor gendergelijkheid, vrijheid van religie, bescherming en promotie van rechten van minderheidsgemeenschappen en de wet over de Ombudsman. Hoewel LHBT-acceptatie nog steeds een punt van zorg is, heeft de gemeenschap zich dit jaar vaker en sterker publiekelijk uit kunnen spreken, met steun van de lokale overheid en de internationale gemeenschap. Algemene rechtstoegang is verbeterd dit jaar. De backlog in rechtszaken is in 2015 eindelijk verminderd. Op de terreinen van mediavrijheid en vrijheid van meningsuiting dient nog veel te gebeuren. Journalisten worden nog steeds bedreigd wanneer zij rapporteren over gevoelige zaken die (mogelijk) het publiek belang beschadigen. Online hate speech blijft zorgelijk. Vooral de LHBT-gemeenschap ondervindt hier last van.

Het door de ambassade gefinancierde project 'Equal Justice for All' heeft een belangrijke bijdrage geleverd aan het verbeteren van de rechtstoegang voor inwoners van gemeenten die geen toegang hebben tot reguliere rechterlijke hulp. De ambassade zet zich ook actief in voor LHBT rechten, ondermeer als lid van de landelijke adviesgroep voor LHBT acceptatie.

In 2015 bracht SG Buitenlandse Zaken, Renée Jones-Bos, een bezoek aan Kosovo in het kader van het Nederlandse EU voorzitterschap en bracht tijdens haar bezoek mensenrechten ter sprake. De oprichting van de Kosovo rechtbank voor misdaden begaan tijdens de Kosovo-oorlog vormde een algemeen aandachtspunt. De secretaris-generaal liet zich publiekelijk uit dat Kosovo zich moet blijven toeleggen op rechtsstaatontwikkeling.

Turkije

De mensenrechtensituatie in Turkije is verslechterd in 2015. Er is sprake van achteruitgang in de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. De met moeite (en EU-steun) opgebouwde checks-and-balances staan onder druk. Druk van de regering heeft geresulteerd in verwijdering van vermeende "Gülenisten" onder de bestuursleden van Hoge Raad voor Rechters en Officieren van Justitie en vervanging door regeringsgezinde leden. Ook de vrijheid van meningsuiting werd ingeperkt; legitieme kritiek op de regering wordt gesmoord met behulp van wetgeving die het beledigen van de president of het organiseren van staatsondermijnende activiteiten strafbaar stelt. Mediavrijheid wordt steeds verder beknot, zowel de klassieke media als sociale media. Geweld tegen vrouwen komt nog veelvuldig voor. Minderheden (Joden, Armeniërs, Alevi, Grieken, Koerden en Roma) kampen met discriminatie. Veel burgers lijden onder het sinds juni 2015 opgelaaide geweld tussen PKK en regering. Rapporten van onder andere het State Department, Amnesty International, Freedom House en Human Rights Watch laten een negatieve trend zien, een trend die wordt bevestigd in de laatste voortgangsrapportage van de Europese Commissie.

De Nederlandse ambassade en het Consulaat-Generaal financieren verscheidene mensenrechtenprojecten. Daarnaast worden rechtszaken tegen mensenrechtenverdedigers bijgewoond, contacten met mensenrechtenactivisten onderhouden, activiteiten georganiseerd rond IDAHOT en Human Rights Day en wordt deelgenomen aan maandelijkse mensenrechten bijeenkomsten met diplomaten van like-minded ambassades. In gesprekken met Turkse autoriteiten worden mensenrechten ook opgebracht, op alle niveaus.

Landen van het Oostelijk Partnerschap, Rusland en Centraal-Azië

Armenië

In Armenië stond het jaar 2015 in het teken van de aanpassing van de Armeense Grondwet en het referendum daarover. De aangepaste Grondwet zet het huidige presidentieel stelsel om naar een parlementair stelsel. De Venetië-commissie sprak zich positief uit over de gemaakte aanpassingen. Ngo's zijn echter bezorgd over de bestendiging van de macht van de president ook na afloop van zijn huidige, laatste termijn en de invoering van het begrip 'staatsveiligheid' als nieuwe reden om vrijheden in te perken. Bovendien is er volgens ngo's met de uitkomst van het referendum gesjoemeld. Ambassades van EU-landen vaardigden een verklaring uit met hun zorgen over het

verloop van het referendum. Een ander aandachtspunt in Armenië is vrijheid van vereniging. Verschillende vreedzame straatprotesten werden met waterkannonnen neergeslagen of eindigden in arrestaties. Nederland maakt zich ook zorgen over de slechte bescherming van rechten van religieuze en seksuele minderheden. Daarnaast is er gebrek aan vooruitgang in het conflict tussen Armenië en Azerbeidzjan vanwege Nagorno-Karabach. Het aantal incidenten liep in 2015 sterk op vanwege inzet van zwaardere wapens en de uitbreiding van gevechtshandelingen naar door burgers bevolkte gebieden. Armenië is na te zijn toegetreden tot de Euraziatische Economische Unie in 2015 opnieuw onderhandelingen gestart met de EU om tot een samenwerkingsovereenkomst te komen. Dit geeft de EU meer mogelijkheden om over mensenrechten en hervormingen te spreken.

Met steun van de Nederlandse ambassade werkt de ngo EPF samen met het Armeense ministerie van Justitie aan de opstelling van een anti-discriminatie wetsvoorstel. De ambassade steunt verder verschillende projecten, onder meer ter bevordering van de acceptatie van LHBT mensen bij de media, de politie en het leger.

Azerbeidzjan

De mensenrechtensituatie in Azerbeidzjan is in 2015 niet structureel verbeterd. De verwachting dat een aantal politieke gevangenen in december zou worden vrijgelaten, via een pardon van de President, is niet bewaarheid geworden. Weliswaar mochten Leyla and Arif Yunus de gevangenis verlaten maar zij kregen nog geen toestemming naar het buitenland te reizen. Een positieve ontwikkeling is dat in maart 2016 de President amnestie heeft verleend aan een groot aantal gevangenen, waarvan in ieder geval 14 prominente politieke gevangenen. Op 28 maart 2016 is de prominente mensenrechtenadvocaat Intigam Aliyev voorwaardelijk vrijgelaten. Aliyev zat sinds april 2015 een straf van zeven-en-half jaar uit vanwege economische delicten. Daarnaast heeft in juni 2015 de journalist Emin Huseynov, oprichter van het Institute for Reporters' Freedom and Safety (IRFS), na 10 maanden zijn toevlucht te hebben gezocht in de Zwitserse ambassade, zijn land mogen verlaten. Daar staat tegenover dat vele opposanten van het regime en journalisten zijn veroordeeld op basis van dubieuze aanklachten. Ook familieleden van oppositieleden en kritische journalisten zijn meer en meer het doelwit geweest van politieacties en aanklachten. Het repressieve optreden van de regering en de implementatie van een zeer restrictieve ngo-wet leiden ertoe dat de persvrijheid en de vrijheid van meningsuiting steeds verder in het nauw komt. Alleen op sociale media durft men nog kritische geluiden te laten horen maar ook Facebook gebruikers en bloggers worden kritisch gevolgd en soms opgepakt.

Nederland zet zowel bilateraal als in EU-verband in op een kritische dialoog met de autoriteiten in Azerbeidzjan over de mensenrechtensituatie. Diverse EU-verklaringen zijn uitgebracht, terwijl Minister Koenders in augustus een verklaring heeft uitgebracht naar aanleiding van de veroordeling van het echtpaar Yunus. Verder is Nederland in het Comité van Ministers van de Raad van Europa actief betrokken bij de toezicht op de naleving van uitspraken van het Europees Hof voor de Rechten van de Mens in zaken tegen Azerbeidzjan. De Nederlandse ambassade heeft zich ook sterk gemaakt voor individuele mensenrechtenverdedigers: medewerkers van de ambassade woonden diverse rechtszaken bij en er wordt nauw contact gehouden met mensenrechtenverdedigers. De ambassade ondersteunde diverse projecten hoewel door de nieuwe ngo-wet financiële steun aan ngo's zeer lastig wordt gemaakt.

Georgië

Belangrijk voor Georgië in 2015 waren de verkiezing in de Mensenrechtenraad voor 2016-2018 (Georgië zal zich speciaal inspannen voor de rechten van kwetsbare groepen, vooral vrouwen, kinderen en ontheemden), de *Universal Periodic Review* waarbij Georgië de Nederlandse aanbevelingen over tegengaan huiselijk geweld en toepassen van anti-discriminatie wetgeving heeft overgenomen, en de aanneming van de Jeugdstrafwet na een lang proces dat met Nederlandse steun is gestart. Nederland blijft serieuze zorgen houden over de schending van territoriale integriteit van Georgië en het gebrek aan toegang en controle op de Georgische regio's Abchazië en Zuid-Ossetië. Nederland steunde daarom ook dit jaar weer de AVVN resolutie over de rechten van ontheemden in Georgië. Zowel de media als de rechterlijke macht zijn nog niet in voldoende mate onafhankelijk. Ook EUHV Mogherini benadrukte tijdens haar bezoek in november de noodzaak voor vrije media, pluralisme, respect voor de rechtsstaat en onafhankelijke rechtsmacht. Georgië heeft een anti-

discriminatiewet die minderheden beschermt. Toch schiet de daadwerkelijke toepassing van deze wet nog te kort. Discriminatie van religieuze, etnische en seksuele minderheden blijft daarom een aandachtspunt.

De ambassade steunt onder meer een lokale LHBT-organisatie bij het naar buiten brengen (via website en TV) van realistische informatie en *real life stories* van LHBT's, om zo een publiek debat te stimuleren op basis van respect en rechten. Via een consortium van een drietal samenwerkende ngo's steunt de ambassade de bevordering van rechten van etnische en religieuze minderheden via verschillende perspectieven: datacollectie en rapportages, juridische bijstand, voorlichting op middelbare scholen, en lobby via sociale media. Om straffeloosheid van daders van huiselijk geweld te bestrijden, financierde de ambassade het maken en uitbrengen van een film over 24 vrouwen die in 2015 in Georgië door hun (ex-) echtgenoten/ partners zijn omgebracht.

Moldavië

In 2015 is de mensenrechtensituatie in Moldavië licht verbeterd. De Antidiscriminatie Raad van de overheid, die in 2014 werd opgericht, begon te functioneren als toezichthouder op de uitvoering van wetgeving en beleid tegen discriminatie. Als gevolg van de budgettaire beperkingen waarmee het land wordt geconfronteerd, ontbrak het de Antidiscriminatie Raad echter aan middelen om zijn werk goed te doen. Daarom heeft de ambassade de Antidiscriminatie Raad ondersteund en de samenwerking bevordert tussen de Raad en ngo's. Ondanks de algemene verbetering van de mensenrechtensituatie in Moldavië, blijven zorgen bestaan. Er is gebrekkige sociale acceptatie van LHBT's en Roma kampen met maatschappelijke marginalisering. Er bestaan ook zorgen over de rechten van mensen in gevangenissen. In Moldavië is een gebrek aan onafhankelijke media, omdat een groot deel van de media in bezit is van partijen die politieke en economische belangen hebben.

De ambassade steunt verschillende projecten op het gebied van anti-discriminatie. Daarnaast heeft de ambassade zich in 2015 ingezet voor verbetering van de vrijheid van meningsuiting. De ambassade ondersteunt onderzoeksjournalisten om hun bevindingen te publiceren via onafhankelijke media platforms en helpt lokale kranten online te publiceren om minder afhankelijk te worden van hun traditionele financiers. Om ook de situatie in de separate regio Transnistrië te blijven monitoren, bleef de ambassade in contact met mensenrechtenactivisten en -verdedigers uit Transnistrië en steunde projecten gericht op de verbetering van de situatie van vrouwen en kinderen in deze regio.

Oekraïne

Evenals in 2014 hingen in 2015 de meest grove schendingen van mensenrechten in Oekraïne samen met het conflict in het oosten van Oekraïne en de illegale annexatie van de Krim door de Russische Federatie. Ondanks de herhaalde toezegging voor een wapenstilstand, vinden er nog steeds beschietingen plaats en eiste het conflict volgens de VN inmiddels meer dan 9.000 doden. De humanitaire situatie in het separatistengebied en rond de contactlijn is zorgelijk, het gebied is moeilijk toegankelijk voor hulpgoederen zoals medicijnen en voedsel. In separatistengebied worden mensen zonder proces in detentie gehouden onder erbarmelijke omstandigheden en wordt er systematisch gemarteld en vermoord. Belangrijk onderdeel van de mensenrechtenschending is ook de beperking van de vrijheid van beweging door de checkpoints aan beide zijden van de contactlijn met het separatistengebied in het oosten van Oekraïne en de 'grens' tussen de illegaal geannexeerde Krim en Oekraïne.

Buiten de conflictgebieden stabiliseerde de situatie in Oekraïne in 2015. Na de Maidanrevolutie "van waardigheid" (eind 2013/begin 2014) zijn onder leiding van president Porosjenko en premier Jatsjenjoek belangrijke stappen gezet, maar er is nog altijd vooruitgang nodig op het gebied van corruptiebestrijding, rechtshandhaving en hervormingen, vooral wat betreft implementatie van de hervormingswetten. In nauwe samenwerking met de RvE, EU en andere internationale organisaties, stelde de regering een nationale mensenrechtenstrategie op en nam ze een mensenrechtenactieplan aan, gebaseerd op internationale mensenrechtenverdragen. In de arbeidswet werd een clause opgenomen over gelijke rechten op arbeid voor LHBT's. Lokale verkiezingen in oktober 2015 zijn volgens ODIHR vrij en eerlijk verlopen. De openheid van de maatschappelijke discussie hield, mede dankzij uit de Maidan voortgekomen ngo's, stand.

De ambassade steunt de activiteiten van de EU delegatie ten aanzien van vrijheid van media en ten aanzien van het aannemen van de arbeidswet die discriminatie verbiedt naar seksuele geaardheid op de werkvloer. In het bijzonder ondersteunde de ambassade projecten ter bevordering van onderzoeksjournalistiek en rondom minderheden zoals Roma, LHBTI's, en de opvang van internally displaced persons (IDP).⁵⁵

Rusland

De mensenrechtensituatie in Rusland is in 2015 op vrijwel alle gebieden verder verslechterd. De *rule of law* blijft zwak en corruptie speelde ook in dit jaar een grote rol binnen de overheid, rechtstaat, bedrijfsleven en samenleving. De bewegingsruimte van het maatschappelijk middenveld is verder ingeperkt, onder andere door de 'buitenlandse agent'-wetgeving. Als gevolg van de in 2015 aangenomen wet over 'ongewenste buitenlandse activiteiten' zijn meerdere grote buitenlandse donoren van Russische mensenrechtenorganisaties uit Rusland verbannen. In toenemende mate betitelen de staatsmedia en overheidsvertegenwoordigers iedere vorm van maatschappelijke kritiek als "anti-patriottisch". Anti-extremisme-wetgeving en de in 2015 aangescherpte regelgeving over demonstraties werden vaker toegepast als middel om kritische geluiden de kop in te drukken. Vrijheid van meningsuiting, ook op internet, kwam verder onder druk te staan. Tegen de achtergrond van toenemende pro-Kremlin-propaganda bleef het kleine aantal onafhankelijke media onder druk staan en werd buitenlands eigendom van media juridisch beperkt. Een lichtpuntje is de positie van gehandicapten in de Russische samenleving; die is, ondanks blijvende uitdagingen, het afgelopen jaar enigszins verbeterd.

In bilaterale contacten met Rusland worden mensenrechten regelmatig aan de orde gesteld. Ook HV Mogherini liet zich in 2015 via haar woordvoerder in schriftelijke verklaringen uit over de mensenrechtensituatie in Rusland. De ambassade en het consulaat-generaal steunden in 2015 via projecten in Moskou, Sint Petersburg en in verschillende regio's buiten de grote steden de bevordering van gelijke rechten voor vrouwen en voor LHBT's, vrijheid van meningsuiting, mensenrechten en bedrijfsleven (MVO), *rule of law* en projecten ter ondersteuning van mensenrechtenverdedigers. Ook steunde de ambassade verschillende vormen van mensenrechtenonderwijs in Rusland en zijn er in nauwe samenwerking met de Russische ngo-gemeenschap goedbezochte bijeenkomsten georganiseerd ter gelegenheid van Mensenrechtendag en IDAHOT. Daarnaast monitorden de ambassade en het consulaat-generaal in EU-verband en met andere gelijkgezinde landen rechtszaken tegen mensenrechtenorganisaties, oppositieleden en andere prominente zaken waarbij aan de neutraliteit van de rechtsgang kan worden getwijfeld. De posten onderhouden een uitgebreid netwerk met mensenrechtenorganisaties en (semi) overheden zoals Ombudsmannen voor de mensenrechten en vertegenwoordigers van de Presidentiële Mensenrechtenraad. Nederland blijft zich inzetten voor het hervatten van de halfjaarlijkse mensenrechtenconsultaties tussen de EU en Rusland. Deze hebben echter sinds 2013 niet meer plaatsgevonden.

Wit-Rusland

De belangrijkste gebeurtenis in Wit-Rusland van 2015 was de vrijlating van alle erkende politieke gevangenen. De vrijlating is internationaal verwelkomd en biedt enige hoop voor verbetering van de mensenrechtensituatie in Wit-Rusland. Mensenrechtenschendingen vinden echter nog steeds voortdurend plaats en zijn systematisch van aard. Zij omvatten beperkingen van recht op meningsuiting, vreedzame vereniging en vergadering, arbeidsrecht en intimidatie van politieke opposenten en mensenrechtenverdedigers. Mishandeling van gevangenen en gearresteerden is tevens de algemene praktijk in Wit-Russische gevangnissen. De vrijgelaten politieke gevangenen zijn ook nog niet hersteld in hun burgerrechten. In oktober 2015 is president Loekasjenko voor de vijfde termijn herkozen. In de eindconclusies van de OVSE verkiezingswaarnemingsmissie werden de verkiezingen beoordeeld als ver verwijderd van een democratisch of eerlijk proces. Ook na de herverkiezing hebben er geen systematische veranderingen plaatsgevonden die de

⁵⁵ Door middel van dit laatste project is de ambassade in geslaagd om kleine lokale NGO's, initiatiefgroepen en grass roots bewegingen te bereiken en op gemeenschapsniveau te betrekken. Het project zal naar verwachting leiden tot een betere IDP integratie en duurzame oplossingen voor ontheemden.

mensenrechtensituatie werkelijk verbeteren. Intimiderende acties tegen onafhankelijke journalisten zijn weliswaar in aantal afgenomen, maar vinden nog altijd regelmatig plaats. Wit-Rusland blijft het enige land in Europa waar de doodstraf nog geldt. In 2015 is de doodstraf twee keer opgelegd en een keer uitgevoerd.

En marge van de High Level Implementation Meeting van de OVSE heeft de ambassade een bijeenkomst georganiseerd met mensenrechtenactivisten en de mensenrechtenambassadeur, die tevens is geïnterviewd door een onafhankelijk radiostation voor Wit-Rusland. De ambassade in Warschau – waaronder Wit-Rusland valt – voert regelmatig gesprekken met het ministerie van Buitenlandse Zaken in Minsk, waarin aandacht wordt gevraagd voor de mensenrechtensituatie in het land. Daarnaast bepleit de ambassade in samenwerking met Den Haag gecoördineerde actie in het EU kader. De ambassade zet haar netwerk in om de ontwikkelingen op het gebied van mensenrechten te monitoren. De ambassade is in permanent overleg met andere internationale donoren en uitvoerende organisaties.

Kazachstan

In 2015 is in Kazachstan voortgang geboekt in het tegengaan van marteling en mishandeling via een *Nationaal Preventief Mechanisme (NPM)*, dat onafhankelijke waarnemers toegang geeft tot gesloten inrichtingen. In 2015 zijn mensenrechten in Kazachstan echter sterker onder druk komen te staan, bijvoorbeeld met betrekking tot arbeidsrechten (vakbonden) en vrijheid van meningsuiting. President Nazarbayev werd in april 2015 herkozen in een verkiezing waarvan internationale waarnemers oordeelden dat de kiezer geen “echte keuze” is geboden. In het najaar zijn meerdere activisten, journalisten en individuen aangeklaagd, beboet en veroordeeld tot gevangenisstraffen onder vaag geformuleerde strafrechtartikelen die het ‘aansporen tot sociale, nationale of religieuze onenigheid’ en het ‘bewust verspreiden van valse informatie’ strafbaar maken. In december 2015 is nieuwe wetgeving aangenomen ter regulering van ngo’s die de overheid nieuwe controle- en sanctiemechanismes biedt. Het parlement van Kazachstan nam ook een wet aan ter ‘bescherming van kinderen’ die ‘propaganda’ over ‘niet-traditionele seksuele oriëntatie’ zou verbieden. Deze wet werd echter door de Constitutionele Raad ongrondwettelijk verklaard.

85

De ambassade ondersteunde in 2015 projecten op het gebied van mensenhandel, online vrijheid van meningsuiting, godsdienstvrijheid, mensenrechten en bedrijfsleven en mensenrechtenverdedigers. Ook nam de ambassade zelf rechtszaken waar. De ambassade richt zich op het ondersteunen van maatschappelijke betrokkenheid in de jonge en landelijke bevolking van Kazachstan.

Mensenrechtenambassadeur

Van 11 tot 16 oktober bezocht de mensenrechtenambassadeur Kazachstan op uitnodiging van President Nazarbayev. Hij bezocht onder andere de steden Atyrau, Astana, Ust-Kamenogorsk en Almaty. Tijdens het bezoek sprak hij met vertegenwoordigers van lokale autoriteiten, centrale overheid, ngo’s, vakbonden, bedrijfsleven, journalisten en mensenrechtenverdedigers. Daarnaast werd hij geïnterviewd door verschillende staatsomroepen en onafhankelijke media platforms. De mensenrechtenambassadeur ontmoette onder andere de minister van Buitenlandse Zaken tegenover wie hij zijn zorgen uitsprak over een aankomende ngo wet en de zaak van gewetensgevangene, de heer Kozlov. In Atyrau en Ust-Kamenogorsk ontmoette hij regionale autoriteiten. Ook sprak hij met de ombudsman en zijn counterpart. In al deze gesprekken bracht de mensenrechtenambassadeur onder meer het onderwerp Mensenrechten en Bedrijfsleven op: de boodschap was dat zowel de overheid als bedrijven een rol zouden moeten spelen in de bescherming van mensenrechten. Er werd duidelijk gemaakt dat Nederland mensenrechten als een integraal onderdeel van een moderniseringsperiode ziet. Kazachstan sprak waardering uit voor bilaterale en EU steun voor verbetering van de rechtsstaat.

Centraal-Azië

In de gehele Centraal-Aziatische regio blijven mensenrechten ernstig onder druk staan. Overheidsbeleid gericht op het tegengaan van extremisme leidt tot problemen op het gebied van godsdienstvrijheid en de rechten van minderheden. In **Tadzjikistan** verslechterde de mensenrechtensituatie, mede doordat de autoriteiten uit angst voor instabiliteit de oppositie

onderdrukken. Zowel in **Oezbekistan** als **Turkmenistan** worden mensenrechten door de overheid niet gerespecteerd. **Kirgizië** vormt in sommige opzichten een positieve uitzondering: internationale waarnemers beoordeelden de parlementaire verkiezingen als competitief werden, ondanks tekortkomingen. De 'foreign agents'-wet en de 'anti-LHBT-propaganda'-wet werden behandeld in het parlement maar (nog) niet aangenomen. De verhitte discussie in de media rond deze twee wetsvoorstellen heeft het werk van mensenrechtenverdedigers bemoeilijkt, en de sociale intolerantie tegen de LHBT-gemeenschap doen toenemen.

Via het mensenrechtenfonds is een aantal Nederlandse organisaties in staat gesteld om samen met lokale ngo's in Kirgizië en Tadzjikistan te werken aan steun voor mensenrechtenverdedigers en gelijke rechten voor vrouwen, kinderen en de LHBT-gemeenschap.

Landen binnen de EU

Baltische landen

Mensenrechten worden in de Baltische landen in het algemeen gerespecteerd. Zaken die in alle drie de landen aandacht verdienen zijn: intolerantie ten opzichte van vluchtelingen en seksuele minderheden; huiselijk geweld; de omgang met verstandelijk gehandicapten (onder andere rechtsbijstand en de situatie in gesloten inrichtingen); de moeizame nationale implementatie van EU-richtlijnen op het gebied van mensenrechten (bijvoorbeeld gelijke behandeling en bescherming tegen "hate crimes") en lange doorlooptijden van rechtszaken. In alle Baltische landen is onder de bevolking sprake van intolerantie ten opzichte van vluchtelingen. Regelmatig worden openlijk racistische en xenofobe uitingen zichtbaar. Hoewel er inmiddels geen taboe meer op rust en tolerantie ten opzichte van LHBT's langzaam maar zeker groter wordt, zijn gelijke rechten voor LHBT's nog een gevoelig thema in de drie landen. Politici laten zich zelden positief uit over LHBT's. In **Litouwen** is wetgeving van kracht die informatievoorziening verbiedt die schadelijk kan zijn voor minderjarigen, waartoe ook informatie over homoseksualiteit wordt gerekend. In **Letland** was op wetgevingsterrein sprake van een achteruitgang. In de grondwet werden traditionele familiewaarden herbevestigd, waaronder het uitgangspunt dat een gezin bestaat uit een man en een vrouw. Het parlement nam voorts wetgeving aan die het mogelijk maakt onderwijsmateriaal te censureren indien dit als ongrondwettelijk wordt beschouwd. In 2015 vond daarentegen, in goede samenwerking met de lokale autoriteiten een vreedzaam verlopen en goed bezochte EuroPride plaats. In **Estland** werd in 2014 wetgeving door het parlement aanvaard die een geregistreerd partnerschap tussen personen van hetzelfde geslacht mogelijk moest maken. In 2015 slaagde het parlement er echter niet in de benodigde uitvoeringsregels aan te nemen, waardoor een geregistreerd partnerschap nog altijd niet mogelijk is. In Letland en Litouwen zijn overvolle gevangenissen en slechte behandeling van gevangenen nog een probleem. In Letland, en in mindere mate in Estland, is er nog steeds een aanzienlijke groep "non-citizens", die niet beschikken over enig staatsburgerschap en om die reden geen volledige politieke rechten hebben (bijvoorbeeld stemrecht bij landelijke verkiezingen).

Nederlandse ambassades in de regio ondersteunden verschillende projecten, bijvoorbeeld ter ondersteuning van de publicatie van de jaarlijkse rapportage van de belangrijkste mensenrechten-ngo, zodat deze ook toegankelijk werd voor Russischsprekenden. Daarnaast hebben de ambassades bijgedragen aan betere naleving van de rechten van LHBT's door ondersteuning van de website van de EuroPride, het organiseren van twee tentoonstellingen, en ondersteuning van een trainingsprogramma voor leraren ter voorkoming van geweld tegen LHBT's.

Bulgarije

In Bulgarije blijft de situatie van de Roma minderheid een uitdaging voor de overheid. In 2015 zijn er meerdere incidenten voorgekomen waarbij geweld is gebruikt. De toestand van het Bulgaarse gevangeniswezen is slecht, al is de overheid zich hiervan bewust en wordt een breed scala aan maatregelen geïmplementeerd. De onafhankelijkheid van de media staat onder private en politieke druk. Bulgarije heeft ook te maken met de migrantenproblematiek. Bulgarije heeft de taak van het registreren van vluchtelingen aan de buitengrenzen van de EU opgepakt. Er zijn beschuldigingen van mishandelingen van migranten door de politie. De onafhankelijkheid van de rechtspraak blijft onderwerp van gesprek. Dit werd ook opgebracht in de UPR van de VN-Mensenrechtenraad van mei

2015. De Bulgaarse overheid bevestigt dat hervormingen van de rechterlijke macht cruciaal zijn en dat de eerste inspanning hiertoe geleverd zijn.

De Nederlandse ambassade draagt bij aan het verbeteren van de positie van gevangenen via het 'Rule of Law'-programma. In het kader van de bevordering van gelijke rechten voor LHBT's organiseerde de Nederlandse ambassade een rondetafel discussie om te spreken over 'hate crimes' tegen de LHBT-gemeenschap.

Duitsland

Zoals in veel Europese landen is in Duitsland de instroom, opvang en behandeling van asielzoekers in de loop van 2015 een centraal politiek onderwerp geworden. Het politieke en maatschappelijke debat richt zich op onder meer op de (on)mogelijkheid van het stellen van een bovengrens aan de opname van asielzoekers als ook op de onwenselijkheid van het maken van onderscheid in de behandeling tussen asielzoekers in Duitsland op basis van religie. Op buitenlandpolitiek terrein speelde mensenrechten een belangrijke rol in het Duitse beleid ten aanzien van het Midden-Oosten, Afrika en Zuid-Azië.

In juni organiseerde de ambassade Berlijn een openbaar debat op de kanselarij rond het thema "Akzeptanz von Lesben, Schwulen, Bisexuellen und Transgendern (LHBT's) am Arbeitsplatz". De activiteiten boden goede gelegenheid aandacht te vragen voor LHBT-rechten en de Nederlandse prioriteiten op dat terrein. De boodschap werd door de aanwezige beleidsmakers, vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld, overig publiek en de media goed ontvangen. Daarnaast organiseerde de Nederlandse ambassade in Berlijn rond internationale Mensenrechtendag op de kanselarij een paneldiscussie over de implementatie van VNVR-resolutie 1325 inzake vrouwen, vrede en veiligheid.

Frankrijk

In 2015 werd Frankrijk getroffen door een serie terroristische aanslagen: in januari werden er medewerkers van Charlie Hebdo neergeschoten en vielen er doden bij een aanslag op een Joodse supermarkt. In november vielen er 130 doden bij meerdere schietpartijen bij cafés en een concertzaal in het centrum van Parijs. Deze aanslagen waren niet alleen een aanval op de vrijheid van meningsuiting en religie, maar ook op de Westerse manier van leven. De gebeurtenissen leidden tot steunbetuigingen vanuit alle gelederen van de samenleving, zeker ook van Nederlandse bewindspersonen.

In 2015 steunde de ambassade vooral mensenrechtenprojecten op het gebied van gelijke rechten voor LHBT's- Nederland wordt door Franse LHBT-activisten gezien als koploper. De ambassade organiseerde samen met COC en Inter-LGBT een zeer goed bezochte conferentie over LHBT-campagnes en beleid. De ambassade bood zo, en als een van de enige spelers, een platform voor beleidsdiscussies tussen deze partijen. Dankzij de samenwerking die ontstond in de aanloop naar de conferentie, trad Parijs toe tot het *Rainbow Cities Network* en besloot het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken twee LHBT-projecten in West-Afrika te financieren. Ook werkte de ambassade in 2015 samen met de Anne Frank Stichting, die met de hulp van vrijwilligers educatieve projecten over non-discriminatie en vrijheid organiseert, bijvoorbeeld op scholen in probleemwijken waar antisemitisme een probleem is.

Griekenland

De situatie in Griekenland op het gebied van mensenrechten is niet substantieel veranderd in 2015 ten aanzien van voorgaande jaren. Griekenland is niettemin meer dan ooit tevoren een transitland geworden voor asielzoekers en migranten. Het merendeel van de asielzoekers blijft maximaal 3 dagen in Griekenland en reist via de Grieks-Macedonische landgrens verder Europa in. De opvang, detentie en toegang tot asiel was in eerste instantie verbeterd, dankzij de implementatie van het nationale actieplan voor asiel en migratie, maar raakte in de tweede helft van het jaar totaal overspoeld door de enorme aantallen binnenkomende migranten en vluchtelingen. De omstandigheden in de Griekse gevangnissen zijn vanwege de financiële crisis verder verslechterd. Zo is er sprake van overbevolking, slechte hygiëne en beperkte toegang tot gezondheidszorg voor zowel de Griekse als de

buitenlandse gevangenen. Het sociale stelsel biedt onvoldoende steun aan het werkloze deel van de bevolking. De crisis heeft ook gevolgen voor de kwaliteit van het gezondheidsstelsel en de toegang van werklozen (die onverzekerd raken) tot medicijnen en artsen. Positief was het initiatief van de Griekse regering om nieuwe wetgeving aan te nemen waarmee de tweede generatie migranten, die in Griekenland is geboren en opgegroeid, recht krijgt op de Griekse nationaliteit.

In 2015 heeft een vijftiental ambassades deelgenomen aan de Athens Pride, nadat in 2013 een aantal ambassades voor het eerst op initiatief van de Nederlandse ambassade aan deze manifestatie deelnam. Deze deelname was een opsteker voor Griekse LHBT-organisaties, die de internationale steun erg waardeerden. De ambassade heeft in 2015 bovendien aandacht besteed aan de rechten van Roma, slachtoffers van trafficking en de bescherming van vluchtelingen.

Hongarije

De ontwikkelingen van de Hongaarse mensenrechtensituatie zijn in navolging van 2014 nog steeds zorgwekkend. Daaraan zijn stellingname van de Hongaarse regering debet, en de formulering van nieuwe wetgeving. Er bestaat zorg op het gebied van gelijke rechten van LHBT, vrouwenrechten en vrijheid van meningsuiting (ook online). Regeringsgetrouwe politici bezigden in 2015 met betrekking tot vrouwenrechten stereotyperend gedrag en taalgebruik; de Hongaarse Parlementsvoorzitter viel op in december 2015 door Hongaarse vrouwen op te roepen zich het baren van kinderen tot doel te stellen. Ngo's die kritisch zijn ten opzichte van de regering worden gestigmatiseerd als 'door het buitenland gefinancierde agenten'. Laakbare overheidsactiviteiten worden door de ombudsman onvoldoende of zonder resultaat bekritiseerd. De opvang van vluchtelingen in Hongarije schoot te kort. Dit is deels bewust beleid om asielzoekers te ontmoedigen naar Hongarije te komen. Positief was dat de Pride Parade in 2015 niet tot grote problemen leidde.

Na de deelname aan de bijeenkomst van de International Holocaust Remembrance Alliance in Hongarije heeft de mensenrechtenambassadeur ook gesprekken gevoerd met de autoriteiten in Boedapest, ngo's en het kantoor van de ombudsman en zijn hogergenoemde onderwerpen besproken.

De ambassade spande zich in voor vluchtelingen door een project te steunen dat psychologische en psychiatrische hulp biedt aan mensen die getraumatiseerd zijn. Daarnaast zette de ambassade zich met projecten in voor het versterken van het maatschappelijk middenveld. Dit gebeurde onder meer door het organiseren en financieren van studiereizen voor journalisten en mensenrechtenactivisten naar Nederland.

88

Kroatië

2,5 jaar na toetreding tot de EU en 20 jaar na de oorlog heeft Kroatië veel vooruitgang geboekt op het gebied van mensenrechten, rechtsstaat en democratie, maar zijn er ook nog uitdagingen. Het verkiezingsjaar 2015 liet enkele negatieve tendensen zien: o.a. hate speech, en druk op mensenrechtenverdedigers en persvrijheid. Dat gebeurde niet zozeer vanuit de overheid maar vanuit enkele politieke partijen. In 2015 kwam het opnieuw tot spanningen met de Servische minderheid. De speciale anti-corruptie-eenheid functioneert relatief goed, maar de rechtsgang worstelt nog vaak met procedurefouten. Hervormingen in de afgelopen jaren hebben de achterstanden in rechtszaken verminderd, maar het justitiële apparaat blijft overbelast. Rechten voor LHBT's zijn tamelijk goed verankerd in de wet, maar de maatschappelijke acceptatie blijft achter. Kroatië kreeg in 2015 voor het eerst te maken met een grote doorstroom van asielzoekers. De overheid reageerde hierop door te zorgen voor snel vervoer naar de buurlanden.

De ambassade vroeg bij de overheid herhaaldelijk om aandacht voor de rechten van LHBT's (onder meer als lid van de landelijke adviesgroep), gendergelijkheid, en de rechten van minderheden. De ambassade onderhoudt nauwe contacten met mensenrechtenverdedigers. Ook steunde de ambassade een project ter bevordering van toegang tot de rechtsgang, waarbij burgers worden gewezen op institutionele manieren om hun rechten te verwezenlijken

Polen

Net als in 2014 blijven seksuele en reproductieve rechten een onderwerp van aandacht voor internationale mensenrechtenorganisaties in Polen. Dit land behoort tot de groep Europese landen

waar de toegang tot abortus beperkt blijft en er is geen vooruitgang geboekt betreffende seksuele voorlichting. Ten aanzien van het werk op het gebied van gelijke rechten voor LHBT's, blijft er het nodige te doen. Zo werkt de LHBT gemeenschap hard aan de mogelijkheid tot geregistreerd partnerschap.

Eind november 2015 is de nieuwe rechts-conservatieve PiS regering aangetreden. Dit zal naar verwachting gevolgen hebben voor de voortgang op bovengenoemde dossiers. De nieuwe regering lijkt zich in te zetten voor een Poolse maatschappij waarin de traditionele Poolse waarden de norm zijn. De regering introduceerde voorts nieuwe wetgeving met betrekking tot het Constitutioneel Hof en toezicht op de media. Dit leidde tot vragen bij de Europese Commissie over de koers van de nieuwe regering op het gebied van rechtsstatelijkheid, en activering van het rechtsstatelijkheidsmechanisme in januari 2016.

En marge van het jaarlijks congres van de European Gay and Lesbian Sports Federation (AGA EGLSF) vond de internationale conferentie "Gender and Sexual Diversity in Sport" plaats, met een grote Nederlandse delegatie. De Nederlandse ambassade in Warschau speelde een grote rol in de organisatie.

De ambassade organiseerde tevens workshops voor Poolse ngo's over het thema business and human rights. Hiervoor werd ook de mensenrechtenambassadeur uitgenodigd, die vervolgens ook is gaan praten met de Poolse autoriteiten om een pleidooi te houden voor een Nationaal Actie Plan, wat inmiddels is opgepakt door het Poolse ministerie van Buitenlandse Zaken.

Roemenië

Als EU lidstaat heeft Roemenië een gedegen wettelijk kader voor het garanderen en bevorderen van mensenrechten. In praktijk hebben sommige minderheden echter te maken met discriminatie. De meest kwetsbare minderheid is die van de Roma. Conform afspraken in de EU voert de Roemeense overheid een Nationale Roma Strategie uit. Met het Meerjarig Financieel Kader is deze strategie ook gekoppeld aan EU-middelen. Een andere kwetsbare groep is de LHBTI. Ook voor hen geldt het Europees wettelijke kader. In praktijk is er echter nog geen sociale acceptatie van LHBTI en het publieke debat hierover beperkt zich tot voornamelijk NGO's en LHBTI-belangengroepen. De invloedrijke Roemeens-Orthodoxe kerk is een belangrijke tegenstander van verdere (verankering van) homo-emanipatie. Tot slot zijn vrouwen in Roemenië vaak het slachtoffer van huiselijk geweld, een verschijnsel dat honderden slachtoffers per jaar claimt.

De ambassade neemt actief deel aan overleg met NGO's en gelijkgezinde landen om voor de achtergestelde situatie van de Roma niet alleen aandacht te vragen maar ook oplossingen te vinden. Er is, bijvoorbeeld, contact geweest met de overheid over het lot van Roma-families die – vlak voor de winter – uit hun huis werden gezet zonder adequate alternatieve huisvesting. Daarnaast is een project gesteund om de politieke vertegenwoordiging van Roma te verbeteren bij de lokale verkiezingen in juni 2016 zodat de Roma ook bestuurlijk hun lot meer in eigen hand kunnen nemen. Ook heeft de ambassade in 2015 het Pride Festival in Boekarest gesteund en het Feminist and Queer International Film Festival medegefinancierd. Samen met het VK heeft Nederland een debat georganiseerd over civiel partnerschap. Om het bewustzijn over huiselijk geweld te vergroten, heeft de ambassade tenslotte deelgenomen aan een campagne ter gelegenheid van de Internationale Dag Tegen Huiselijk Geweld.

Slowakije

In Slowakije speelden op het gebied van mensenrechten in 2015 twee kwesties: gelijke rechten voor LHBT's en de sociale integratie van de Roma. De conservatieve ngo 'Alliance for Family' lanceerde aan het begin van 2015 een campagne voor een referendum over huwelijken tussen homoseksuelen en lesbiennes en de mogelijkheid van homoseksuele/lesbische stellen om kinderen te adopteren. De opkomst van het referendum was 21,41% waardoor het referendum ongeldig was. De overheid keurde één maand na het referendum een nationaal actieplan goed om mensenrechten te beschermen en te waarborgen. De situatie van de Roma is ondanks veel sociale integratie initiatieven niet verbeterd. De Slowaakse overheid is er niet in geslaagd om de beschikbare financiële middelen van de EU op een betekenisvolle en structurele manier in te zetten. Er is geen sprake van structurele samenwerking tussen de overheid en ngo's op het gebied van sociale integratie.

De Nederlandse ambassade steunde de 'Month of LGBTI' en een initiatief voor een kleine 'Pride Parade' georganiseerd in het oostelijke deel van Slowakije, om steun te betuigen voor gelijke rechten voor LHBT's. Daarnaast steunde de ambassade een project gericht op het versterken van leden van de Roma-gemeenschap.

Tsjechië

Op het gebied van mensenrechten is het beleid in Tsjechië goed ontwikkeld. Afgelopen jaar was er wel kritiek te horen op de Tsjechische overheid in verband met de migratiecrisis. De leefomstandigheden in de Tsjechische opvang-/detentiecentra werden bekritiseerd door de Nationale Ombudsman, de internationale gemeenschap en vertegenwoordigers van de Verenigde Naties. De centra waren overvol, er was weinig aandacht voor zorg, en de zorg voor jonge kinderen werd als ondermaats gezien. De situatie verbeterde in de loop van het jaar.

De Nederlandse Ambassade te Praag heeft ondersteuning geboden aan een project dat tot doel heeft de beeldvorming van migranten en mensenrechten in Tsjechië te verbeteren. Tevens werkt de ambassade in samenwerking met ngo's aan een nieuw educatief platform op het gebied van mensenrechten. Het project zal halverwege 2016 van start gaan.

In **Spanje**, **Italië** en **Portugal** zijn de mensenrechten over het algemeen goed gewaarborgd. De ambassades in deze landen spreken regelmatig met de overheid, het maatschappelijk middenveld en met UNHCR over de situatie van migranten en asielzoekers. De opvang van pas aangekomen migranten in Italië schiet tekort. Ambassade Rome steunt daarom organisaties als de Italiaanse Vluchtelingenraad, die actief bijdraagt aan de opvang van asielzoekers en de integratie van in Italië verblijvende immigranten. In Portugal zet de regering zich in voor voortvarende LHBT-wetgeving voor adoptierechten. Ook in Italië is er een wetsvoorstel opgesteld dat partners van gelijk geslacht de mogelijkheid geeft om hun partnerschap te registreren. **Cyprus** zette een grote stap op het gebied van LHBTI rechten, met de aanneming van een wet voor geregistreerd partnerschap. De

4. Bijlage: Overzicht projecten uit het gedelegeerde Mensenrechtenfonds

